KNJIŽNICA FAKULTETE ZA ARHITEKTURO UNIVERZE V LJUBLJANI
K č
ARHITEKT
1951
71/72
1
300000618,1
COBISS

ARHITEKT

Revija za arhitekturo, urbanizem in primenjeno umetnost . Revue d'Architecture, d'Urbanisme et d'Art appliqué . The Magazine of Architecture, Town-planning and Applied Art

Urejuje uredniški odbor

GLASILO
D. A. S.
LJUBLJANA

RE

LETO I
1951
ŠTEV. 1

Inženirji - arhitekti - tehniki!

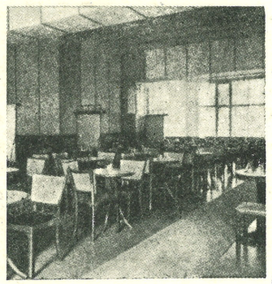
KNJIGARNA MLADINSKE KNJIGE ima stalno v zalogi vse slovenske in ostale jugoslovanske tehnične novosti.

NAŠ ANTIKVARIAT kupuje novejša slovenska in inozemska dela iz področja arhitekture, umetnosti itd.

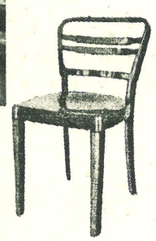
Oglejte si brezobvezno našo zalogo!

KNJIGARNA IN ANTIKVARIAT MLADINSKE KNJIGE

LJUBLJANA, Frančiškanska 3

Export

CHAIRS
FURNITURE
VENEERED SEATS

MANUFACTURERS OF BENTWOOD FURNITURE

DUPLICA-KAMNIK — YUGOSLAVIA

Telegramms: STOL-Kamnik

LJUBLJANSKE OPEKARNE

LJUBLJANA
Emonska 2

★

V svojih obratih izdelujemo vse vrste zidakov, strešnikov ter večje izdelke kot porolit, monta itd.

★

INDUSTRIJA NARAVNEGA IN UMETNEGA KAMNA

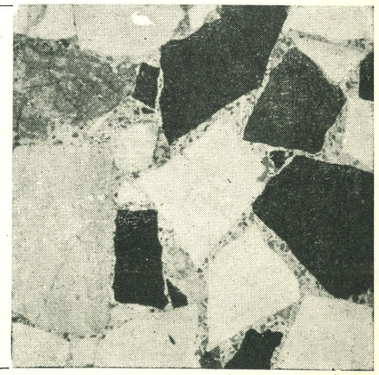
LJUBLJANA, Tyrševa cesta 48

Obrati:

UMETNI KAMEN, Ljubljana, Tyrševa c. 48
KAMNOSEŠTVO, Ljubljana, Kolodvorska 32
KAMNOSEŠTVO, Ljubljana, Tomačevska 1
KAMNOSEŠTVO Kranj, Koroška ulica 32

Kamnolomi na Krasu: Kopriva, Kazlje, Škrbina, Gorjansko

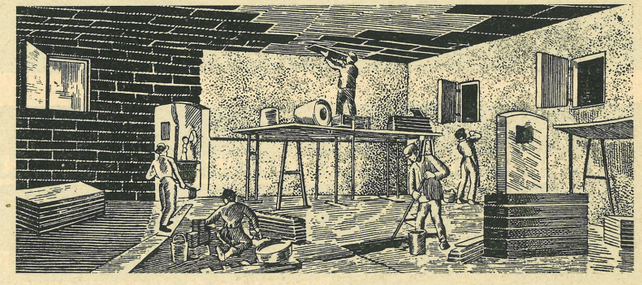
Kamnolom Hotavlje

Zavod za urbanizem in komunalno tehniko

IZDELUJEMO PROJEKTE ZA NASELJA, KOMUNALNE CESTE, VODOVOD, KANALIZACIJO, PARKE IN KOMUNALNE ZGRADBE

Ljubljana, Tyrševa cesta 1/III

Tovarna zamaškov

LJUBLJANA, CELOVŠKA CESTA 52

Telefon: 32-78

IZDELUJE IMPREGNIRANE IN EKSPANDIRANE PLUTOVE IZOLACIJSKE PLOŠČE TER CEVNE IZOLACIJE ZA HLADILNICE

Tekstil-obutev

opozarja na izbrano zalogo dekorativnih tkanin v okusnih vzorcih ~ Zavese in preproge-tekači vedno na zalogi ~ Počitniškim domovom nudimo volnene odeje

LJUBLJANA, FRANČIŠKANSKA UL. 4

KERAMISCH-CHEMISCHE INDUSTRIE KAMNIK – JUGOSLAWIEN

Unser Erzeugungsprogramm umfasst:
GIESSEREI-FORMSAND
Ausfuhr aus eigenen Lagerstätten
STAMPFMASSE
hervorragender Qualität
MARMOR-MEHL
Für Ihr Heim liefern wir:
BEHAGLICHE KAMINE UND
ERZEUGNISSE DER KUNSTKERAMIK

INDUSTRIE CERAMICO-CHIMICHE KAMNIK – JUGOSLAVIA

SABBIE PER FONDERIE
Esportazione da giacimenti proprii
MASSA DA PESTARE
di qualità superiore
FARINA DI MARMO
CAMINI
di buon gusto
CERAMICA ARTISTICA

INDUSTRIE CERAMIQUE-CHIMIQUE KAMNIK – YOUGOSLAVIE

SABLES POUR FONDERIES
Exportation de nos propres gisements
PATE PILEE
de qualité supérieure
FARINE DE MARBRE
CHEMINEES CONFORTABLES
CERAMIQUE D'ART

Fakulteta za arhitekturo
KNJIŽNICA
UNIVERZA V LJUBLJANI
Sinv. št. 618

ARHITEKT

Revija za arhitekturo, urbanizem in primenjeno umetnost

Glavni urednik FRANCE IVANŠEK

Uredniški odbor Hrvoje Brnčič / Franc Cacak / Oton Gaspari / Ljubo Humek — Maribor / France Ivanšek / Edvard Ravnikar / Branko Simčič / Maks Stepančič — Koper / Viljem Strmecki

Izdajatelj Društvo arhitektov Slovenije
Uredništvo in uprava Ljubljana, Miklošičeva cesta št. 16 — poštni predal 300, telefon 43-18
Tisk in klišeji Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Sadržaj — Résumés — Summaries V

Uredništvo
Za napredek naše arhitekture 1

Ing. arch. Marjan Bohinec, Ljubljana
Problemi povojne urbanistične izgradnje v Sloveniji 2

Ing. arch. Danilo Fürst, Ljubljana
Prispevek k vprašanju razvoja standarda stanovanj v Sloveniji 6

Ing. arch. Marjan Šorli in ing. arch. Viljem Strmecki, Ljubljana
Elastični projekt za mesto Brežice 11

Ing. arch. Ivan Štrukelj, Sarajevo
Turistični hotel na Jezeru pri Jajcu 12

Ing. arch. Emil Medvešček, Ljubljana
Tekstilni kombinat v Štipu 14

Švicarska stanovanja 18

Ing. arch. Marjan Mušič, Ljubljana
Projekt muzeja in študijske knjižnice v Celju 20

Dr. Franjo Baš, Ljubljana
Arhitekt in muzej 24

Abs. arch. France Ivanšek, Ljubljana
Oblikovanje v industriji 26

Ing. arch. Oton Gaspari, Ljubljana
O razvoju šolske opreme 30

Iz naših fakultet za arhitekturo

Stoli iz lepljenega lesa 33

Vloga kolesa v urbanizaciji Slovenije 35

Iz domačega arhitekturnega izročila

Romanska bazilika v Stični 37

Stara gotska cerkev v Pleterjah 39

Razgledi

Odmevi 41

Javna tribuna 43

Gradbena kronika 45

Vzgoja arhitektov 48

Iz vsega sveta 49

Razstave 50

Predavanja 52

Knjige 54

Revije 58

Humor 60

Obvestila 60

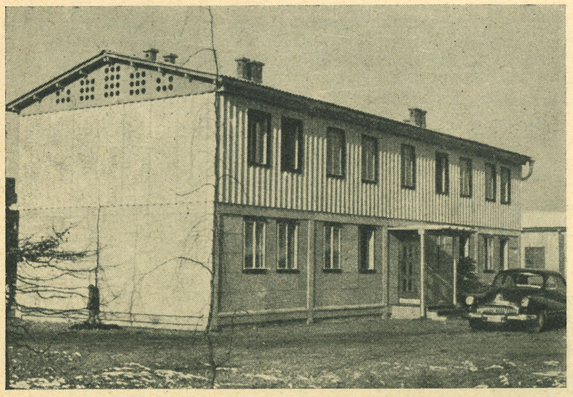
Ovitek Edvard Ravnikar s sodelovanjem Svetozarja Križaja

Notranja ureditev France Ivanšek

September LETO I 1951 ŠTEV. 1

Iz vsebine 2. številke:

MONTAŽNE STANOVANJSKE HIŠE — UPRAVNI IN ZDRAVSTVENI OBJEKTI — INDUSTRIJA — NOVE KNJIGARNE — HORTIKULTURA — FILMSKA IN DRAMSKA SCENOGRAFIJA — TEKSTILNI VZORCI — DOMAČA OBRT — SLOVENSKA SREDNJEVEŠKA HIŠA — II. KONGRES UIA V MAROKU — IX. TRIENNALE V MILANU itd.

Arh. D. Fürst: Prva montažna hiša v Ljubljani, 1950.

SRPSKI SADRŽAJ

Za unapredjenje naše arhitekture 1
Programski uvodnik uredništva

Problemi posleratne urbanističke izgradnje u Sloveniji 2
Marjan Bohinec

Navodeći neke konkretne primere iz našeg posleratnog urbanizma, pisac skreće pažnju na izvesna otvorena pitanja, koja se najčešće pojavljuju u našoj praksi kao i na uslove sadašnjeg razdoblja naše izgradnje, uslove, koji ograničavaju izvodjenje urbanističkih planova u predvidjenom opsegu i kvalitetu. Za primer navodi stanbena naselja u Šiški (Ljubljana), Novoj Gorici, Zagorju, Črnučevju kod Guštanja i u Lendavi, gde su objektivni (ekonomski), odnosno subjektivni uslovi (investitori) sprečili izgradnju naselja tačno prema planovima. Kao delimičan izuzetak navodi industrisko naselje Strnišče kod Ptuja, koje u izvodjenju objekata i u spoljnom uredjenju pokazuje veće savršenstvo, i zadružno selo Gabrovicu kod Trsta, koje je sagradjeno dosledno prema urbanističkom nacrtu.

Prilog pitanju razvoja standarda stanova u Sloveniji 6
Danilo Fürst

Pisac tretira pitanje razvoja stanova u Sloveniji počev od kućice vinogradarskog radnika (»viničar«) od pre sto godina, preko radničkih stanova u staroj Jugoslaviji, pa sve do današnjih ostvarenja, koja postiže država kao investitor.

Standard radničkih stanova u staroj Jugoslaviji bio je nizak i u svojoj suštini sadržavao je koncept stare kućice vinogradarskog radnika u Sloveniji; jedino poboljšanje pretstavljali su ostava i nužnik. Gradnja je — uopšte uzev — bila haotična, a pojava jedinstvenih koncepata izgradnje zapažena je samo tamo, gde je čitavo naselje bilo postavljeno u jedan mah (n. pr. Maribor).

Posleratna industrijalizacija države zahteva masu radničkih stanova. Racionalnost izgradnje na koncentrisanim gradilištima dala je prednost dvo- i trospratnim blokovima, dok je medjutim gradjenje kuća za jednu porodicu otpočeto samoiniciativno, i to tek 1950 g. Norme za projektiranje stanova i izvodjenje samog gradjenja nisu pretstavljale nikakav doprinos u pogledu dobrih rešenja, jer nisu bile u dovoljnoj meri kompleksne. Još uvek uske mogućnosti u pogledu materijala i tehničke opreme daju našim tlocrtima težak i neokretan karakter, a ujedno povećavaju dimenziju samih prostorija.

Posle petogodišnjeg posleratnog rada možemo konstatovati da je izgradjen zaista velik broj stanova. Danas smo već u stanju da samokritički zaključimo prvu etapu i da stečenim iskustvima nastavimo sa projektiranjem i izgradnjom boljih stanova.

Elastični projekt za grad Brežice 11
Marjan Šorli i Viljem Strmecki

U projektu za grad Brežice fiksne su samo trase gradskog kostura. Zone imaju oblik uporednih pojaseva, a širine pojaseva su u odgovarajućoj medjusobnoj srazmeri. Zone se mogu izgradjivati nezavisno druga od druge, u proizvoljnim etapama. Na ovaj način postiže se slobodniji izbor načina i opsega izgradnje, a stanovnici mogu prema svome nahodjenju da biraju prodavnice, škole i dr.

Turistički hotel na Jezeru kod Jajca 12
Ivan Štrukelj

Uz tamnozelena jezera na reci Plivi kod Jajca u Bosni, koja su vanredno podesna za kajak-sport i ribolov, gradi se mali jednospratni hotel sa kapacitetom za 50 gostiju. Zasvodjeni oblik tlocrta iziskivala je konfiguracija terena. Zidovi u prizemlju i na spratu izradjeni su od sedre (materijala sličnog travertinu), koja se u ogromnim komadima vadi iz reke Plive.

Tekstilni kombinat u Štipu 14
Emil Medvešček

U Štipu, u Makedoniji, gradi se velik tekstilni kombinat za pamučne tkanine.

Najpre su izgradjeni industriski kolosek i skladište pamuka, koje je privremeno moglo da primi pre montiranja pošiljke tekstilnih strojeva, najnovije proizvode firme Platt iz Manchestra.

Gradi se predionica sa 30.000 vretena i pomoćni objekti, dok će se tkačnica izgraditi u poslednjoj etapi.

Paralelno sa izgradnjom fabričkih objekata u blizini se izgradjuje i radničko naselje sa stanbenim, socijalnim i kulturnim objektima.

Posebnu zanimljivost ovog projekta pretstavlja jasna dispozicija funkcije i oblika objekata kombinata kao i originalna prostorna raščlanjenost pogonskih objekata (predionice i tkačnice).

Naprave za aklimatizaciju vazduha i pomoćne prostorije penetrirane su u površinu pomoću šeda u obliku triju poprečnih pojaseva. Prve etaže ovih služe kao razvodni kanali aklimatiziranog vazduha. Garderobe i prostorije operativnog rukovodstva nalaze se u posebnom objektu, koji je za nešto odmaknut, ali ipak vezan sa površinom pomoću šeda. Sedne konstrukcije prefabrikuju se i montiraju.

Švajcarski stanovi 18

Projekt muzeja i »Študijske knjižnice« u Celju 20
Marjan Mušič

Projekt rešava problem arhitekturne kompozicije u jednom predelu koji je zaštićen kao kulturni spomenik i kome daje renesansna arhitektura »stare grofovije« posebno obeležje. »Stara grofovija« i zgrada uz nju bile su ranije jedna celina. Medjutim, ova je zgrada kasnijim prepravkama sasvim uništena, a za vreme rata, usled bombardovanja, još i teško oštećena. U skicama su obeleženi tragovi njene prvobitne arhitekture, a na samom dvorcu nalazimo i slikane arhitekturne delove, što je sačuvano pod lepima novijeg datuma. Novom funkcijom muzeja i biblioteke konačno su ostvareni svi uslovi za doslednu restauraciju dragocene renesansne arhitekture, kao i za harmoničnu izgradnju celokupnog zaključka samog trga. Oba gradjevinska organizma plastično su izolirani u njihovim najosetljivijim partijama, a povezani su u jednu jedinstvenu kompoziciju pomoću restauriranog prizemnog pojasa i horizontalne dominante zaključnog venca uz živahnu igru krovnih padina jednakih nagiba. Kao posledica tesne funkcionalne povezanosti ovih zgrada bilo je i odredjivanje ulaza i stepeništa u sredini izmedju njih. Pri tome je reaktiviran i prvobitni portal, a ujedno je istaknuta i cezura, koja dolazi do izražaja u oba viša etaža, što pretstavlja znatan doprinos oblikovnoj emancipaciji ovih gradjevinskih organizama, koji imaju sada da žive svaki prema svojim posebnim funkcionalnim i estetskim zakonitostima.

Arhitekt i muzej 24
Franjo Baš

Muzejska pitanja obradjuju u zajedničkoj saradnji kustos, restaurator i arhitekt. Arhitektu pripada u muzeju središnja umetnička uloga: on rešava pitanja zgrade, prostorija, opreme i arhitekturni deo izložbi. Ovim svojim zadacima razlikuje se muzejski arhitekt od arhitekta za zaštitu spomenika, koji je u stvari konservator arhitekturnih spomenika. Razgranatost arhitektonskih zadataka u muzejima je tako velika, a ujedno tako svojstvena, da se oni ne mogu rešavati ad hoc sa nekog službenog mesta izvan muzeja, te je zbog toga nužno da se u muzeju nalazi arhitekt kao stalni nameštenik. Pitanje, kako bi trebalo ovo izvesti u personalnoj strukturi naših muzeja, stvar je celishodne organizacije i pravilnog planiranja muzejskog rada. Osnovni preduslov za muzejskog arhitekta je u tome, da raspolaže dovoljnim pregledom nad svima granama muzejske struke, da ima razvijen osećaj za podrobno raščlanjivanje prostorija, kao i optički i psihološki odnos do pojedinih predmeta. Ovim se muzejski arhitekt usposobljava za razvijanje tehnike i kulture izložbi, medju kojima treba baš muzejske izložbe da služe kao uzor.

Oblikovanje u industriji 26
France Ivanšek

Industrijalizacijom zastarele produkcije kao i stvaranjem sasvim novih industrija, postavlja se i kod nas problem davanja oblika industriskim predmetima. Pojedini proizvodi, kao n. pr. kinoprojektor »Iskra«, pojedini proizvodi kožne industrije i dr. dostigli su već dosta visok kvalitetni standard, dok medjutim veći deo proizvoda drugih industrija (automobilske, elektrotehničke, staklarske, keramičke, tekstilne, pokućtvene, kožne, sportske itd.) čeka na stručnjake za njihovo oblikovanje.

U članku se, nadalje, na osnovi stranih izvora, raspravlja o osnovama pravilnog oblikovanja, o naporima inostranstva za postizavanje boljih oblika proizvoda, o preduslovima za sticanje zvanja stručnjaka za oblikovanje u industriji, kao i o radnim metodama oblikovanja.

O razvoju školske opreme 30
Oton Gaspari

Za vreme narodnooslobodilačke borbe bilo je oštećeno i uništeno mnogo školske opreme i školskih zgrada. Stoga pretstavlja danas nabavka školske opreme jedno od najvažnijih pitanja naših škola. Obzirom na masovni značaj produkcije treba napustiti zanatsku proizvodnju i otpočeti sa tipizacijom i seriskom industriskom proizvodnjom. Treba težiti da se naše škole snabdu savremenom opremom, koja bi odgovarala lekarskim, higienskim i pedagoškim uslovima i koja bi podigla standard naših škola.

IZ NAŠIH FAKULTETA ZA ARHITEKTURU

Stolice od lepljenog drveta 33

Na inicijativu i prema nacrtima Fakulteta za arhitekturu TVŠ u Ljubljani izradjena je stolica prema modelu Ch. Eamesove stolice. Ovo je u Sloveniji prvi proizvod na osnovi naročitog postupka sa lepljenim drvetom. Ostali nacrti prikazuju nove oblike stolica na osnovi istog postupka sa lepljenim drvetom (kaurit).

Uloga bicikla u urbanizaciji Slovenije 35

Slovenija, jugoslovenska republika sa 1,4 miliona stanovnika, ima 275.000 bicikla. Ovim brojem ulazi Slovenija medju zemlje sa najrazvijenijim biciklističkim saobraćajem. S obzirom na činjenicu da železnički i autobusni saobraćaj ne podmiruju stvarne potrebe, izvršen je na Fakultetu za arhitekturu TVŠ u Ljubljani eksperimenat na primeru industriskog grada Kranja sa ciljem da bi se bicikl uključio u rešavanje urbanističke problematike. Zamišljeni proces urbanizacije koji se zasniva na decentralizaciji radničkih naselja sa upotrebom bicikla u toku leta, a autobusa u toku zime, mogao bi, uz odredjene ekonomske uslove, da pruži sve mogućnosti jednog harmoničnog naselja.

IZ DOMAĆEG ARHITEKTURNOG PREDANJA

Romanska bazilika u Stični 37

Iz riznice slovenačkog arhitekturnog predanja, koje sistematski proučavaju Seminar za proučavanje domaće arhitekture na ljubljanskom Fakultetu za arhitekturu i Zavod za zaštitu spomenika NR Slovenije, objavljujemo rekonstrukciju manastirske crkve u Stični. Ovo je najveći, a ujedno i jedan od najstarijih spomenika romanskog stila u Sloveniji.

Stara gotska crkva u Pleterju 39

Manastir kartuzijanaca u Pleterju osnovao je Herman II. Celjski g. 1405. Crkva je osvećena g. 1420. Od prvobitne kompozicije ostala je u sklopu novog manastira, sagradjenog g. 1904, samo crkva sa crkvenom riznicom kao i tragovi hodnika na svodove. Arhitekt ovog manastira odlično je rešio problem jedinstvenog prostora od jedne ladje sa savršenom harmonijom funkcije, konstrukcije i oblika. Arhitekturna zamisao i struktura izvedene su potpuno logičnom doslednošću. Dekoracija je izvedena vrlo dobro i originalno. Lepota izoblikovanog prostora zasniva se na idealnim razmerama pojedinih delova medju sobom i u celini. Kanon proporcije zasniva se na ravnokrakom trouglu u razmeri osnovice prema visini kao 1 : 1,5.

Vidici 41

Drugi deo časopisa sadrži novosti iz arhitekturnog života Jugoslavije i sveta.

RESUMES FRANÇAIS

Pour le progrès de notre architecture 1

par la rédaction

En éditorial, la rédaction de la revue «Arhitekt» expose les principes de son programme qui est:

1. de populariser et de représenter, dans la plus grande mesure, les travaux des membres de l'Association des architectes slovènes; de tolérer, de respecter et de publier toute contribution progressiste et de qualité; de considérer l'architecture comme une activité générale et non comme la manifestation d'un groupe ou d'un point de vue étroit;

2. d'élargir le champ de l'architecture et de donner à l'architecte et à l'architecture le rang qui leur appartient dans notre vie sociale;

3. de faire de cette revue l'organe de liaison entre les architectes slovènes et ceux des autres républiques yougoslaves, du Territoire libre de Trieste et de l'étranger, de les renseigner sur notre activité architecturale et de faire connaître chez nous leurs expériences les plus progressives;

4. de donner l'initiative, de seconder et de faciliter l'approfondissement du travail théorique, la discussion et la critique publique de notre architecture.

Les problèmes d'urbanisme dans l'édification d'après-guerre en Slovénie 2

par Marjan Bohinec

L'auteur, à base de quelques exemples concrets de notre urbanisme d'après-guerre, appelle l'attention sur certains problèmes actuels des plus fréquents et sur les conditions actuelles de l'édification qui imposent des limites à la réalisation de nos projets d'urbanisme dans l'extension et la qualité prévues.

Il cite en exemple les groupes d'habitation à Siška (Ljubljana), Nova Gorica, Zagorje, Čičevje près de Guštanj et Lendava, où des raisons objectives (économiques) ou bien subjectives (propriétaires, locataires) ont empêché la construction de ces habitations rigoureusement d'après les projets. Le groupe d'habitations à Strnišče près de Ptuj et le village coopératif Gabrovica près de Trieste représentent une exception. Le premier montre, quant à l'exécution des bâtiments et l'aménagement extérieur, un aspect satisfaisant, tandis que le second est construit exactement d'après le projet des urbanistes.

Contribution au problème de l'évolution du niveau des habitations en Slovénie 6

par Danilo Fürst

L'auteur examine l'évolution des habitations en Slovénie en prenant pour point de départ la maison de l'ouvrier vigneron d'il y a cent ans; il donne un aperçu des habitations ouvrières de l'ancienne Yugoslavie et arrive aux constructions actuelles réalisées avec des fonds d'État.

Le niveau des habitations ouvrières de l'ancienne Yougoslavie était bas et ne marquait, au fond, aucun progrès sur l'ancienne maison de l'ouvrier vigneron; il n'y avait de plus que le garde-manger et le cabinet d'aisance. En général, la construction fut conduite d'une manière chaotique. On ne suivit de plan coordonné de construction qu'en des cas rares où des groupes d'habitations furent construits simultanément (Maribor).

L'industrialisation d'après-guerre de notre pays exige de nombreuses habitations nouvelles pour les ouvriers. Les raisons économiques de construction sur chantiers concentrés ont donné la préférence aux immeubles à deux ou trois étages. On ne commence à construire des maisons individuelles qu'en 1950. L'introduction des normes pour la mise en projet des habitations et les procédés de construction n'a pas contribué à des solutions positives, ces normes n'étant pas suffisamment complexes. Nos possibilités encore modestes quant aux matériaux et à l'équipement technique confèrent à nos projets un caractère lourd et rigide et augmentent les dimensions des pièces.

Après cinq années d'éfforts, nous pouvons constater d'avoir construit un nombre considérable d'habitations. Arrivés à la fin de cette première étape, nous sommes en mesure d'apprécier d'un oeil critique l'oeuvre accomplie et de continuer, à base d'expériences acquises, la construction d'habitations toujours meilleures.

Projet élastique pour la ville de Brežice 11

par Marjan Šorli et Viljem Strmecki

Le projet pour la ville de Brežice ne fixe définitivement que le tracé du squelette urbain. Les zones ont la forme de bandes parallèles dont les largeurs sont proportionnées à leurs fonctions. Les zones sont indépendantes les unes des autres quant à l'époque et au rythme de leur édification. Ainsi on arrive à choisir plus librement la manière et l'étendue de l'édification. Les habitants sont en état de choisir à leur gré les magasins, les écoles, etc.

Un hôtel a Jezero près de Jajce 12

par Ivan Štrukelj

Au bord de la Pliva, rivière qui, près de Jajce en Bosnie, forme deux charmants petits lacs couleur d'émeraude offrant d'excellentes possibilités de pêche et de canotage, on est en train de construire un petit hôtel d'un étage qui pourra abriter 30 touristes. La ligne arrondie du plan fut dictée par la configuration du terrain. Les murs du rez-de-chaussée et de l'étage sont en «sedra», un matériau ressemblant au travertin et qu'on extrait en blocs énormes du lit de la Pliva.

Les usines textiles de Štip 14

par Emil Medvešček

A Štip, ville en Macédoine, la république la plus méridionale de la Yougoslavie, on est en train de construire de grandes usines destinées à l'industrie cotonnière.

On a commencé par construire le rail industriel et le magasin pour le coton où furent entreposés provisoirement, avant leur montage, les machines textiles, modèles les plus récents de la maison Platt de Manchester.

L'atelier de filature qui aura 30.000 fuseaux et des dépendances sont en voie de construction, tandis que la tisserie sera construite en dernier lieu.

Un groupe nouveau d'habitations ouvrières comprenant des logis, des édifices destinés aux services sociaux et à la vie culturelle, sera construit simultanément dans les environs des usines.

Le principal intérêt du projet consiste dans la claire disposition fonctionelle et formelle des divers bâtiments et dans la structure originale de la filature et de la tisserie. Les installations pour la climatisation de l'air et les espaces auxiliaires sont incorporés au plan au moyen de sheds à trois bandes transversales dont les premiers étages servent de conduites distributrices de l'air climatisé. Les vestiaires et les bureaux sont placés dans une dépendance reliée au bâtiment principal par des sheds. Les constructions Shed sont préfabriqués, puis montées sur place.

Habitations suisses 18

Projet du musée et de la bibliothèque d'études à Celje 20

par Marjan Mušič

Le projet s'attaque au problème d'une composition architecturale dans un ensemble de monuments classés dont l'élément principal est le vieux palais des comtes de Celje en style Rennaissance. L'édifice contigu qui primitivement formait un tout avec le palais a été sensiblement défiguré par des transformations ultérieures et, pendant la dernière guerre, gravement endommagé par des bombardements. Les croquis reproduits donnent un aperçu de son architecture primitive. Le palais a conservé sous plusieurs couches de crépi des vestiges de peinture qui indiquent la disposition des éléments architecturaux aujourd'hui disparus. La fonction nouvelle de ces édifices destinés au musée et à la bibliothèque d'études permettra une restauration conséquente de la précieuse architecture Renaissance et la réalisation du plan d'aménagement de la place. Les deux édifices sont, dans leurs parties les plus délicates, plastiquement séparés par une retraite; ils composent cependant un ensemble harmonieux par leur rez-de-chaussée restauré et par la dominante horizontale du couronnement avec le jeu mouvementé des toitures à inclinaisons égales. La nouvelle fonction des deux édifices fut la cause qu'on a remis en honneur l'ancienne entrée avec son escalier situés entre les deux bâtiments, en leur restituant ainsi leur rôle de portail principal. En même temps, on a obtenu une césure qui se fait sentir dans les deux étages supérieures et ajoute à l'émancipation architecturale des deux organismes dont chacun suit désormais ses propres lois fonctionnelles et esthétiques.

L'arhitecte et le musée 24

par Franjo Baš

Les problèmes de musées doivent être traités en collaboration par le conservateur, le restaurateur et l'architecte. Dans un musée, l'architecte doit jouer le rôle de l'artiste qui résoud les problèmes touchant l'édifice, les locaux, la décoration et la répartition des objets exposés. Par ces tâches, l'architecte de musée se distingue nettement de l'architectes de monuments classés à qui incombe la conservation des monuments architecturaux. L'activité d'un architecte de musée est tellement étendue et en même temps tellement spéciale qu'elle ne saurait être conduite de pair avec une place de travail en dehors du musée même. Il s'impose donc l'engagement d'un architecte affecté d'une manière permanente au musée. La place de l'architecte dans la structure actuelle de cadres de nos musées devrait être fixée de telle manière qu'il puisse jouer un rôle vraiment utile dans l'organisation d'un travail suivi et efficace. Architecte de musée ne saurait être qu'une personne ayant une vue d'ensemble des différentes branches muséales, un goût sûr pour la distribution détaillée des locaux et qui sache faire valoir les objets exposés d'un point de vue optique et psychologique. Si l'architecte de musée possède toutes ces qualités, il pourra organiser dans son musée des expositions qui seront, du point de vue technique et culturel, des modèles et des exemples à imitation pour tous les autres organisateurs d'expositions.

La forme des produits industriels 26

par France Ivanšek

Depuis qu'en Yougoslavie la production arriérée s'industrialise et que des industries entièrement nouvelles sont en train de naître, le problème de la forme des produits industriels se fait de plus en plus urgent. Certains produits, comme p. ex. le projecteur cinématographique «Iskra», divers objets de maroquinerie etc., ont atteint un niveau de qualité relativement élevé, tandis que la plupart des produits de l'industrie automobile, électro-technique, verrière, céramique, textile, de mécanique de précision, de meuble, de peausserie, d'outils de sport etc., n'ont pas encore trouvé de dessinateur qui aurait su leur donner des formes parfaites.

Dans la suite de l'article, l'auteur, en s'appuyant sur des publications étrangères, examine les éléments fondamentaux de la recherche de la forme parfaite, les efforts faits à l'étranger pour une meilleure forme des produits, les qualités nécessaires pour le métier de dessinateur industriel.

Le développement du mobilier scolaire 30

par Oton Gaspari

Pendant la guerre pour la libération nationale, un grand nombre l'écoles et une grande quantité de mobilier scolaire ont été endommagés ou entièrement détruits. L'équipement scolaire partant représente un des problèmes les plus importants de nos écoles. La production en masse de ces articles exige qu'on passe du travail artisanal à la fabrication industrielle en série des meubles-types. On cherche à créer un équipement moderne susceptible de satisfaire toutes les exigeances de santé, d'hygiène et de pédagogie et d'élever le niveau de nos écoles.

DES FACULTÉS D'ARCHITECTURE YOUGOSLAVES

Chaises en bois moulé 33

Sur l'initiative de la Faculté d'Architecture de Ljubljana et d'après les projets élaborés par ses étudiants qui se sont inspirés du modèle de la chaise de Ch. Eames, on vient de construire la première chaise à base du procédé utilisant le bois moulé (kaurite). Les autres projets représentent de nouvelles formes de chaises basées sur le même procédé.

Le rôle de la bicyclette dans le plan d'urbanisme de la Slovénie 35

Le nombre de bicyclettes en Slovénie, république yougoslave de 1,4 million d'habitants, monte à 275.000. Ce chiffre la range donc parmi les pays où la bicyclette représente un moyen de communication de premier ordre. Les lignes de chemin de fer et d'autobus n'étant pas en état de suffire à tous les besoins, la Faculté d'Architecture de Ljubljana a élaboré, prenant comme exemple la ville industrielle de Kranj, un projet selon lequel la bicyclette pourrait aider à la solution des problèmes d'urbanisme en Slovénie. Le processus d'urbanisation projeté est basé sur la décentralisation des habitations ouvrières. La bicyclette en été, et, en hiver, la saison touristique passée, l'autobus, pourraient offrir toutes les possibilités d'une évolution harmonieuse des groupes d'habitation ouvriers dans les conditions économiques données.

DU PATRIMOINE ARCHITECTURAL NATIONAL

La basilique romane de Stična 37

Le Séminaire pour l'étude de l'architecture slovène à la Faculté d'Architecture de Ljubljana et l'Institut pour la protection des monuments classés de la RP de Slovénie s'occupent des études systématiques relatives au patrimoine architectural slovène. Le cahier présent apporte la reconstruction de l'église du monastère de Stična, consacrée en 1156, le plus grand et à la fois un des plus anciens monuments de style roman en Slovénie.

La vieille église gothique de Pleterje 39

La Chartreuse de Pleterje fut fondée en 1403 par le comte Herman II de Celje et son église fut consacrée en 1420. Dans l'ensemble du nouveau monastère, construit en 1904, ne sont conservés de cette chartreuse ancienne que l'église avec sa sacristie et des vestiges du cloître. L'architecte de Pleterje a résolu d'une manière excellente le problème d'un espace homogène à une nef où la fonction, les constructions et les formes se marient dans une harmonie parfaite. Le concept architectural et la structure sont développés avec une conséquence parfaitement logique. La décoration est originale et exécutée de main de maître. La beauté de cet édifice est basée sur les rapports parfaits de diverses parties entre elles ainsi que des parties avec l'ensemble. Le canon de proportion a pour base un triangle isocèle dont la base et la hauteur sont en proportion de 1:1,5.

Tour d'horizon 41

Les «Échos» apportent une note sur le quatre-vingtième anniversaire de l'architecte slovène John Jager de Minneapolis (41) et une notice sur la mort de l'architecte Josip Costaperaria de Ljubljana (42).

Sous la rubrique «Tribune publique», il y a un article dans lequel les architectes réclament la reconnaissance de l'indépendance de leur profession qui, en Yougoslavie, est classée dans la branche du génie civil (44) et un article sur les problèmes que pose à l'urbaniste l'aménagement du centre de Ljubljana (43).

La «Chronique de construction» publie une lettre intéressante sur l'activité de construction à Maribor (45).

La rubrique «Éducation des architectes» traite le problème de la qualité et de l'efficacité des stages des étudiants en architecture aux facultés d'architecture en Yougoslavie (48).

La rubrique «L'architecture à l'étranger» informe sur la situation de l'architecture dans le monde (49), sur les constructions récentes du Festival de la Grande-Bretagne (49) et sur le groupe d'habitation construit par Le Corbusier à Marseille (49).

Dans la chronique des expositions, il y a des notes sur l'exposition de l'architecture suisse en Yougoslavie (50) et sur l'exposition de F. L. Wright en Italie (51).

Sous le titre «Conférences», on trouve des comptes rendus des conférences organisées par l'Association des Architectes slovènes (52).

La chronique des «Livres» (54) et celle des «Revues» (58) informent sur quelques nouveautés du domaine de l'architecture parues en Yougoslavie et à l'étranger.

La rubrique «Humour» (60) apporte un poème humoristique sur la 1ère Conférence des Architectes de la RPFY en 1950 en forme de chanson populaire et une caricature représentant l'architecte dans le rôle qu'il a aujourd'hui sur le chantier.

ENGLISH SUMMARIES

For the Progress of Our Architecture 1

by Editor

In this leading article the following programme of the magazine "Architect" is laid down:

1. The works of the members of the Slovene Architects Society shall enjoy wide popularity and shall be fully represented, every progressive contribution of quality will be viewed with tolerance and respect and consequently published; the architecture as being an important part of the whole sphere of activity, and not as a separate narrow outlook of a group of people, will be given every possible support.

2. Efforts will be made to treat the problems of architecture on a wider plane, while the real position of architects and architecture in the social life of this country will have to be established.

3. The review shall serve as a link between the Slovene architects and the architects from the other Yugoslav republics, from the Free Territory of Trieste, and from abroad. It will carry information on architectural achievements in this country, and — vice versa — bring its readers in contact with the other republics and countries whose recent experiences will be of great value to them.

4. Every initiative and support will be given to a more advanced theoretical work, to free public discussion and criticism of the architecture in this country.

Problems of Post-war Development in the Town-planning in Slovenia 2

by Marjan Bohinec

While discussing cases of our post-war town planning, the author points to unsolved problems facing the architect in his day-to-day activities, as well as to factors restricting, in present circumstances, the execution of development plans at their original size and quality.

Failure to comply strictly with the original plans in the erection of residential blocks has been due both to objective (economic) and subjective (investors, residents) causes, and the residential units at Šiška (on the outskirts of Ljubljana), Nova Gorica, Zagorje, Čičevje near Guštanj and Lendava are mentioned es examples. The industrial residential area at Strnišče near Ptuj, where buildings have been erected to the planned standards and the lay-out better arranged, as well as the co-operative village of Gabrovica near Trieste, built strictly to plans, are rather exceptions.

A Contribution to the Development of Flats' Standard in Slovenia 6

by Danilo Fürst

The author discusses here the development of the workers' flats in Slovenia beginning with the vintner's house one hundred years ago. He describes further the workers' flats in prewar Yugoslavia and reaches the modern realizations which are being built by the State as the investor.

The standard of workers' flats in prewar Yugoslavia was low, representing as it did mainly the conception of the vintner's house; the only addition consisted in the pantry and the water-closet. Building in general was chaotic, only where a whole settlement was erected simultaneously was the conception of an integral built-in area carried out.

The postwar industrialization of the country calls for a great number of workers' flats. The need for a rational building on crowded construction sites gave priority to two and three-storied blocks of flats, but the initiative for the construction of detached houses came as late as 1950. The sets of norms for the designing of buildings and for their construction did not yield good results as they lacked complexity. Our ground-plans are clumsy and result in rooms being over-dimensional because, for the time being, our material and technical resources are insufficient.

After five years of postwar building activity many blocks of flats are now in existence and we should be able to weigh critically our work at the end of the first phase of construction. With the experience gained during the past period we go on designing and erecting better flats.

The Flexible Project for the Town of Brežice 11

by Marjan Šorli & Viljem Strmecki

In the project for the town of Brežice only the general outline of the town is fixed. The parallel belts represent the zones whose widths are related to each other. These belts are independent from each other as regards the building of units which can be erected at different phases of construction. Thus a freer choice is given of how and when the

building units can be erected, while the residents may build their shops, schools, etc., as they wish.

Tourist Hotel at Jezero near Jajce 12
by Ivan Štrukelj

A little one-storied touristic hotel, which will accomodate 30 guests, is being built at the dark-green lakes of the river Pliva near the town of Jajce. There are ideal conditions for canoeing and fishing. A sloped form of ground-plan has been rendered necessary owing to the configuration of terrain. The walls on the ground and first floor are made of "sedra", a material similar to travertine, which is being taken out of the river Pliva in huge blocks.

The Textile Plant at Štip 14
by Emil Medvešček

In the town of Štip in Macedonia, the southernmost Yugoslav republic, a big textile plant for spinning and weaving of cotton is being erected.

The railway siding and the cotton warehouse in which the up-to-date machinery, delivered by the firm Platt of Manchester, have been stored temporarily pending their installation, were completed first.

The erection of spinning department with 30,000 spindles and of auxiliary buildings is now under way, while the weaving section will be built during the last stage of construction.

Together with the consitruction of factory buildings new residential blocks for workers, comprising flats and premises for social activities and recreation, is being built close at hand.

The plan provides clear functional and formal disposition of factory units as well as an ingenious lay-out of the spinning and weaving departments. Air-conditioning equipment and auxiliary space are to be found in the sheds, arranged in three rows. Each shed is divided into three compartments and the first one is reserved for the passage of the conditioned air. Locker-rooms and offices are in a separate building that is connected with the surface by sheds. Sheds are prefabricated and then assembled.

Swiss Flats 18

The Project for the Museum and Reference Library at Celje 20
by Marjan Mušič

This project solves the problem of the architectural composition in a protected area that is important for its Renaissance architecture of the "old manor". A second building that stands close by the manor had once been a whole with it, though later reconstructions damaged it considerably. Still greater damage was caused by air bombardment during the last war. The traces of its original architecture are found in the drawings. So we have on the Renaissance manor an architectural pattern, preserved under a later plaster. With the new function of the museum and the reference library all conditions have been met for a complete restoration of the precious Renaissance architecture as well as for a harmonious treatment of the whole square. Both units are plastically isolated at their the most sensitive portions that are framed in a composition by the restored basement and the horizontal base cornice together with the gay display of roofs all sloping at the same degres. As both buildings are functionally related the entrance and the staircase are in the middle between them. The original portal has been put to its original use. There is also a break (caesura) at both higher floors giving a greater independence to both buildings, either of which lives afterwards its own life according to its functional and aesthetical laws.

The Architect and the Museum 24
by Franjo Baš

Problems concerning the organization of museums are solved jointly by the custodian, the restorer, and the architect. The most important part in the artistic arrangement of museums belongs to the architect who is responsible for matters relating to the building, rooms, equipment, and formal exhibition of objects. In this respect, the museum architect differs from his colleague who is working on the preservation of monuments of historical interest. The problems facing the museum architect are so wide and specific that they cannot be solved "ad hoc" by some outside department. Therefore, a permanent situation of the museum architect should be created. The planning of work in museums depends on their personal composition. The museum architect should have an insight into different aspects of museum organization, a developed sense for the anatomy of space, as well as a keen optical and psychological appreciation for the exhibited objects. Thus, by producing the necessary technical and aesthetical elements that make up a good museum exhibition he will be able to set an example to other exhibitions.

The Industrial Design 26
by France Ivanšek

With the industrialization of backward production means and the creation of new branches of industry, Yugoslavia is facing the problem of industrial design. Certain products, such as film projector "Iskra", single items of leather fancy goods, etc., have already reached a relatively high level of quality. This quality, however, is not present in majority of products turned out by the automobile, electrical engineerieg, precision tools, glass, ceramic, textile, furniture, sports and other industries. All these branches await the services of the designer.

The article further discusses the basical facts in regard to the industrial design, drawing from foreign sources, the efforts that are being made in other countries to perfection the shape of products, the conditions that an industrial designer must meet, the method of designing.

On the Development of the School Equipment 30
by Oton Gaspari

During the National Liberation War (1941—45) many schools and school equipment were damaged or destroyed. Therefore the production of school equipment to-day presents one of the most important problems that are facing our schools. As this equipment must be mass-produced, it is imperative to abandon the artisan production and start the industrial mass-production of those types of equipment that will meet the demands of medicine, hygiene, and pedagogics. In such a way we shall be able to raise the standard of our schools.

FROM THE YUGOSLAV FACULTIES OF ARCHITECTURE

Chairs Made of Ply-Wood 33

Thanks to the initiative of Faculty of Architecture at the School of Technology in Ljubljana and to plans drawn up by the students, the first chair, made of ply-wood, has been produced in Slovenia. It follows the pattern of Charles Eames's chair. Plans of chairs of different design, but made in the same way (with the adhesive kaurit), are also ready.

The Role of Bicycle in the Town and Country Planning in Slovenia 35

Slovenia, one of the Yugoslav republics with a mere 1,4 million inhabitants, has 275.000 bicycles, thus ranking among countries with the biggest bicycle traffic. Owing to the railway and bus transport lagging considerably behind the needs of the population, a test has been made at the Faculty of Architecture at the School of Technology in Ljubljana, covering the industrial town of Kranj; to use the bicycle in the development of town and country planning. It assumes the decentralization of workers' residential areas and sets out to solve the problems of transportation in summer with the help of the bicycle, and in winter with buses set free by the end of the tourist season. This would be the best answer to a harmonious residential unit in present circumstances.

FROM THE NATIONAL ARCHITECTURAL TRADITION

The Romanic Basilica at Stična 37

We publish here the reconstruction of the Romanic basilica at Stična which is one of the oldest monuments in the Romanic style in Slovenia (consecrated in 1156). It is an outstanding monument in the Slovene architectural tradition, which is subject of systematical studies by the Seminary of Slovene Architecture at the Faculty of Architecture in Ljubljana and by the Institute for Preservation of Monuments of Historical and Architectural Interest.

The Old Gothic Church at Pleterje 39

The Carthusian monastery at Pleterje was founded in 1403 by Count Herman II of Celje. The church was consecrated in 1420. A new monastery was built in 1904, and of the original composition only the church with the vestry and traces of the cloister garth were left. The architect of the old Chartreuse found an ideal solution for the one-naved church and succeeded in creating a complete harmony of function construction and form. There is a logical finish in the manner in which the architectural conception and structure were carried out. The decoration is original and very well executed. The beauty of the well-shaped space lies in the ideal proportions existing between parts and the whole. The proportional canon is founded on the isosceles with the ratio of the base to the height of 1 to 1.5.

Round-up 41

The last part of the magazine contains information on the latest developments in architecture in this country and abroad.

Under the heading "Echoes" the death of the Ljubljana architect Josip Costaperaria is announced (42). The 80th anniversary of the birth of the Slovene architect John Jager at Minneapolis is also recorded (41).

In the column entitled "The Public Tribune" an article was published demanding that the architecture should become independent of the building branch in which it is inclosed in this country (44). Another article urging renovation to be carried out in the centre of Ljubljana as part of town planning scheme has also appeared there (43).

"The Building Chronicle" carried and interesting letter illustrating the post-war building activities in the town of Maribor (45).

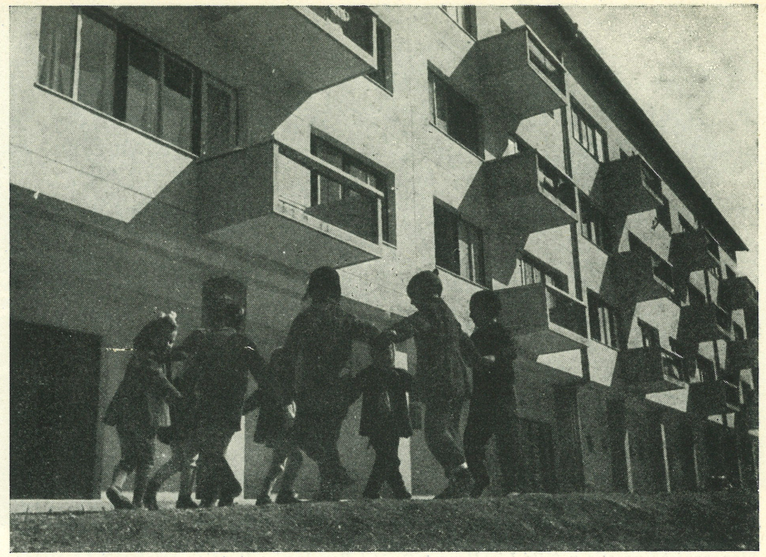
Quality and effect of practice for students of faculties of architecture in Yugoslavia are discussed in the column entitled "The Education of Architects" (48).

The situation of architecture abroad (49), new buildings at the Festival of Britain (49), the residential block at Marseille by le Corbusier (49), all this information is included in the column "From All Over the World".

The exhibition of Swiss architecture in Yugoslavia (50) and the exhibition of works of F. L. Wright in Italy (51) are mentioned among exhibitions.

"Lectures" (52) contain information on lectures organized by the Architects' Union of Slovenia. "Books" tell of new books on architecture in this country and abroad (54), while "Magazines" (58) of some Yugoslav and foreign periodicals.

At the end we have "Humour" (60) containing a satyrical poem in the first consultation of the Yugoslav architects in 1950 written in the manner of the folk-song, as well as caricature illustrating the role of the architect on the present-day building site.

Arh. Franc Cacak: Stanovanjski blok, Jesenice, 1948

ZA NAPREDEK NAŠE ARHITEKTURE

»Specifičnost in obsežnost urbanistične in arhitektonske dejavnosti, njun odnos in odvisnost od ljudskih množic zahtevata njuno široko popularizacijo. Dvig zavesti naših ljudskih množic, obogatitev njihove splošne kulture z osnovnim arhitektonskim in urbanističnim znanjem je ena izmed nalog urbanistov in arhitektov. Na tem področju še nismo dovolj izkoristili lastnih sil in socialističnih pogojev. Naša arhitekturna publicistika mora prevzeti to nalogo.«

Iz sklepov I. posvetovanja arhitektov FLRJ, Dubrovnik 1950.

Že šest let so arhitekti Slovenije in ostale Jugoslavije nosilci arhitektonske izgradnje naše domovine, pri čemer so si pridobili ogromno izkušenj o dobrem in slabem, ki pa so v veliki večini ostale širšim množicam nepoznane. »Arhitekt« bo kot glasilo Društva arhitektov Slovenije splošna revija za arhitekturo, urbanizem in primenjeno umetnost s širokim programom popularizacije in popolne reprezentacije dela in naporov vseh naših arhitektnih kolektivov in posameznev. Ker je njegova naloga, da utrjuje arhitekturo kot splošno dejavnost, ne pa poglede kakšne posebne usmerjenosti, bo toleriral, spoštoval in omogočil publikacijo vsakega napredno usmerjenega in kvalitetnega prispevka.

Arhitektovo delo ne obsega samo gradenj in urbanizma. Njegova vloga je v modernem življenju važna tudi v širšem okviru vprašanj našega kulturnega in tehničnega razvoja. Arhitekti se uveljavljajo kot znanstveni in pedagoški delavci, kot likovni oblikovalci, kot scenografi, grafiki; srečamo jih v vseh področjih življenja kot svetovalce, organizatorje, načrtovalce. Prizadevanje za širše obravnavanje arhitekture, za pravo mesto arhitekta in arhitekture v našem družbenem življenju bo »Arhitektu« dajalo večno živi, aktualni značaj.

Arhitektura se razvija iz družbenih pogojev, iz katerih izhaja, okoriščajoč se pri tem z napredno domačo in tujo tradicijo in s pridobitvami sodobne arhitekture v svetu. Revija bo stremela za tem, da postane vez med arhitekti Slovenije in arhitekti drugih jugoslovanskih republik in STO, da naše ustvarjalce spozna s sodobnimi problemi in realizacijami v svetu, inozemstvu pa približa arhitektonsko dejavnost naše domovine v preteklosti in sedanjosti.

Napredne prakse ni brez napredne teorije. Zato bomo dali iniciativo, podporo in možnost za vsako razglabljanje o problemih, ki jih pred našo arhitekturo postavlja izgradnja socializma v naši državi. Mnogi problemi so še nerešeni, o drugih ni enotnega mnenja. »Arhitekt« bo vsakomur dal besedo v javni diskusiji in kritiki, ki ima pozitivne namene in to ne samo ljudem od stroke, temveč tudi nestrokovnjakom, ki vsakodnevno v praksi spoznavajo pozitivne in negativne strani naše arhitekture.

S skupnimi napori vseh arhitektov in z arhitekturo povezanih strokovnjakov, javnih in kulturnih delavcev in nestrokovnjakov bo »Arhitekt« postal zrcalo in živi organ borbe za napredek naše arhitekture.

Uredništvo

Stanovanjsko naselje v Šiški-Ljubljana 1947—51 / Regulacija: Urad za regulacijo Ljubljane — Projektanti blokov: tehn. Jože Usenik, arh. France Tomažič, tehn. Dušan Bohinec

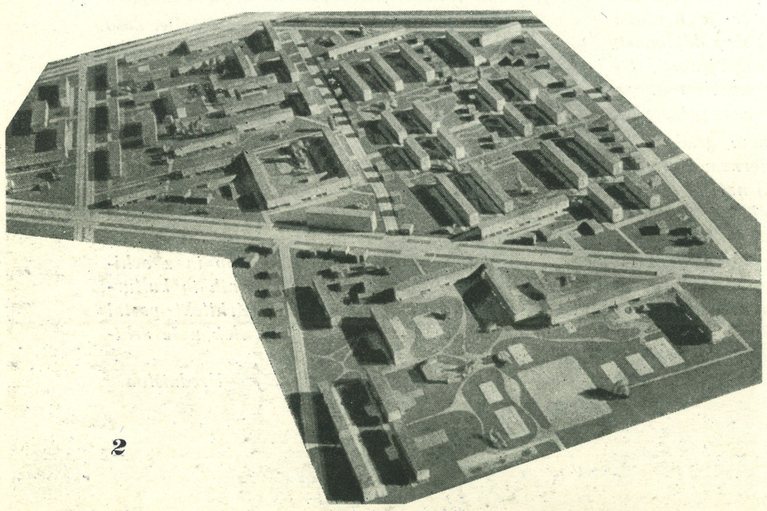
PROBLEMI POVOJNE URBANISTIČNE IZGRADNJE V SLOVENIJI

Marjan Bohinec

Polemike, razgovori in razpravljanja o naših povojnih zazidavah stanovanjskih kolonij ali o urbanističnih projektih naselij in mest niso redka niti med strokovnjaki, niti med laiki. Kjer koli rastejo novogradnje naše kapitalne izgradnje, družbenega standarda ali zadružnega značaja, povsod se vzporedno pojavljajo najrazličnejša vprašanja, ki v večini primerov ostajajo odprta ali pa se mnogokrat — posebno med laiki — rešujejo ozko kritično, individualno, pa tudi neresno, brez upoštevanja najrazličnejših, v največji meri objektivnih vzrokov, ki bistveno vplivajo na posamezne realizacije in faze graditve, ki pa nestrokovnjaku niso očite in razumljive. Mnenje, da za ocenjevanje arhitektonskih in urbanističnih vrednot ni potrebno nič drugega kot prirojeni čut, da za te stvari ni potrebno nobeno posebno znanje ali kulturna vzgoja in se zato na njih vsakdo razume, v veliki meri podpira ozko kritičnost in neresnost reševanja odprtih vprašanj.

Namen tega članka ni v tem, da bi na široko obravnaval problematiko naših zazidalnih načrtov, temveč hoče le na nekaterih primerih opozoriti na odprta vprašanja, ki se najčešče pojavljajo v praksi našega urbanizma. Opozoril bi rad na pogoje današnjega razdobja izgradnje in vse to povezal s projekti in trenutno fazo realizacij, pred katerimi stojimo in razmišljamo.

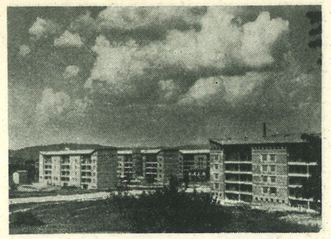
Primerjava fotografije stanovanjskega naselja v *Šiški-Ljubljani* v načrtom-modelom nam brez večjega komentarja lahko pojasni marsikaj. Iz te primerjave lahko predvsem vidimo obseg izgra-

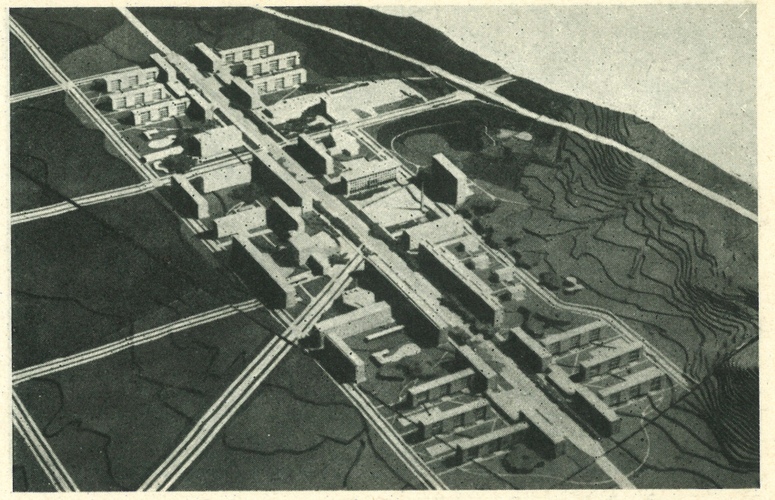

Levo:
Urad za regulacijo Ljubljane: Maketa stanovanjskega naselja v Šiški-Ljubljana, 1947

Desno:
Arh. Edvard Ravnikar in arh. Marjan Bohinec: Regulacija kolonije rudarskih hišic, Zagorje, 1946

Pogled na zgrajene rudarske hišice v Zagorju

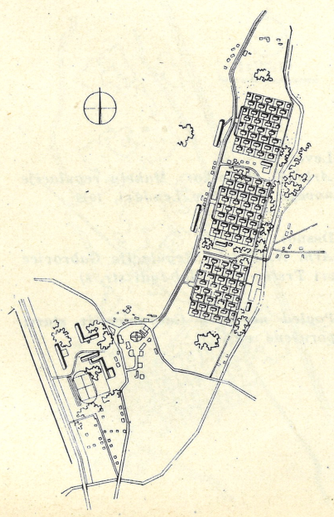

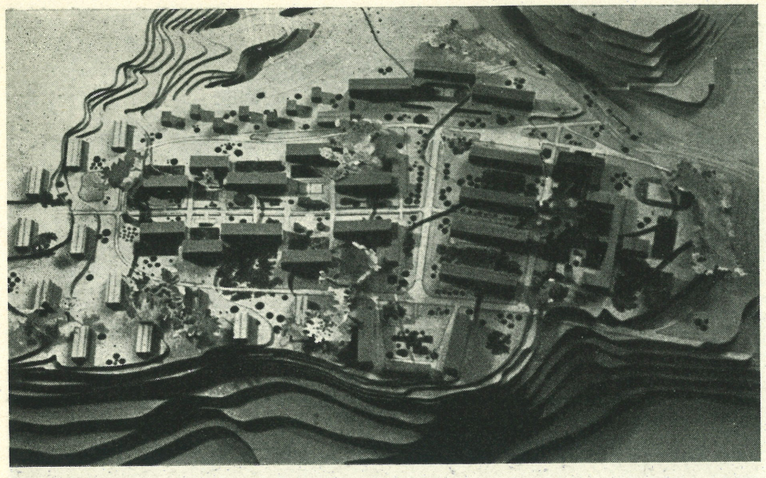
Arh. Edvard Ravnikar s sodelavci: Maketa centra Nove Gorice in pogled na stanovanjske bloke v gradnji, 1949

jenega od projektiranega in vtis, ki ga naredi izgrajeni del celote v primerjavi z vtisom načrta oziroma makete. Pojasni nam, zakaj bloki niso situirani vzporedno ali pravokotno na glavno prometnico — Celovško cesto. Izbrana situacija je vezana na novoprojektirano mrežo cest in komunalnih naprav celotnega urbanističnega načrta Ljubljane, na obstoječe enodružinske hišice, ki so vkomponirane v novogradnjo, na osončenje stanovanj, ki so projektirana na principu največje ekonomičnosti in upoštevanja trenutnih gospodarskih in tehničnih pogojev in možnosti. Ob te stvari se opazovalec najprej obregne, slišiš pa tudi vprašanja, zakaj še ni izvršeno vse, kar je bilo zamišljeno, zakaj ni vrtov, parkov, poti, zakaj ni planiranih kreditov za kompletno in dokončno dovršitev, zakaj se ne planira s prostovoljno delovno silo. Vse res ni opravičljivo, mnogo je celo popolnoma neopravičljivega, toda odgovori se nam vsiljujejo kar sami, če pomislimo na našo trenutno gospodarsko zmogljivost, ki je pogojena od najrazličnejših notranjih in zunanjih dogajanj, in na nujnost vztrajanja pri naši glavni nalogi — kapitalni izgradnji.

Slična je tudi problematika *Nove Gorice*. Med modelom in fotografijo realizacije je velika razlika, ki je v naravi še bolj očitna, ki pa izvira iz sličnih vzrokov kot pri naselju v Šiški, le da so pri tem primeru odločilno vplivali še drugi vzroki, kot n. pr. programska sprememba, ki se je v teku študija in realizacije pokazala kot oportuna in pravilna. Pred pričetkom del za izgradnjo Nove Gorice in v času prvih del, ko je urbanistični načrt Nove Gorice šele nastajal, so bile perspektivne možnosti operativnega izvajanja in investicij neprimerno večje, kot pa so v zadnjih letih, to pa predvsem zaradi bistveno drugačnega mednarodnega položaja in zaradi notranjega politično-gospodarskega razvoja, ki se prilagaja in vsklaja s praktičnimi primeri realizacije teoretičnih planov. Tako so se prvotno realni pogoji, da se gradi Nova Gorica v celotnem obsegu z 2—3000 stalnimi gradbenimi delavci in z odgovarjajočo množino potrebnega materiala in strojev, bistveno spremenili in zmanjšali, kar se odraža v hitrosti in obliki gradnje. Svoj delež k oviram in spremembam dodaja še naša neizkušenost v

Tehn. Jože Usenik in »Slovenija-projekt« Maribor: Stanovanjski bloki, Čičevje pri Guštanju, 1948 (glej tudi str. 8)

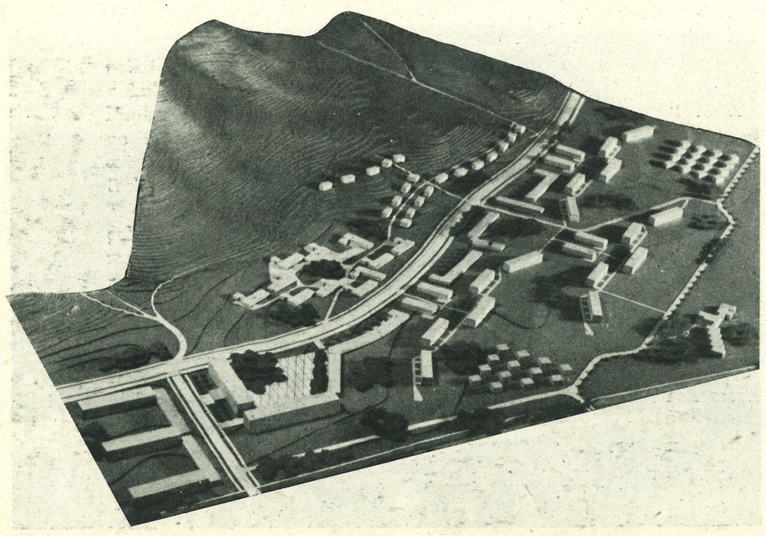
Arh. Marjan Bohinec: Maketa stanovanjskega naselja, Čičevje pri Guštanju, 1949

gradnji mest, kampanjsko izvrševanje načrtov, morda premalo kritična presoja i. dr.

Še važnejše pa je drugo dejstvo, namreč, da traja gradnja velikega naselja ali mesta desetletja in da se v tako dolgi dobi marsikaj spremeni tudi v najbolj ustaljenem političnem in gospodarskem sistemu in da je zato nujnost sprememb prvotnih, tudi najbolj premišljenih predvidevanj v tem procesu povsem logična.

Kako se to do sedaj kaže pri Novi Gorici? Maketa predvideva istočasno gradnjo javnih, trgovskih, kulturnih in drugih stavb ob celotni dolžini glavne ceste — magistrale — s skupino 12 velikih stanovanjskih blokov na začetku in koncu ceste, izmed katerih jih je 8 zaključenih z bloki za enosobna in samska stanovanja (tlorisna oblika črke T). Fotografija izvedbe pa je drugačna: stanovanjski bloki na južnem koncu ceste stojijo, toda brez zaključnih blokov, ob magistrali pa je v gradnji samo še ena zgradba — OLO— v oddaljenosti okoli 500 m, ki je bila zastavljena po prvotnem programu (na maketi gornja zgradba ob glavnem trgu z arkadami v pritličju). Tudi za druge zgradbe ob magistrali so bili pripravljeni načrti, toda pogoji, ki so nastali iz zgoraj opisanih dogajanj, so se spremenili. Namesto nameravanega se je pokazala večja nujnost po stanovanjskih zgradbah, namesto graditve v celotnem obsegu je bilo treba preiti h gradnji v manjšem obsegu, upoštevajoč ekonomičnost v vsakem pogledu itd. Zaradi tega se danes gradi v glavnem stanovanjski del zapadno od opisanih stanovanjskih blokov na južnem koncu magistrale (spodnjem po maketi), ki bo izpopolnjen z vsemi potrebnimi komunalnimi in drugimi objekti v obsegu in merilu tega manjšega kompleksa. Program se je torej spremenil v etapni proces z bistvenimi spremembami po načinu izvedbe in po obsegu projektov. Zasaditev parkov, ureditev stanovanjskih cest, igrišč in drugega je problem tudi v izgradnji Nove Gorice, vendar moramo priznati, da te stvari niso najnujnejše.

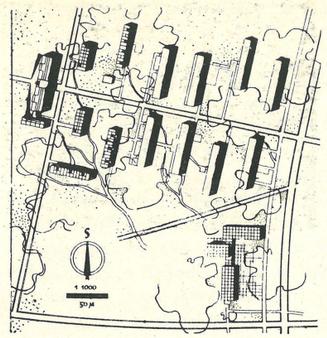
Kolonija rudarskih hišic v *Zagorju.* Majhne skupine eno in dvodružinskih hišic bi se mogle urediti po načrtih brez posebnih težav. Tu pa se je investitor držal načrta le do dveh tretjin, zadnjo tretjino pa je pozidal po svoje z večjimi bloki, ne da bi se posvetoval z urbanistom in je tako v estetskem pogledu temeljito pokvaril celoto. V tem primeru pač ne bi bilo težko zasaditi

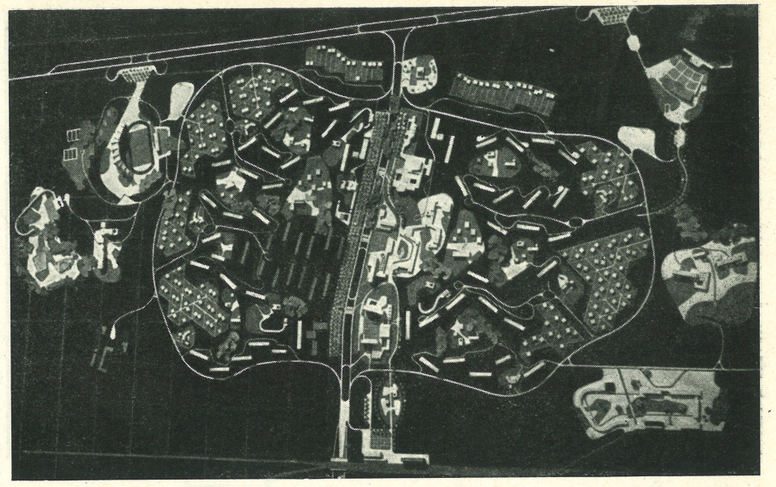
Levo:
Arh. E. Ravnikar: Maketa regulacije novega naselja v Lendavi, 1949

Desno:
Arh. N. Bežek: Regulacija Gabrovice pri Trstu, 1946 (glej tudi str. 8)

Pogled na novo Gabrovico iz stare, porušene vasi

Arh. Danilo Fürst: Situacija zgrajenih stanovanjskih blokov, Strnišče, 1948 (glej tudi str. 9)

Arh. Edvard Ravnikar in abs. arh. Stanko Kristl: Maketa stanovanjskega naselja tovarne aluminija, Strnišče, 1950

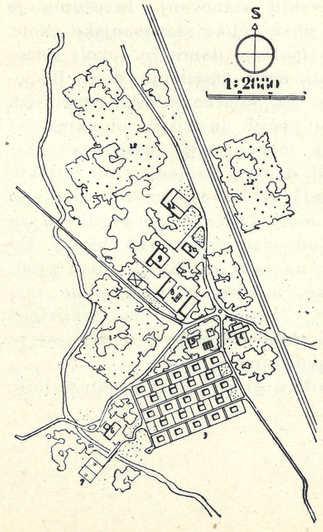
nekaj sadnega drevja, izpeljati nekaj poti in stez in zgraditi nekaj igrišč za otroke in odrasle. Krivda za polovičarstvo v tem primeru gre na račun investitorja, še več pa stanovalcev samih.

Koloniji v *Čičevju pri Guštanju* in v *Lendavi* izražata enako stanje. Vzroki so v glavnem isti, v obeh krajih pa je še kaj dodanega oziroma posebnega.

Delno izjemo od gornjih pravil predstavlja stanovanjsko naselje tovarne aluminija v *Strnišču.* Samo delno zaradi tega, ker se je celotni zazidalni načrt tudi tu spremenil, vendar je skupina, ki je zgrajena, zaključen element celote, spretno vkomponiran v novi zazidalni načrt, ki predstavlja tudi v izvedbi objektov in zunanje ureditve večjo dovršenost in večje približanje dokončni izvršitvi. Pri Strnišču imamo vtis, da sta se projektant in investitor vestneje in skrbneje brigala za gradnjo, kar pa jima je bilo tudi mnogo lažje zaradi stalnega gibanja na gradbišču in vsakodnevnega stika z gradnjo. Če bi bile vse naše zazidave tako daleč izvedene, kot je zazidava v Strnišču, bi lahko bili povsod še dokaj zadovoljni.

Še en primer: *Gabrovica.* Nova vas, zgrajena dosledno po urbanističnem načrtu velike kvalitete, čeprav še ne dokončno in do potankosti zaključena. Slika nam kaže mirno in lepo kompozicijo in vzbuja prepričanje, da bo Gabrovica po dograditvi lepša od naših starih, na široko opevanih vasic. Lepota Gabrovice ne bo samo v slikovitosti, temveč se bo izražala tudi v kulturnem dvigu in višjem standardu nad starimi, čeprav lepimi naselji.

Ta bežni pregled najsplošnejših problemov naše urbanistične izgradnje naj zaključim še z naslednjimi mislimi. Naše zazidave bodo v splošnem kvalitetnejše, bolje organizirane in v višji fazi izvedbe tedaj, ko bodo načrti temeljiteje obdelani in predvsem z največjo objektivnostjo kritično ocenjevani od strokovnjakov in komisij, ki imajo v pogledu zmožnosti največja priznanja, torej kvalifikacijo. Boljše bodo dalje tudi takrat, ko bodo propadla smešna stališča strokovnjakov-nearhitektov, da so arhitekti in urbanisti le risarji in jim bo priznano ono mesto v naši tehnični in kulturni izgradnji, ki jim pripada. Če hočemo, da bo kdor koli opravljal svoje delo čim kvalitetnejše, potem mora imeti za svoje delo interes. Čim večji je ta, tem boljši bodo rezultati. Zato ga ne smemo ubijati, temveč ga moramo vzpodbujati na vse načine in z največjo skrbjo.

Jesenice, primer nenačrtne stanovanjske gradnje pred vojno

PRISPEVEK K VPRAŠANJU RAZVOJA STANDARDA STANOVANJ V SLOVENIJI

Danilo Fürst

Razvoj našega delavskega stanovanja lahko zasledujemo že od starih viničarskih hiš dalje, ki so še danes naseljene. V Slovenskih goricah so harmonično postavljene nad vinogradom vrh pobočja, ob kolovozu. Vsa slemena leže paralelno s plastnicami, med sosedi ni ograj, stavbe so v zelenju, organsko zrasle z delovnim mestom svojih stanovancev — z vinogradom. V hišah ne stanuje lastnik, temveč le njegov delavec, zato je standard nizek: v podaljšku vstopne veže je »črna kuhinja«, ki je zaradi požarne varnosti edini zidani del stavbe. Glavni prostor je istočasno dnevna soba in spalnica številne viničarjeve družine. Le redko je ob veži še »zadnja hiša« — spalnica staršev, običajno je pa tu »čumnata« — klet. Večjih zahtev viničar ni smel imeti.

Naše tipično predvojno delavsko stanovanje je v bistvu obdržalo koncept viničarske hiše, čeprav si jo je delavec gradil sam, napredovalo pa je v opremi. V kuhinji je štedilnik, veža je zmanjšana za shrambo in stranišče, dnevni in nočni prostor sta deljena: stanovalci so podnevi v kuhinji, kjer ni več dima z odprtega ognjišča. Funkcija prostorov se je spremenila, na žalost pa ne tudi njihove dimenzije: kuhinja je napačno ostala majhna, spalnica pa še vedno — brez potrebe — največji prostor stanovanja.

Harmonija stare zazidave je porušena, parcelna politika je glavni vzrok nereda. Zazidavam manjka enoten koncept, parcele so ograjene, razen tega pa razsaja še iskana individualnost v formah neobičajnih, nekonstruktivnih streh ter fasadnih detajlov. Na premajhnih parcelah ni prostora za drevje, vsak košček zemlje je izkoriščen za zelenjadni vrt. Zaradi želje po lastni hiši »za vsako ceno« so morali pozneje zaradi potreb nujno nastati različni prizidki k premajhnemu stanovanju. Gradbeni zakon je sicer do podrobnosti zahteval pravilne tehnične elemente, celota pa mu je zdrsnila iz rok.

Večje, enotnejše koncepte pred vojno poznamo le v našem največjem industrijskem mestu Mariboru: staro naselje Južne železnice (na žalost v območju dima iz kurilnice), naselje mestne občine po načrtih prof. Vurnika in Hutterjevo naselje, ki je za svoje nameščence tik pred vojno postavil stanovanjski blok s sto petdesetimi stanovanji. To so naselja, ki jih v celoti enotno vodi močan investitor.

Okupator je postavil večje naselje le v Kranju s sorazmerno visokim standardom stanovanj, ki pa nam je v celoti in detajlu arhitektonsko tuj element.

Po osvoboditvi sta razmah industrije in podedovano pomanjkanje stanovanj zahtevala množino novih delavskih stanovanj. Investitor je država, nastajajo nove velike stanovanjske enote.

Po petih letih moremo danes že dovolj samokritično pregledati naše dosedanje delo. Racionalnost zidave je na koncentriranih gradbiščih zahtevala gradnjo večjih in višjih objektov, ki jih je še zmogla mehanizacija naše operative. Postavljeni so bili dvo- in trinadstropni objekti, ki so za 10% cenejši od enonadstropnih. Bloki so dolgi, s tem je manj končnih stanovanj, ki so za 15% dražja od stanovanj sredi bloka. Do leta 1949 smo zato na vseh gradbiščih zidali predvsem velike bloke, manjše in teritorialno raztresene investicije v letu 1950 pa smo realizirali z enonadstropnimi stanovanjskimi četvorčki, ki se bolje skladajo s pokrajino.

Pri samoiniciativni gradnji individualnih hišic v letu 1950 nismo mnogo napredovali od predvojnih slabih prijemov: to je še vedno nered neskladnih objektov. Na ta način ne bomo dosegli višje stopnje in harmonije.

Na blokih lahko dobro zasledujemo razvoj fasad od povsem gladkih, z majhnimi okni, do fasad s pretirano velikimi okni, ki spominjajo na industrijski objekt z delovnim procesom po etažah; nadalje fasade brez balkonov in fasade z balkoni po vsej površini.

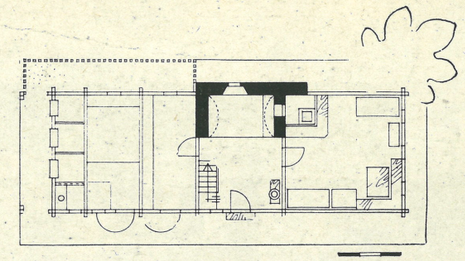
Okolica naših blokov je neobdelana, ker ta dela niso bila planirana. V resnici zažive tudi arhitektonsko najbolje izvršeni bloki šele sredi nasadov, pri urejenih dostopih in dovoznih poteh, obdani s tratami in s cvetnimi skupinami. Te ureditve zahtevajo investicije, le vzdrževanje naj bi bila naloga stanovalcev.

Koncepti naših novih stanovanj se med seboj razlikujejo predvsem v ureditvi gospodinjskega dela stanovanja: imamo stanovanjske kuhinje s slabo urejeno kuhinjsko opremo, dnevne sobe s kuhinjsko nišo in iz preteklosti podedovane delovne kuhinje, ki so bile možne pri družinah z gospodinjskimi pomočnicami, ki pa so po letu 1945 našle drugo zaposlitev. Prvi povojni stanovanjski bloki v Ljubljani so brez kuhinj, kar izhaja iz želje, da bi preko noči gospodinjo rešili kuhanja s tem, da stanovalce hranimo v menzi. Menza je bila sicer postavljena, a je družine ne uporabljajo; v sobah so si rajši postavili štedilnike.

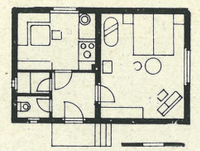
Ker danes žena-mati opravlja vsa dela sama, so najboljše rešitve one, ki imajo dnevno sobo z zasteklenimi vrati povezano s kuhinjsko nišo. Tu je gospodinja pri delu nemotena, vse ji je pri roki, obenem pa še nadzira otroke, ki so v dnevni sobi.

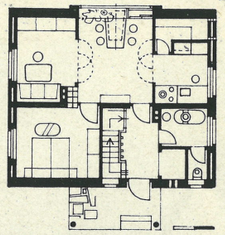
Dimenzije posameznih prostorov nihajo od prevelikih do pretesnih. Normativi, ki so posegli v gradnjo stanovanj, bi naj zajezili preobsežnost in razkošno opremo. Normativi so nam v planskem gospodarstvu sicer nujni, saj so ključ planiranja, toda biti morajo realni, temeljito preštudirani in kompleksni; s samo redukcijo stanovanjskih površin n. pr. in s poenostavitvijo izvršitve še ne štedimo. Enostranske zahteve so bile celo takšne, da stanovanje ni smelo imeti balkona. Najbolj nerazumljivo pa je, da so normative sestavili strokovnjaki.

Za gradbeno opremo stanovanj in fasad imamo zaenkrat še skromne možnosti: kurjava z lončenimi pečmi; ogrevanje vode v kopalnicah prav tako s pečmi; kuhinje brez plinskih in električnih priključkov, z običajnimi železnimi štedilniki in s primitivnimi ventilacijskimi napravami; za obloge le betonske ploščice; za izolacije tradicionalni, težki elementi; premalo stekla; okna brez zaslonov; strešno kritje le opečno itd. Vse to daje našim stanovanjskim tlorisom težak, skoraj neokreten značaj in zahteva večje dimenzije prostorov. Forme strmih, z opečnimi strešniki kritih streh so nam tuje na prosto stoječih blokih, dočim so na baročnih stavbah še strmejše strehe v harmoniji s fasado, ker jih nikoli ne vidimo od strani in imajo profiliran napušč.

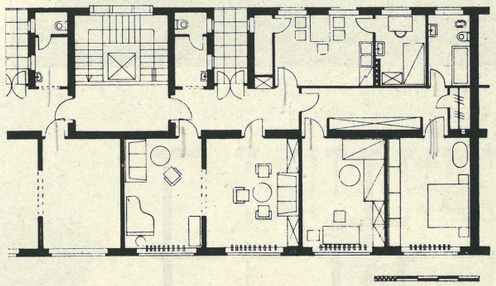
Tloris 1 : 300 viničarske hiše, Murščak v Slovenskih goricah, 1950

Levo:
Tloris 1 : 300 tipične predmestne hiše, Ljubljana, 1935

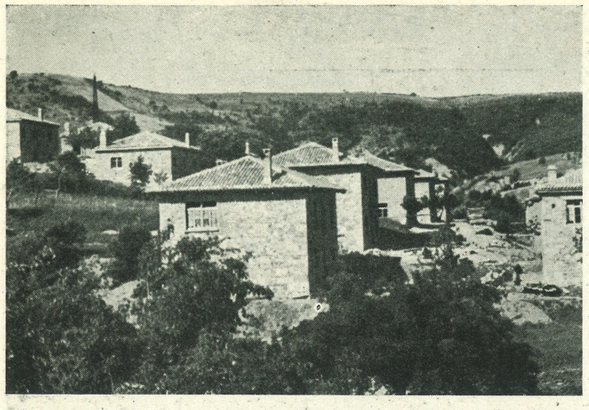
Desno:
Arh. Danilo Fürst: Tloris 1 : 300 delavske hiše, Polje, 1950

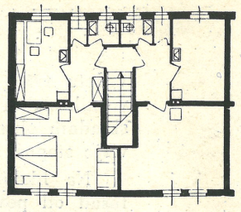

Arh. Aleksander Dev: Tloris 1 : 300 Hutterjevega bloka, Maribor, 1939

Arh. Sivec: »Dukičev« blok v Ljubljani, 1935

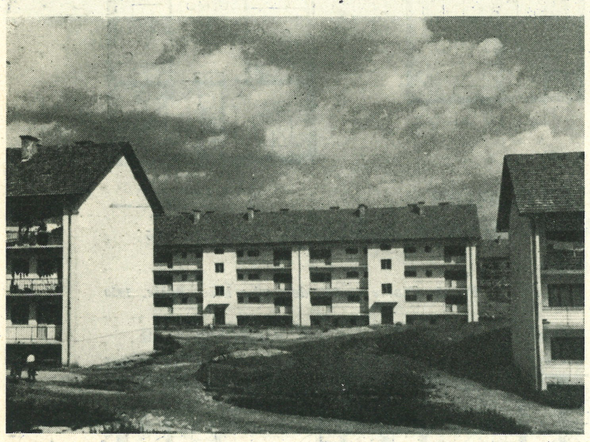

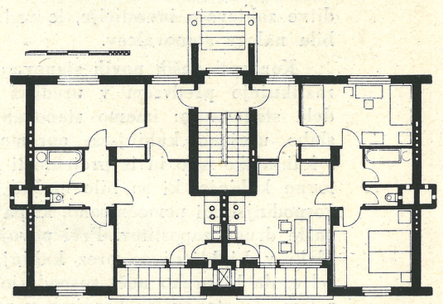

Zgoraj:
Arh. Boris Kobe: Tloris 1 : 300 stanovanjske hiše, Savska kolonija, Ljubljana, 1946

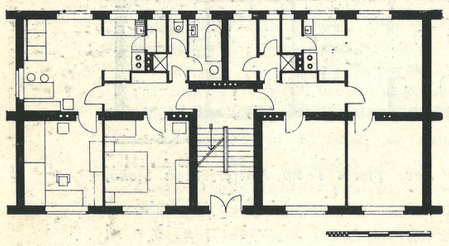
Levo:
Arh. Niko Bežek: Stanovanjsko naselje v Gabrovici, 1947

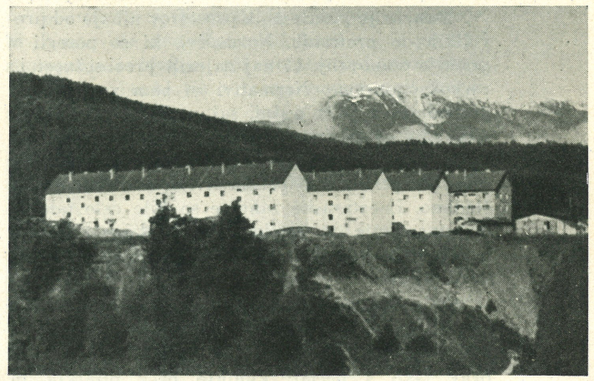

Zgoraj:
Tehn. Dušan Bohinec: Tloris 1 : 300 stanovanjskega bloka v Šiški, Ljubljana, 1947

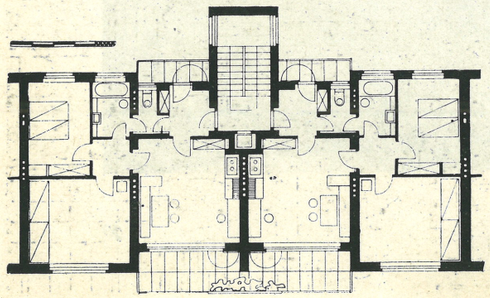
Levo:
Arh. France Tomažič: Stanovanjski blok, Kranj, 1947

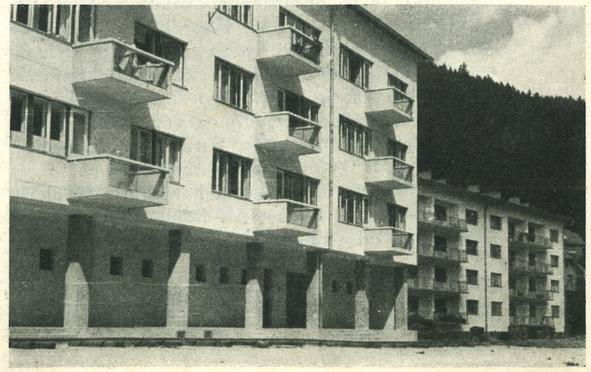

Tehn. Jože Usenik in »Slovenija-projekt« Maribor: Stanovanjsko naselje in tloris 1:300, Cičevje pri Guštanju, 1948

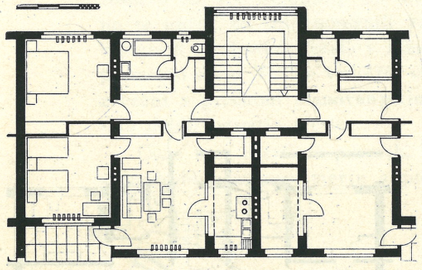
Arh. Franc Cacak: Tloris 1:300 in pogled od juga na stanovanjski blok, Jesenice, 1948

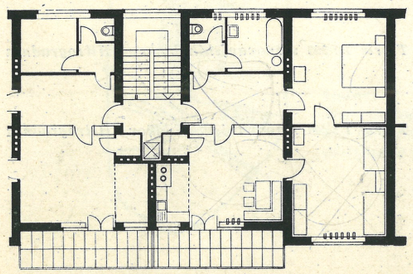

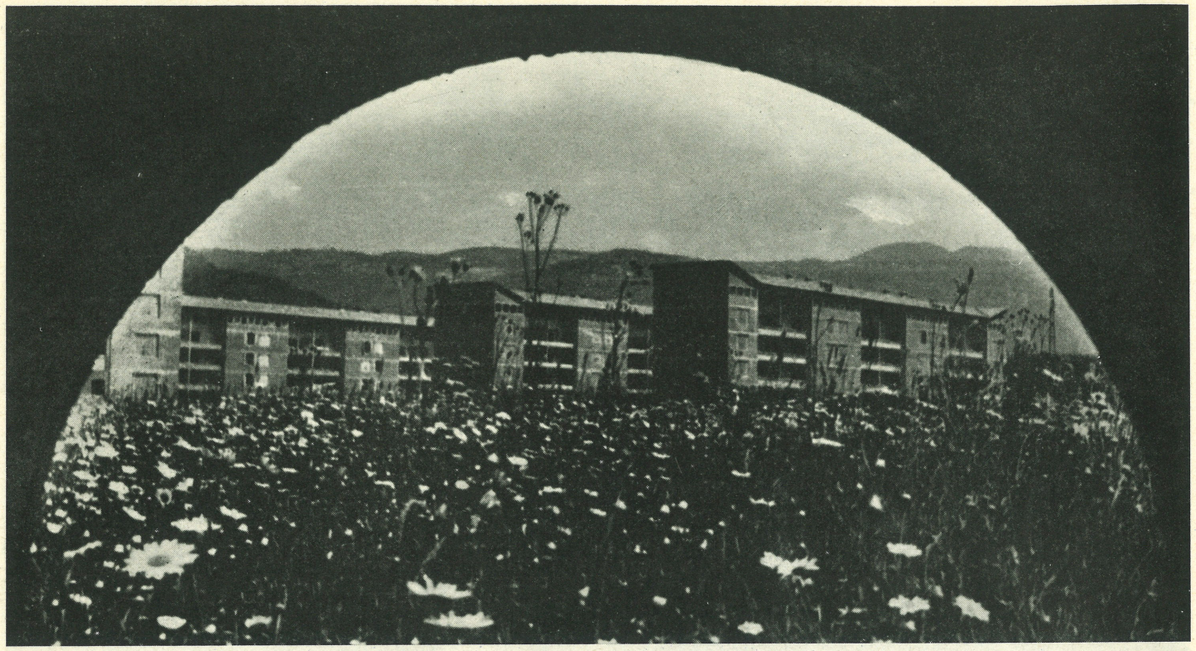
Arhitekt Danilo Fürst: Stanovanjsko naselje in tloris 1 : 300 bloka III, Strnišče, 1948

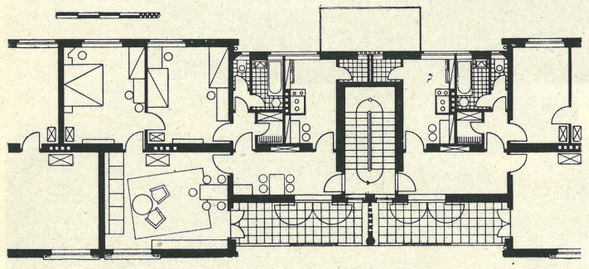

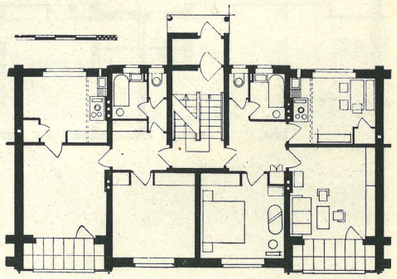
Arh. Edo Mihevc in arh. Miro Gregorič: Tloris 1 : 300 in pogled na litostrojske stanovanjske bloke, Ljubljana, 1948

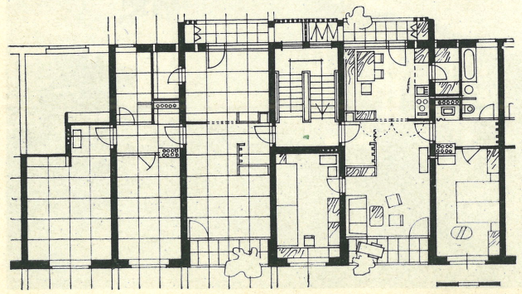
Arh. Edvard Ravnikar: Skupina stanovanjskih blokov in tloris 1:300, Nova Gorica, 1948

Ko objektivno pretehtavamo vse napore in rezultate našega dela, vidimo, da so bile te ogromne naloge za projektanta že same po sebi težke. Če k temu dodamo še zahtevano naglico projektiranja, akordirano projektiranje, preobremenjenost in anonimnost projektantov, projektiranje brez stika in vpliva na izvajanje in končno še vrsto strokovnih komisij, od katerih je vsaka dodala svoje, moramo ugotoviti, da kljub resnim naporom pri danih pogojih nismo mogli doseči zaželene in potrebne kvalitete.

Dozorelo je spoznanje, da je treba zavreči vse dosedanje načrte in v Sloveniji ob potrebnih delovnih pogojih realizirati stanovanja po novih načrtih, ki bodo izraz našega napredka in izraz pri delu pridobljenih izkustev.

Zgoraj:
Arh. Danilo Fürst: Tloris 1 : 300 stanovanjskih blokov »Hitrogradnja 1949«

Levo:
Arh. Danilo Fürst: Tloris 1 : 300 stanovanjskih blokov »Hitrogradnja 1950«

ELASTIČNI PROJEKT ZA MESTO BREŽICE

Projektanta ing. arch. Marjan Šorli in ing. arch. Viljem Strmecki

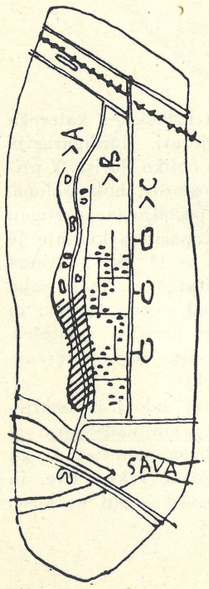
Razvoj naselij, posebno mest, je zapleten. Mesto raste po obsegu, obenem pa se razvija njegov organizem. Razvoj mesta po obsegu lahko planiramo za nekaj desetletij vnaprej, toda mnogokrat za to ni potrebnih podatkov, lahko pa tudi nastopijo nepredvidene možnosti, ki plan bistveno spremene.

Sestavni deli mestnega organizma se ne razvijajo sorazmerno. Izgradnja stanovanjskih površin zaostaja za izgradnjo industrijskih. Za javne zgradbe rezervirane površine zijajo kot neizkoriščene vrzeli v zazidalnem območju mesta. V izgradnji stanovanjskih predelov ni skladnosti, ker gradijo investitorji le majhne skupine hiš in to vsak in vsako leto drugače itd.

Čeprav so glavne postavke urbanističnega plana negotove, smo pri projektu Brežic poskušali najti prijem, kako bi vendarle dosegli organsko rast mesta.

Brežice se razvijajo iz svojega fevdalnega jedra. Naravna smer razvoja gre od mosta čez Savo na jugu vzdolž ceste proti železniški postaji na severu. Sava in železnica sta druga od druge oddaljeni 2.5 km in bi v bodočnosti lahko predstavljali oviro. Ako pa damo naravni podolžni rasti mesta zadostno širino, pridobimo potrebno rezervo za več desetletij. To širino smo določili na ta način, da smo potegnili vzporedno s staro vijugasto in obzidano cesto v razmaku 400 m novo prometno cesto. Ti dve vzdolžni cesti sta kjer koli zvezani s prečnimi stanovanjskimi cestami. Tako smo dobili ogrodje mesta.

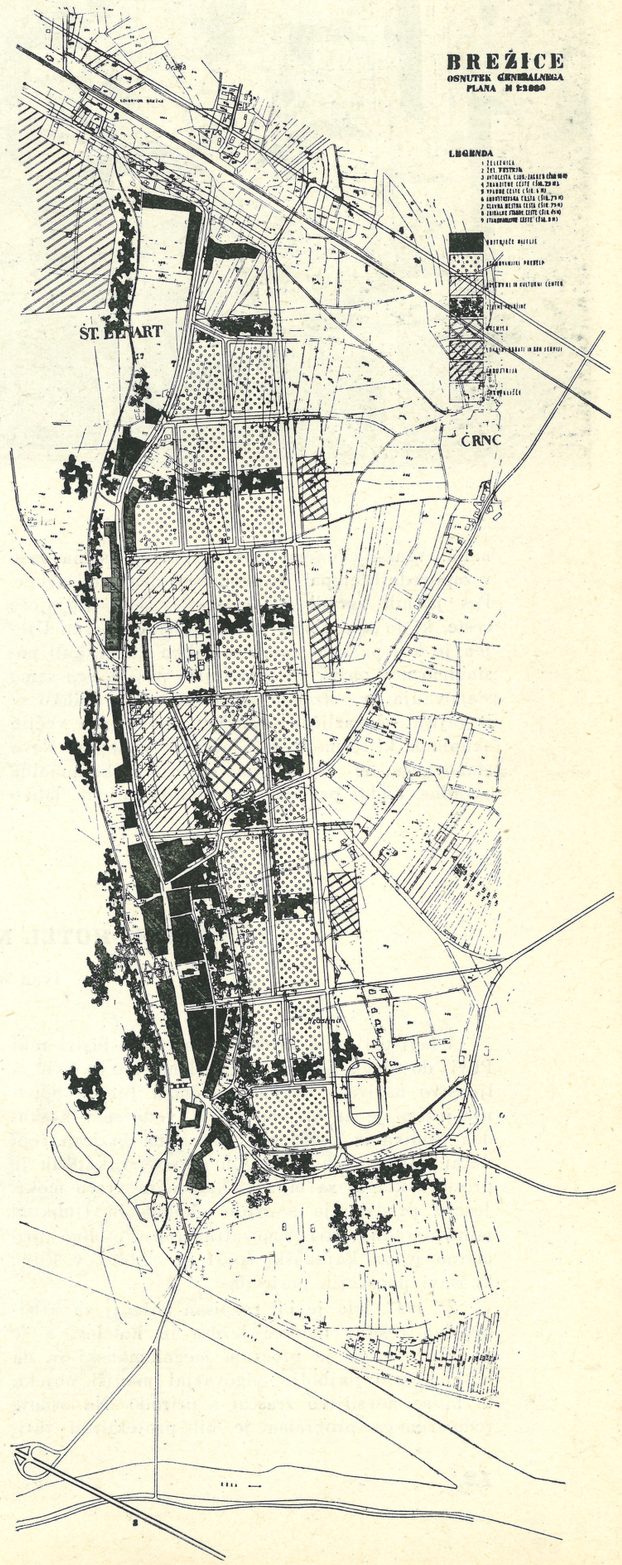
Cone smo razvili v pasovih, katerih širine so v medsebojnem sorazmerju s potrebnimi površi-

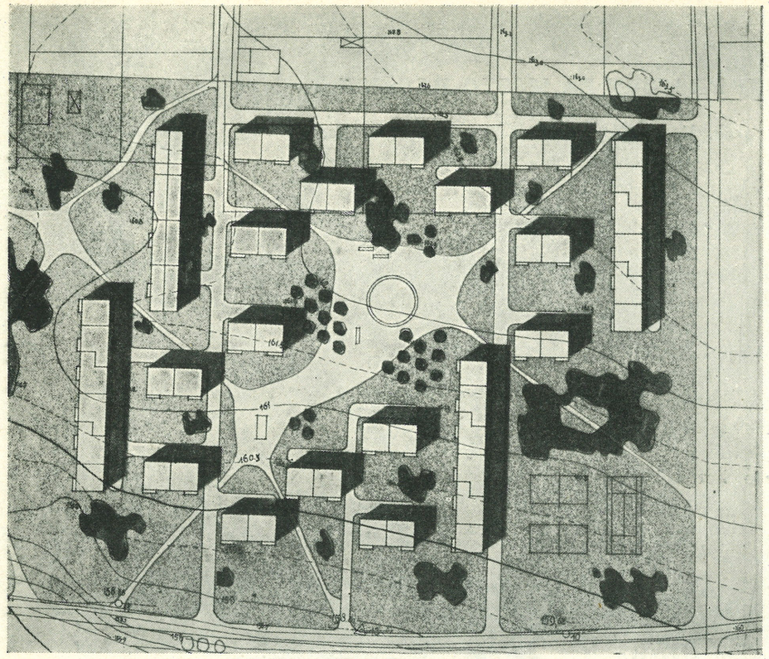

Levo:
Marjan Šorli: Shema načrtnega razvoja Brežic

A center
B stanovanja
C servis

Desno:
Marjan Šorli in Viljem Strmecki: Osnutek generalnega urbanističnega projekta Brežic, 1950

Marjan Šorli in Darja Martinec: Zazidalni načrt skupine stanovanjskih hiš, ki jih ima investitor v načrtu za l. 1950—1951. Hiše so zgoščene, da dobimo v sredini skupine prostor za park in otroško igrišče. Večinoma četvorčki z dvosobnimi stanovanji in južno orientacijo. Pogled na čela četvorčkov je zakrit s povprek postavljenimi bloki enosobnih in trosobnih stanovanj, ki zahtevajo orientacijo vzhod—zahod

nami. Vsaka cona se lahko izgrajuje sama zase v zaporednih etapah in neodvisno druga od druge. Pas javnih zgradb se razteza vzdolž obstoječe ceste, ki jo uporabimo kot magistralo mesta. Urejen je kot park, v katerega lahko kadar koli postavimo nov objekt. Stanovanjski pas obsega samo stanovanja in potrebne zelene površine. Lahko se izgrajuje na različne načine v manjših ali večjih skupinah, ki so med seboj ločene z zelenjem. Nova stanovanja se vežejo na obstoječe komunalne zgradbe, kadar pa bodo te preobremenjene, lahko v parku ob magistrali zgrade nove, prebivalci pa dobijo možnost, da si trgovino in šolo izbirajo. Servisna in lokalna podjetja se nizajo vzdolž nove prometne ceste.

Mestni ljudski odbor je bil s to rešitvijo tako zadovoljen, da se nam je pismeno zahvalil. Tega nismo bili veseli samo zato, ker arhitekt redko doživi tako priznanje, ampak predvsem zato, ker je to dokaz, da je investitor osvojil našo misel. To pa pomeni veliko za izvedljivost vsakega projekta.

Marjan Šorli

TURISTIČNI HOTEL NA JEZERU PRI JAJCU

Ivan Štrukelj

V eni uri hoda prideš iz Jajca ob bistri reki Plivi do dveh jezer temnozelene barve, ki ju ljudstvo naziva s skupnim imenom Jezero. Spodnje jezero je na nižjem nivoju, voda se v kaskadah preliva iz gornjega vanj, a na brzicah čepi ducat miniaturnih bosanskih mlinov, v katerih je prostora komaj za mlinski kamen in vrečo moke. Jezero predstavlja s svojo okolico in ljubkimi mlini izredno turistično atrakcijo. Posebno primerno je za kajakaški šport in ribolov v Plivi, ki slavi po svojih postrvih.

Že 1947. leta je bil razpisan natečaj za urbanistično rešitev okolice jezera in hotelov, a se je izkazalo, da je program megalomanski in da bi ambientu najbolje odgovarjal manjši objekt, ki bi se nevsiljivo zraščal s prirodo. Na osnovi reduciranega programa je bil projektiran turistični hotel, ki je situiran na hribčku, s katerega se odpira razgled na obe jezeri. Konfiguracija terena je narekovala usločeno obliko tlorisa. V pritličju je razen družabnih prostorov, hola, salona, jedilnice, še nekaj sob z eno posteljo in apartman za reprezentativnega gosta. Kapaciteta kuhinje je 30—40 gostov. V nadstropju je 15 sob z dvema posteljama z vsemi stranskimi prostori. Vsaka soba ima izhod na balkon, ki ga od soseda na levi in desni loči pregrada. Pomožni prostori (pralnica, skladišče za hrano, gorivo i. dr.) so v suterenu, kjer je tudi nekaj sob za osebje.

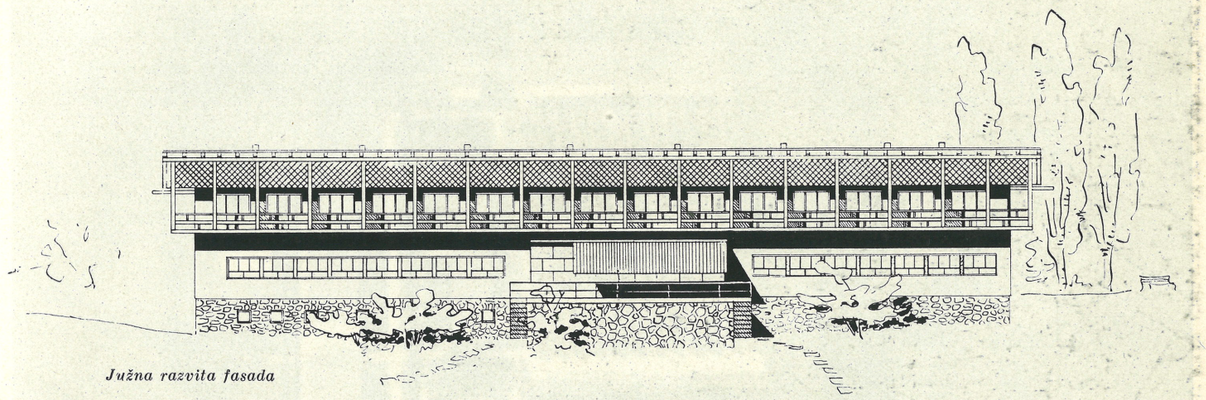
Temelji so betonski, kletni zidovi iz lomljenega kamna, zidovi v pritličju in nadstropju iz sedre. Sedra je travertinu sličen material, ki ga v ogromnih kosih pridobivajo iz reke Plive, in je tako mehka, da jo je mogoče žagati na kose.

Na zraku in soncu dobi po enoletnem sušenju isto trdnost kot normalna opeka. Vse stare hiše v Jajcu so iz tega materiala, ki je izredno dekorativen in uporabljiv zlasti za obloge. Stropovi so montažni (Herbst), streha pokrita s salonitom.

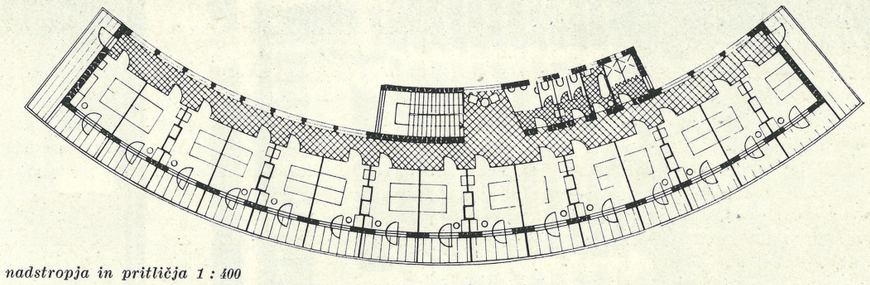
Lesena mreža mušebak nad balkonom ni le dekorativna, temveč tudi funkcionalna, saj služi kot nekakšen »brise soleil« za zaščito pred močnim soncem in je pomična okoli vodoravne osi. Isto velja tudi za markizo nad teraso.

Ker bi bilo z avtomobilom težko priti prav do hotela, bo v razdalji 30 minut zgrajena garaža s stanovanjem za upravnika.

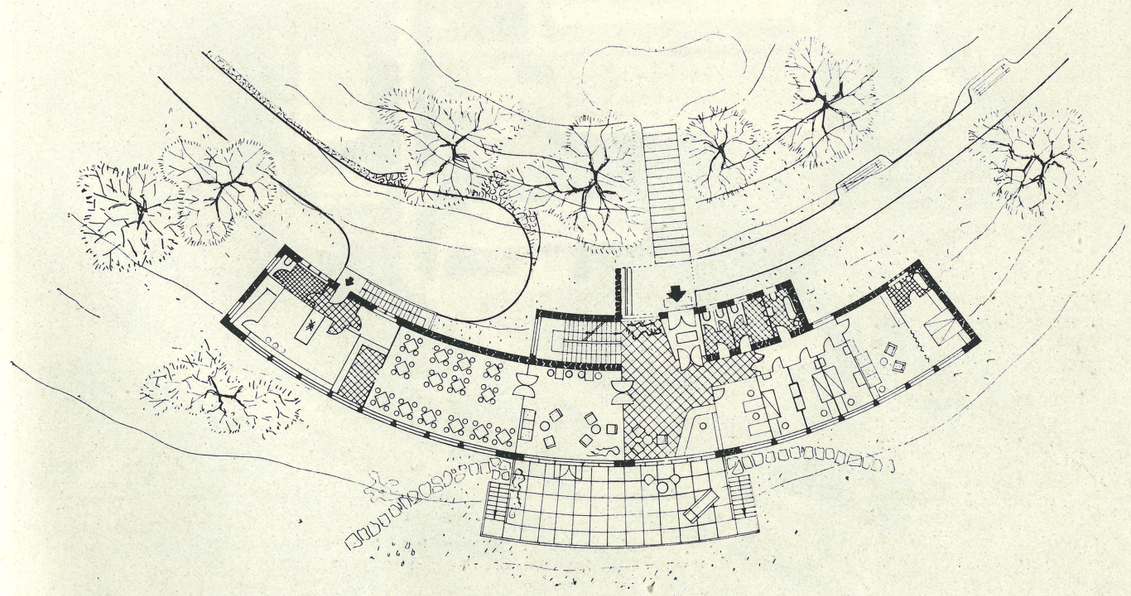
Objekt je v gradnji.

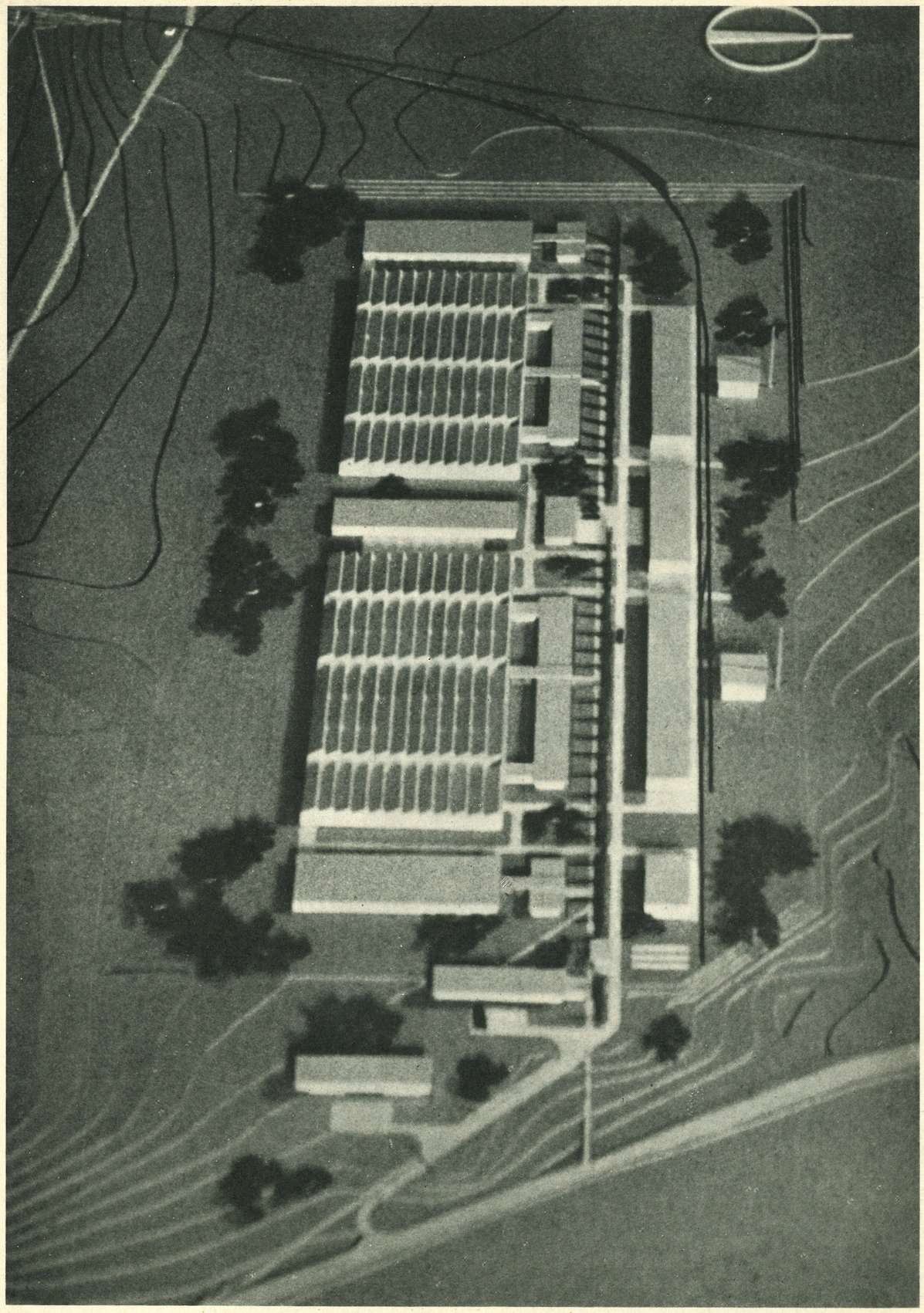

Južna razvita fasada

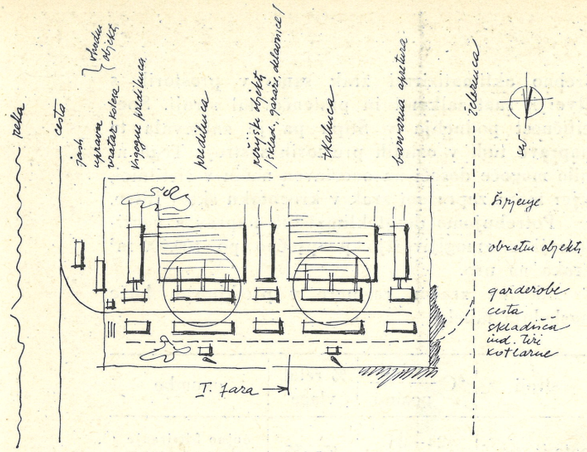

Tloris nadstropja in pritličja 1 : 400

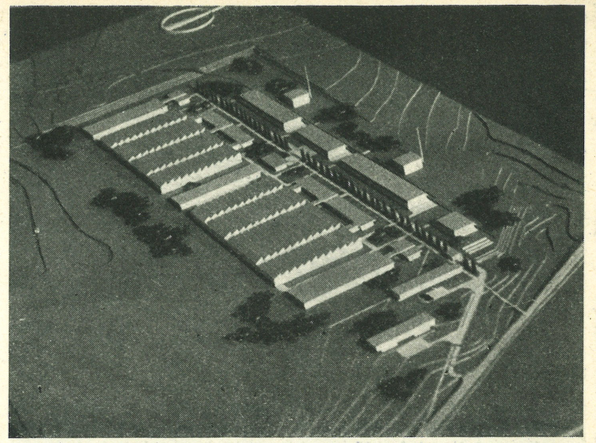

Model tekstilnega kombinata v Štipu, pogled od vzhoda

Shema zazidave

Model, pogled od jugovzhoda

TEKSTILNI KOMBINAT V ŠTIPU

Projektant ing. arch. Emil Medvešček, »Slovenija-projekt«, Ljubljana;
tehnolog ing. Pavel Domicelj, Tekstilni institut, Maribor

V Makedoniji se v neposredni okolici mesta Štipa gradi velik bombažni tekstilni kombinat.

Prva etapa gradnje — predilnica s 30.000 vreteni — se bo kmalu zaključila. Po položenem industrijskem tiru se dovažajo tekstilni stroji, najnovejši izdelki znane angleške firme Platt v Manchestru, ter se začasno pred montažo deponirajo v dograjenem skladišču bombaža in preje.

Med mestom in kombinatom je že večidel dograjeno delavsko naselje s stanovanjskimi, socialnimi in kulturnimi objekti.

Po analizi tehnološkega procesa in terenskih prilik se je porodila sledeča zamisel *zazidave* zemljišča, predvidenega za kombinat.

Obstoječa železnica in cesta Kočani—Štip predstavljata praktično dve paraleli v smeri sever-jug. Pravokotno nanje odcepimo tovarniški tir in magistralo, ki postaneta notranji arteriji in že logično določata prečno razdelitev objektov po namenu: med obe arteriji situiramo skladišča, preko magistrale pogonske objekte, preko tovarniškega tira pa kotlarne. V skladu s funkcijo še porazdelimo objekte vzdolž obeh arterij: vhodne objekte (jasli, uprava, vratarnica in lope za kolesa), predilniške objekte, režijske objekte (delavnice, garaža, skladišče) in tkalniške objekte. Med pogonskimi objekti in magistralo je najugodnejša lega za garderobe. H garderobam vodi pešpot, ki je ločena od magistrale z drevoredom.

Ob magistrali položimo glavne vode kanalizacije, vodovoda in elektrike. Predilnico (in analogno tkalnico) vežemo s kotlarno s pohodnim rovom za cevi (1,30 × 1,90 m).

Poleg jasne dispozicije objektov in komunikacij smo dosegli tudi potrebno orientacijo šednih oken v predilnici in tkalnici točno proti severu ter možnost razvoja vseh pogonskih objektov v eni smeri proti jugu, ne da bi se prvotna obzidava magistrale pozneje spreminjala.

Notranje ceste sprameksiramo, ker je zaradi prevažanja materiala z elektrokari med objekti potrebna gladka površina.

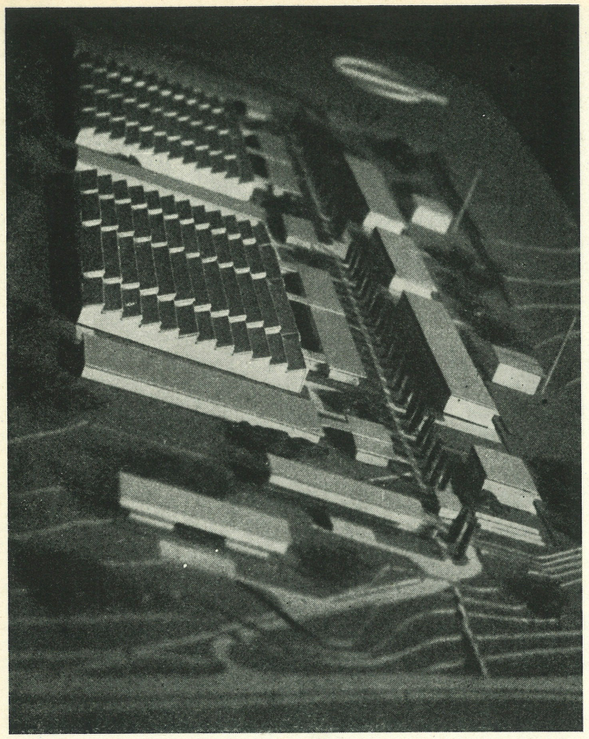
Lokacija kombinata v Makedoniji, ki ima vroče in suho podnebje, ni ravno ugodna, ker zahteva produkcijski proces prav obratne in čim enakomernejše zračne razmere. Potrebne so zato večje investicije za aklimatizacijo zraka s klimatskimi napravami, ki so v hladnejših in meglenih krajih manj številne in v gotovih oddelkih celo nepotrebne.

Omejujem se na analizo kompozicije glavnega *objekta predilnice*, za katerega so projekti gotovi in se po njih gradi.

Če suponiramo izbrani šedni sistem kot najugodnejši zaradi preprečevanja škodljivega direktnega obsončenja prostorov, je težišče funkcionalne arhitektonske problematike v določevanju florisne mreže šednih podpor in v plasiranju stranskih prostorov, zlasti klimatskih naprav, glede na šedne hale.

Študij tehnološkega procesa in ekonomije konstrukcij je pokazal, da je primerno uporabiti modul 1,25 m za ves kombinat, ker daje razdalje stebrov pod šedi 7,50 × 10 m in je mogoče med stebre v razdaljah po 7,50 m še ustrezno postaviti po 4 prstenčeve stroje.

Stranske prostore diferenciramo na one, ki smejo biti posredno vezani na šedne hale, in na one, ki morajo biti neposredno vezani. V poseben objekt namestimo: garderobe, obratne pisarne in transformatorsko postajo. Za klimatske naprave, filtre, pisarne za mojstre, pomožne prostore in WC, ki morajo biti neposredno vezani na hale, imamo dve možnosti vezanja:

Model, pogled od vzhoda

1. situirati jih na periferijo tlorisa vseh šednih hal (princip adicije);

2. vriniti jih med hale (princip penetracije).

Prvi primer ne zadovoljuje, ker lepljenje pritličnih prostorov na šedne hale ne daje zadovoljivih arhitektonskih rešitev. Z namestitvijo klimatskih naprav na periferiji hal velikih površin pa nastopajo predolge poti zraka po ceveh v hale in po kanalih iz hal.

Drugi primer pa nam nudi mnoge prednosti. Nastane koncept štirih hal in treh prečnih pasov. Stranišča se izoblikujejo v dve močni skupini v podaljških prečnih pasov na mestih med pogonskim in garderobnim objektom, katerima istočasno služijo. Iz higienskih razlogov je bolje imeti manj velikih straniščnih skupin, kot več majhnih.

Prečni pasovi tvorijo požarnovarnostne bariere med halami in se ob njih izvedejo dilatacije. Istočasno privedejo vse pomožne prostore v center pogona, kjer so zaželeni in omogočajo skoraj idealno razmestitev klimatskih naprav s kratkimi cevmi za dovod zraka v hale, kanali za vračanje zraka pa popolnoma odpadejo.

Število klimatskih naprav je odvisno od števila strojev (ki oddajajo toploto), volumna prostorov, toplotnega koeficienta lupine zgradbe, krajevnih letnih temperatur ter različno zahtevanih temperatur in procenta vlage v posameznih prostorih.

Aklimatizacija zraka ima dvojni namen: doseči za produkcijo potrebni procent vlage in temperature (pozimi gretje, poleti ohlajevanje). V normalnih podnebnih okolnostih je nujno potrebno aklimatizirati zrak samo v prostorih s flyerji, raztezalkami in prstenčevimi stroji. Specifičnost podnebja v Štipu pa je zahtevala te naprave tudi v ostalih prostorih s stroji. Tega ni bilo mogoče doseči na enostaven način v čistilnici, kjer mora zaprašeni zrak v krogotoku skozi filtre.

Potrebujemo deset klimatskih naprav z ventilatorji z zmogljivostjo povprečno po 100.000 m³ zraka na uro.

Idealne zračne razmere v predilnicah kaže naslednja tabela:

stroji	°C poleti / pozimi	% relat. vlage	opombe
baterji	24—28 / 20—24	45—55	nujno filtriranje zelo zaprašenega zraka
karde	26—28 / 22—26	50—55	v posebnem prostoru, ker razvijajo prah
flyerji	26—28 / 24—26	55—60	nujno vlaženje zraka
prstenčevi	26—28 / 24—26	70—75	nujno vlaženje zraka
previjalni in sukalni	26—28 / 20—24	75—85	
česalni	26—28 / 24—26	60—65	

Stroji v čistilnici izpuhavajo z ventilatorji zaprašeni zrak v prašno klet, kjer se zaradi večje prostornine zmanjša hitrost zraka in prah vsede. Zrak se vrača v prostor skozi filtre (vreče premera 20—30 cm in višine cca. 3 m), na katerih se zadrži fini prah.

Za določevanje potrebne prostornine prašne kleti in površine filtrov nimamo zadovoljivih formul. Prostornino kleti dobimo, če vzamemo 1,5—2 % količine zraka, ki gre skozi ventilatorje (vsak do 6000 m³ na uro). Površino vseh filtrov dobimo, če delimo količino zraka, ki gre skozi ventilatorje, z 80.

Konstruktivno je uporabljen polmontažni sistem gradnje v železobetonu. Primarne konstrukcije (stebri in glavni nosilci) se vlivajo na licu mesta; sekundarne konstrukcije (sekundarni nosilci, opečni stropovi »Monta 8«, betonska okna in stebriči med njimi) pa se prefabricirajo in montirajo.

Na šedne nosilce v obliki črke »L« v razdaljah po 2,50 m se polagajo stropni elementi »Monta 8«, katere pokrijemo po položitvi toplotne izolacije z valovitim salonitom.

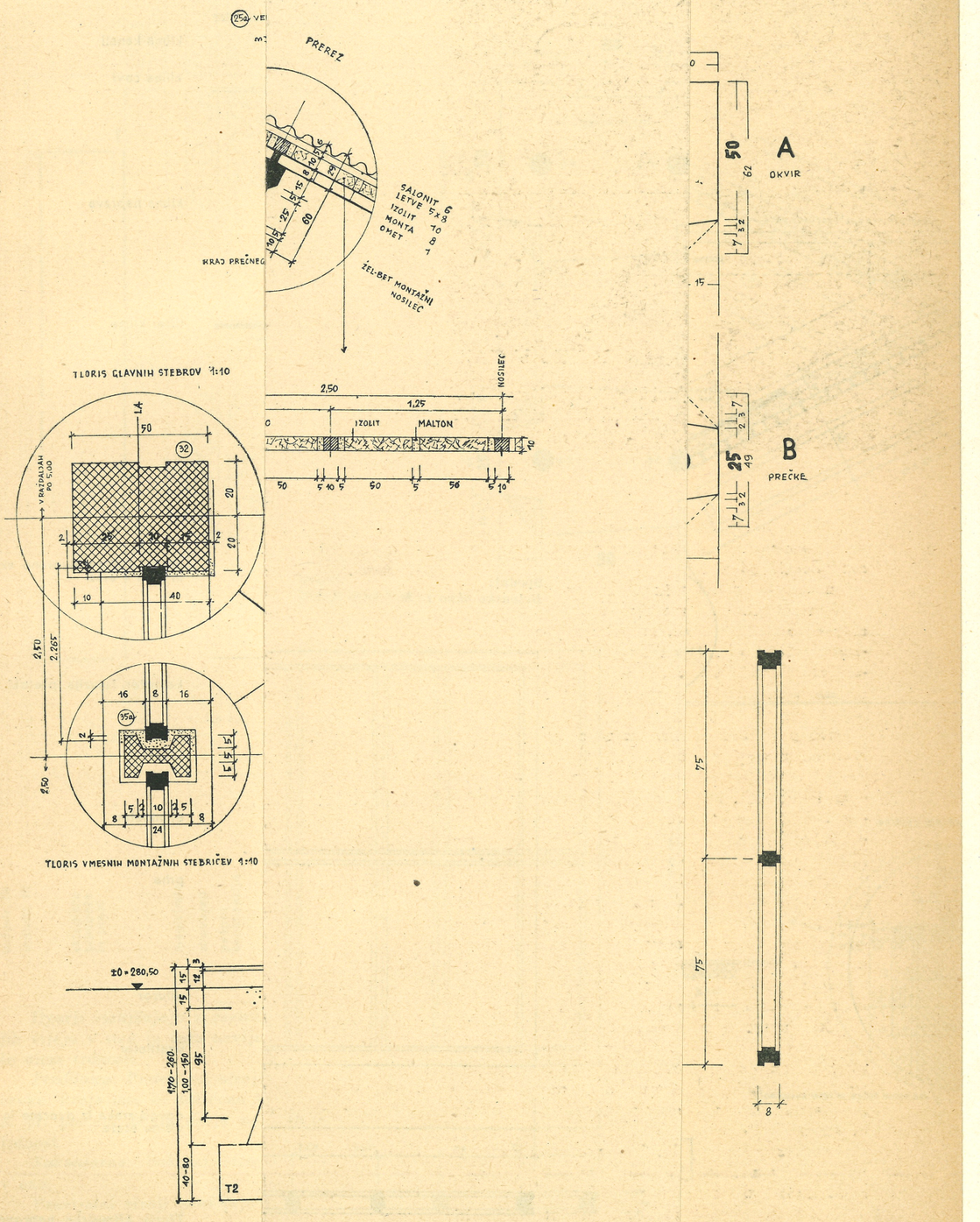
Tla v šednih halah so iz industrijskega parketa v asfaltu na betonski podlagi debeline 10 cm.

Funkcija strojev je sledeča.

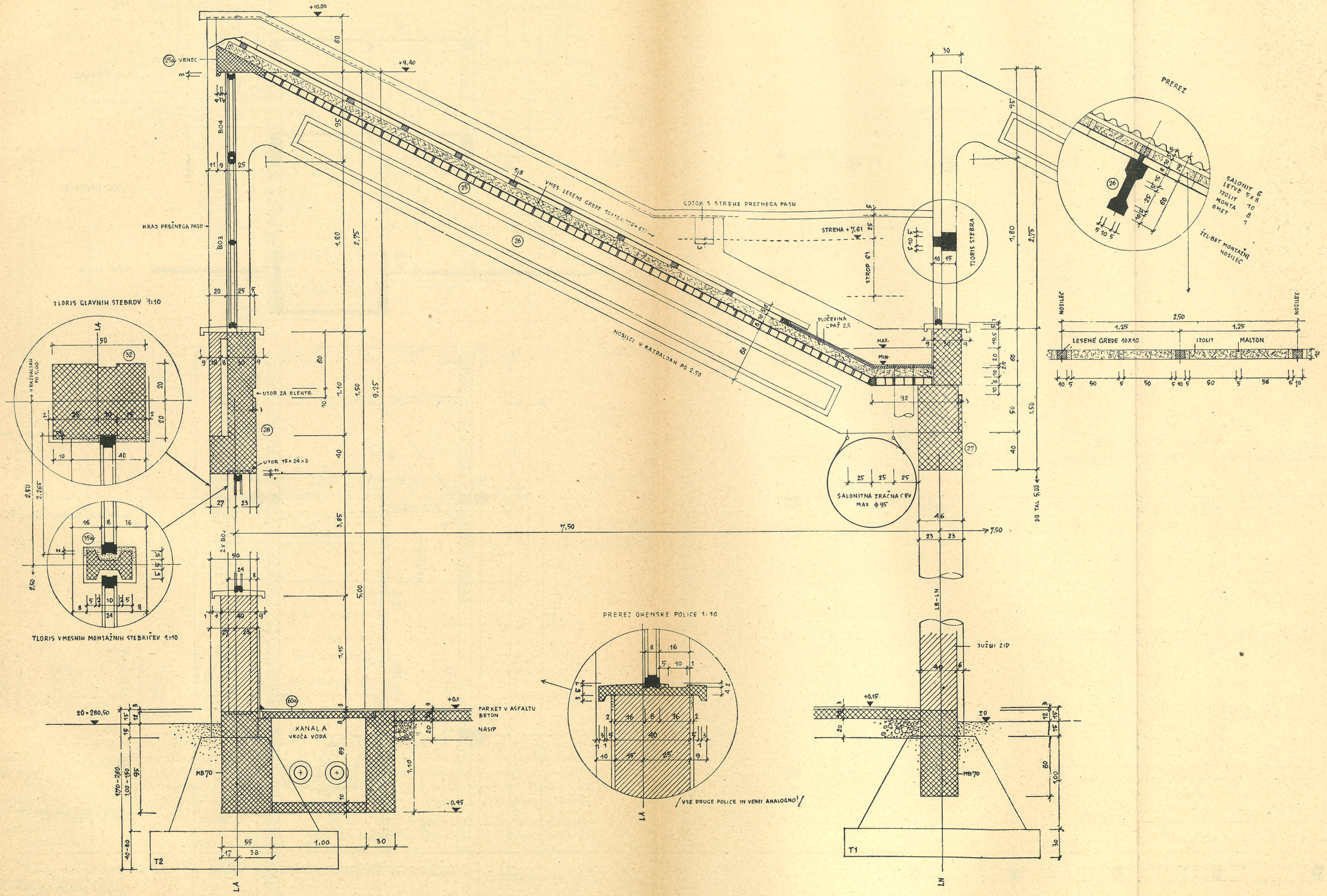
Čistilnica: blenderji in baterji očistijo bombaž prahu in tujih primesi;

karde razčešejo bombaž na posamezna vlakna, izločujejo kratka vlakna in preostale drobne tuje primesi;

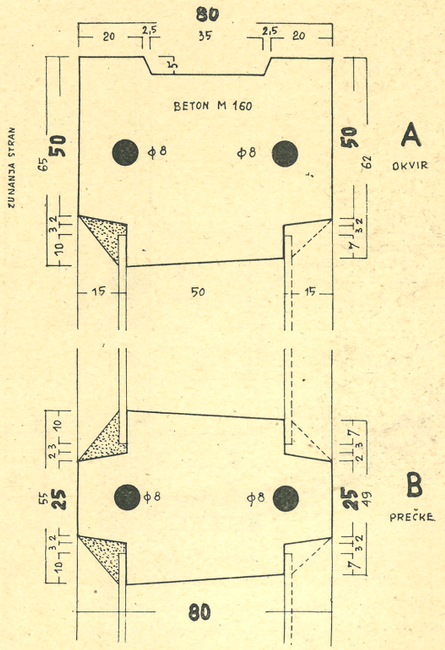
raztezalke usmerjajo vlakna kardnega pramena in egalizirajo z dvojenjem številko pramena (enake debeline pramena);

Detajl šeda 1 : 40

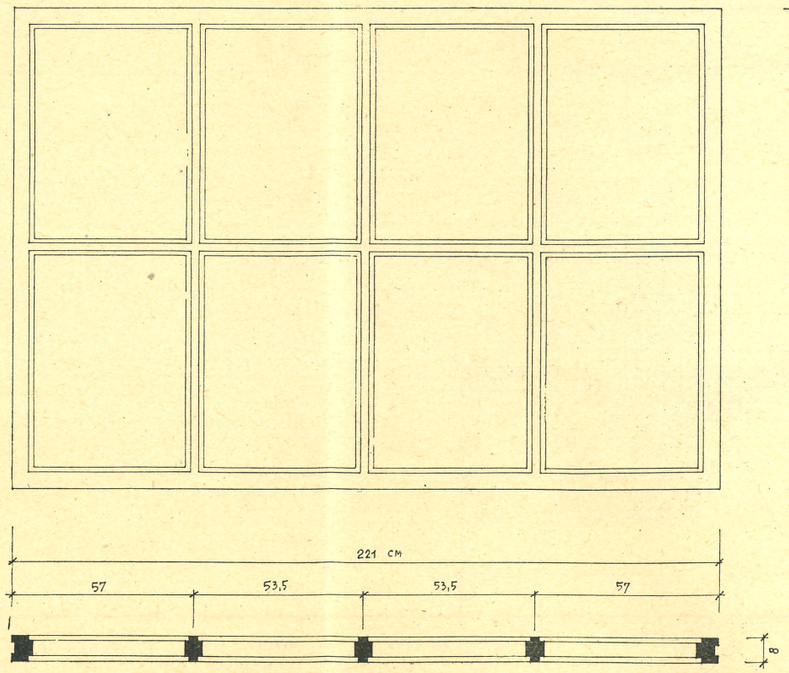

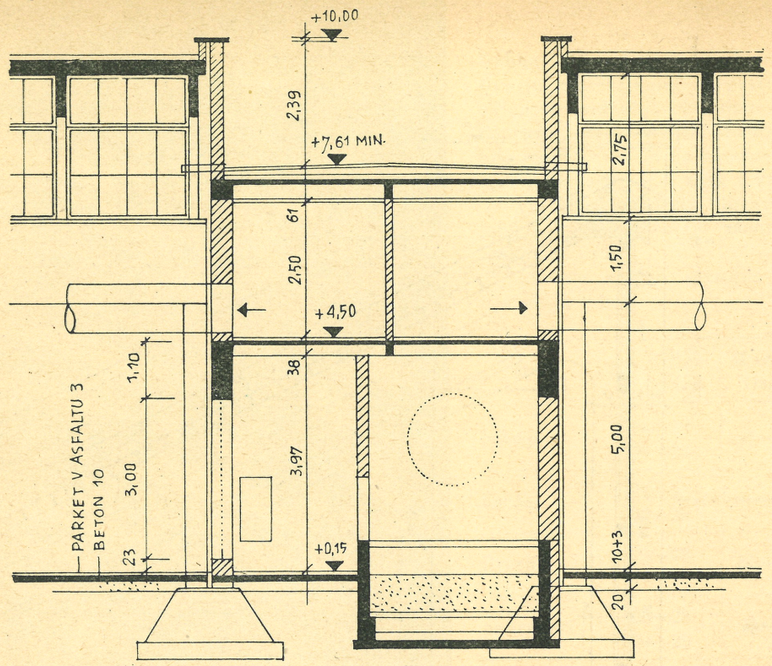
Detajl šeda 1 : 40

Spodaj:
Betonsko okno 1 : 20

Desno:
Detajl okna 1 : 2

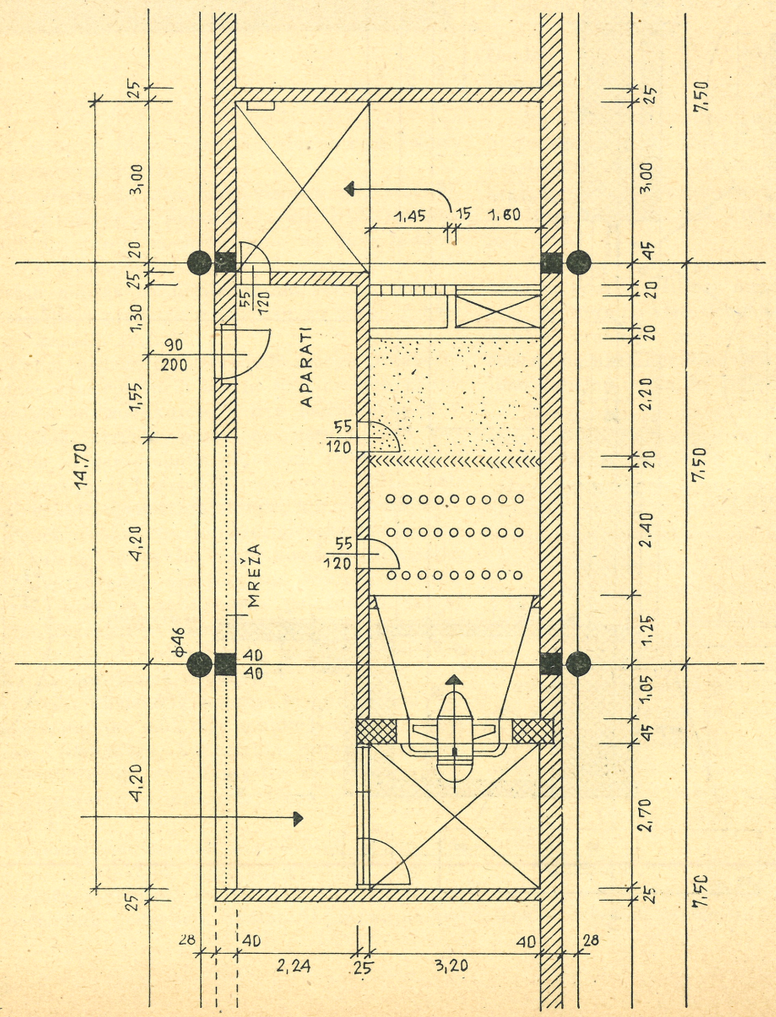
šed

klima kanali

klima cevi

klima naprava

filter klime

odvod zraka v dvorano skozi kanale in cevi v etaži

kalorifer, žaluzija, pretoki vode

eliminator

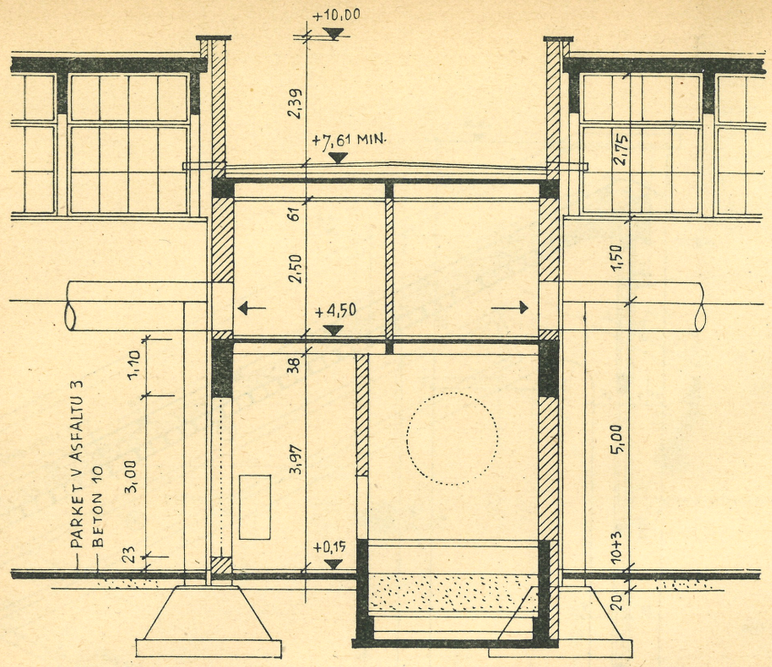
prhe

difuzor

ventilator

dovod zraka iz dvorane in svežega iz višine etaže

Tloris klimatske naprave in značilni prerez prečnih pasov

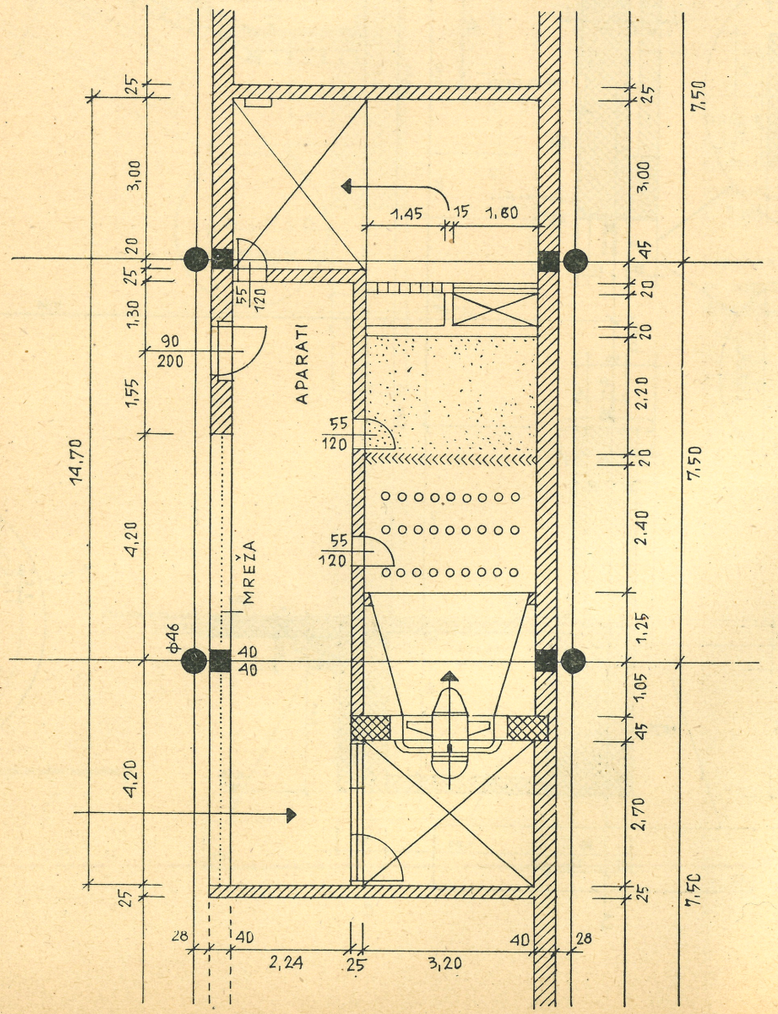
šed

klima kanali

klima cevi

klima naprava

filter klime

odvod zraka v dvorano skozi kanale in cevi v etaži

kalorifer, žaluzija, pretoki vode

eliminator

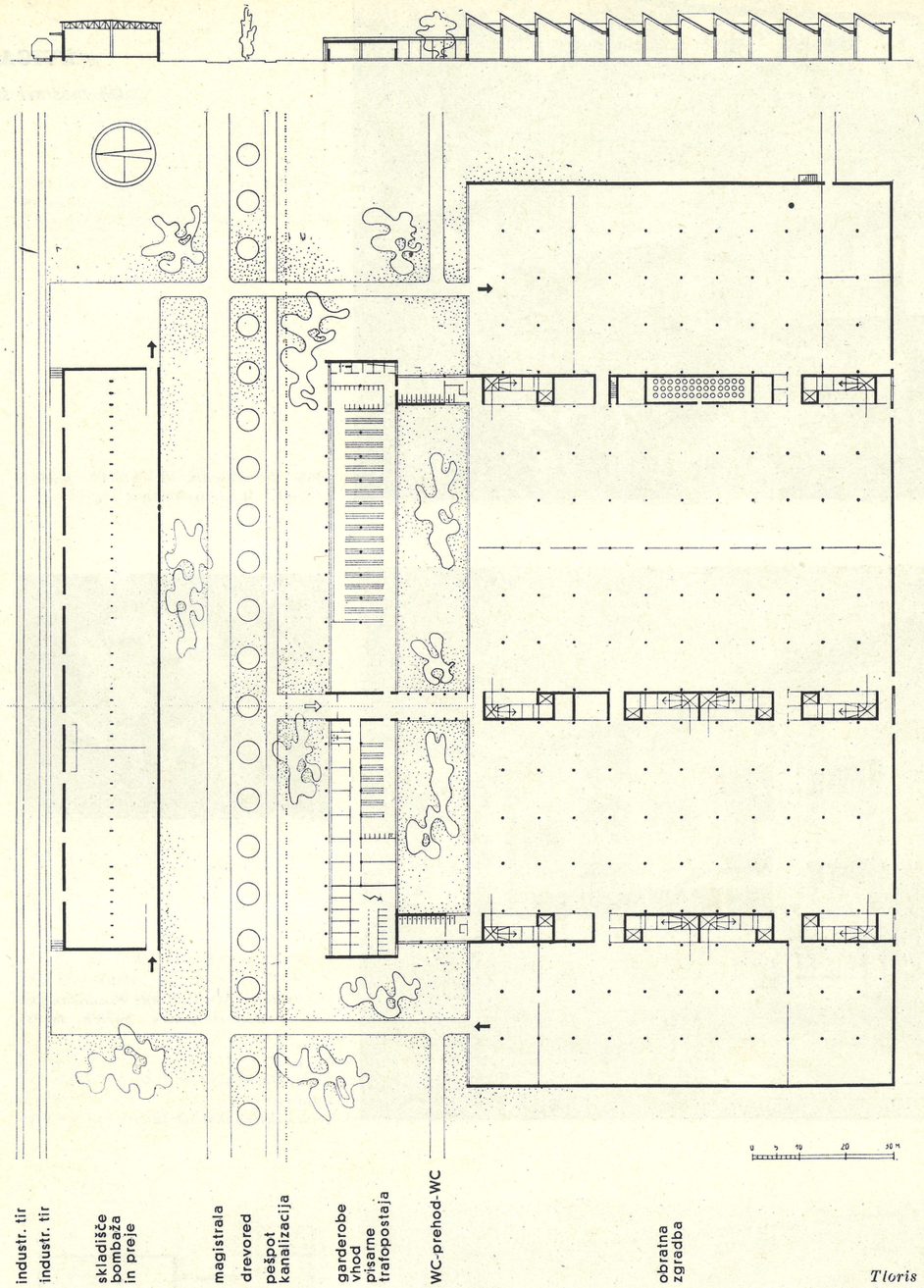
prhe

difuzor

ventilator

dovod zraka iz dvorane in svežega iz višine etaže

Tloris klimatske naprave in značilni prerez prečnih pasov

Tloris predilniških objektov

flyerji stanjšujejo z raztezanjem pramena, ki jih vijejo v sten in tega navijajo na cevke. Preja še nima trdnosti.

Predilnica: Prstenčevi stroji navijajo prejo na cevke. Preja ima že določeno številko (številka 28 n. pr. pomeni 28 km preje na 1 kg) in potrebno trdnost.

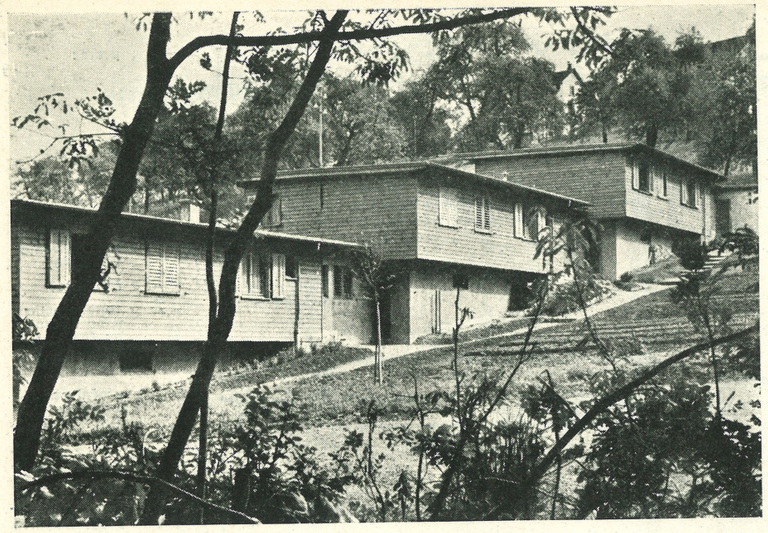
Sukančarna: Sukalni stroji sukajo več niti v eno.

Previjalni stroji previjajo navitke na enotne križne navitke.

Skladišče bombaža in preje ima v prerezu dva razpona po 10 m in višino 6 m do montažnih železobetonskih predalčnih nosilcev v razdaljah po 2.50 m z »Monta 8« stropom in lesocementno streho. Oba 10-metrska razpona imata žerjav nosilnosti 500 kg.

Zgraditev kombinata pomeni za državo znatno zvišanje tekstilnih kapacitet, za štipsko področje pa zvišanje socialnega in kulturnega nivoja.

Emil Medveščck

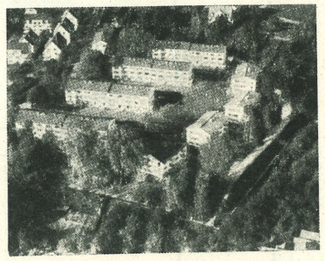

ŠVICARSKA

Ob razstavi švicarske

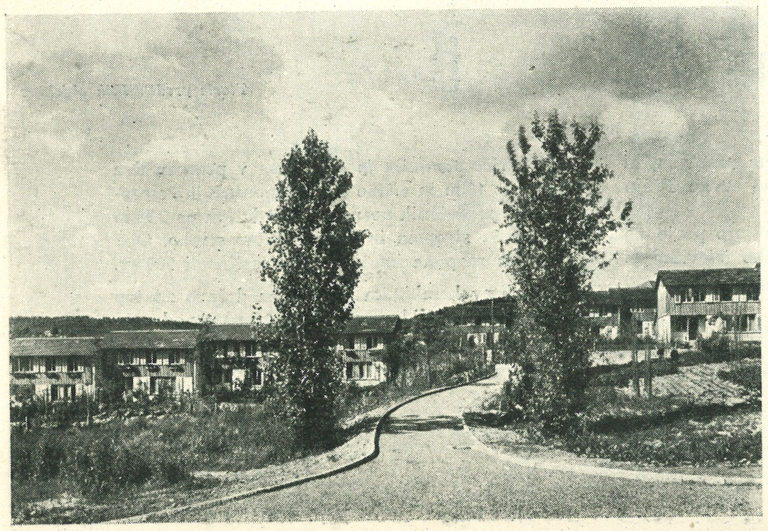
Arh. H. Fischli, O. Stock: Naselje »Gwad«, Wädenswil, 1944

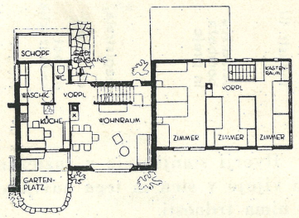

O. Becherer & W. Frey: Stanovanjske hiše v Bellaria-parku, Zürich, 1944/45

Levo:
Južna fasada
Zgoraj:
Avionski pogled od juga

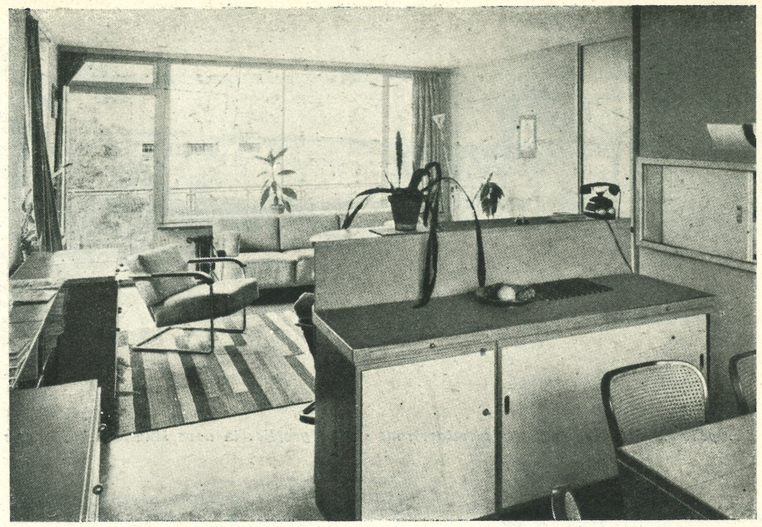

Aeschlimann & Baumgartner: Naselje Zollikerberg, 1944. Celotni pogled in tloris 1 : 400

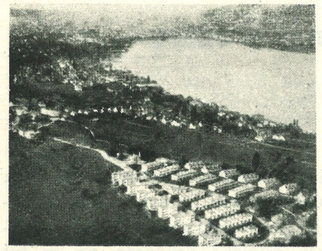
STANOVANJA

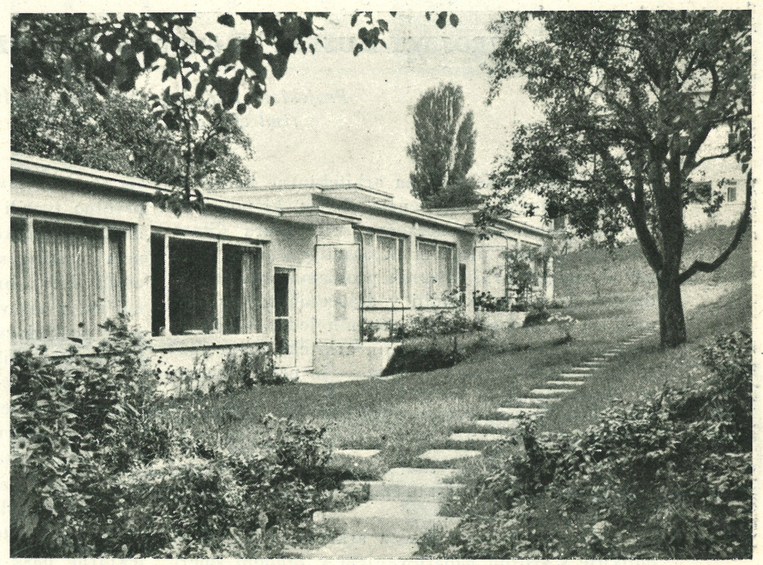
arhitekture v Jugoslaviji

(Ilustracije povzete po razstavnem materialu, iz knjige E. Roth: Die Neue Architektur in iz revije »Werk«)

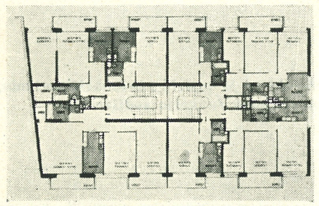
Naselje Neubühl-Zürich, dnevna soba štirisobnega stanovanja

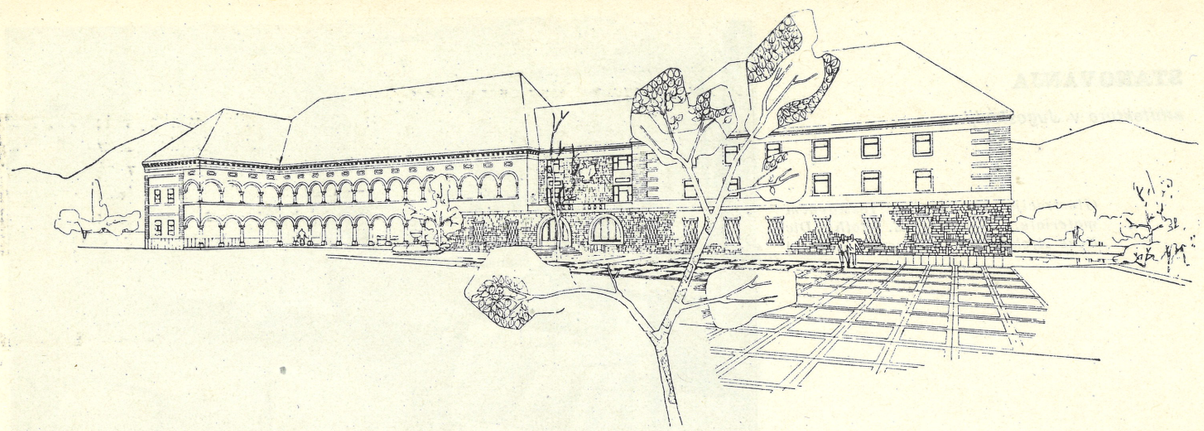
M. E. Haefeli, Hubacher & Steiger, W. M. Moser, E. Roth, Artaria & Schmidt: Naselje Neubühl pri Zürichu, 1930/32

Zgoraj:
Avionski pogled s Zürichom v ozadju
Desno:
Vrtna stran samskih stanovanj

Desno:
F. Quétant: Najemni blok »Genf«, 1935
Zgoraj:
Tloris nadstropja

Perspektivna študija kompozicije restavrirane »Stare grofije« in nove študijske knjižnice s severne strani

PROJEKT MUZEJA IN ŠTUDIJSKE KNJIŽNICE V CELJU

Projektant prof. ing. arch. Marjan Mušič,
risal abs. arch. Marko Šlajmer

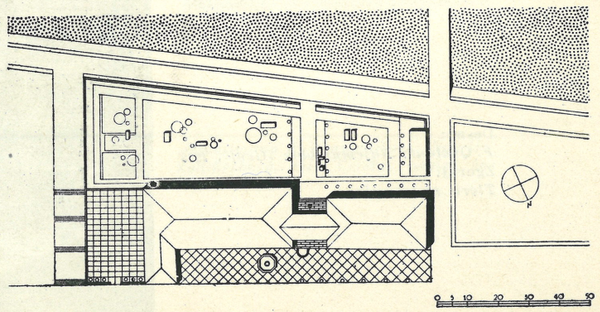
Projekt rešuje problem arhitekturne kompozicije v spomeniško zaščitenem okolju, ki mu daje poseben poudarek renesančna arhitektura »Stare grofije«. Celjski problem ni osamljen, je le eden izmed mnogih arhitekturnih problemov pri nas in drugod, ki so se porodili v določenih težnjah po ureditvi dragocenih starih mestnih jeder, ki jih je po splošnem urbanističnem in arhitekturnem razkroju tekom zadnjega stoletja — še prav posebno pa po razdejanjih v tej vojni — nasledila naša doba. V primeru »Stare grofije« gre torej za restavracijski problem dragocene renesančne arhitekture, istočasno pa tudi za kompozicijo v zaključenem okolju, ki mu daje prav ona močan urbanistični poudarek.

»Stara grofija« v obsegu arkadne arhitekture oblikuje s svojim nadaljevanjem v zahodni smeri monumentalni zaključek trga. V današnjem izgledu sta to dve stavbi v strnjenem sistemu, ki pa sta prvotno tvorili funkcionalno in arhitektonsko celoto. Medtem ko je renesančni dvorec vsaj v glavnem obdržal svoje estetske vrednote, pa je bil ostali del z brezobzirnimi prezidavami temeljito uničen, v tej vojni pa v svojem gornjem sestavu tako poškodovan, da tudi iz gradbeno tehničnih vidikov ne prihaja v poštev njegova celotna obnova. Na skici so vidni sledovi prvotne južne fasade z odklesanimi tremi konzolami, z ločnimi zaključki odprtin in s fragmenti slikanega fasadnega ornamenta. Na severni strani je bila odkrita sled prvotnega polkrožno zaključenega portala s preostanki slikanih grbov, a prav tako je bilo ugotovljeno v teku raziskav, da sega pritlični arhitekturni pas, ki je skrbno zidan v kamnu, v sosednjo arhitekturo »Stare grofije«.

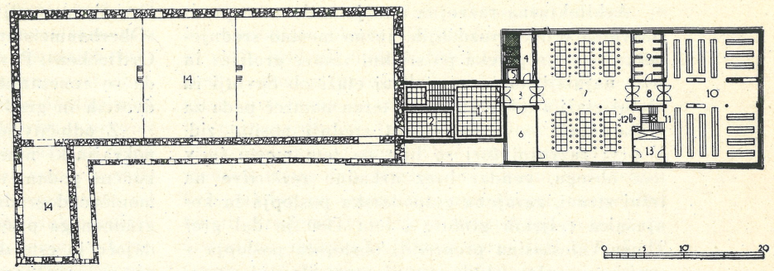
Lepota renesančne arhitekture je zastrta z brezobzirnimi adaptacijami, ki jih je povzročila neustrezna funkcija sodišča

Situacijska skica

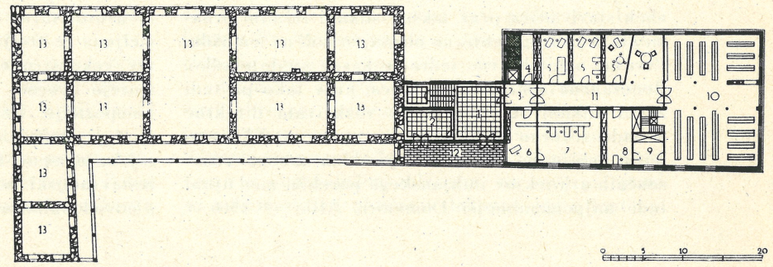
Tloris IV. etaže:

1 hala, 2 prehod, kadilnica, 3 veža, 4 san. baterija, 5 osebno dvigalo, 6 katalogi, 7 čitalnica, 8 veža, 9 garderoba, 10 silos, 11 interno stopnišče, tovorno dvigalo, 12 nadzorni organ, 13 tresor, 14 podstrešje, arhiv

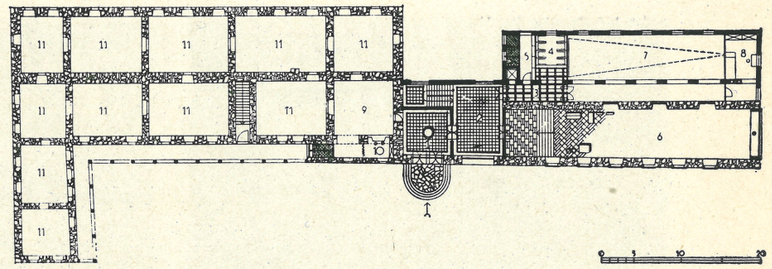
Tloris III. etaže:

1 hala, 2 prehod, 3 veža, 4 san. baterija, 5 uprava knjižnice, 6 akcesija, 7 katalogi, 8 raritete, 9 tresor, 10 silos, 11 čakalnica, 12 balkon, 13 muzejski prostori

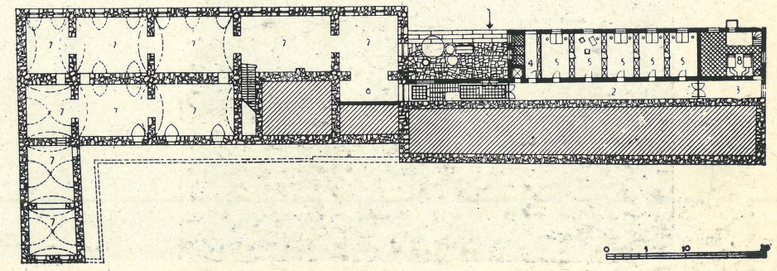
Tloris II. etaže:

1 atrij, 2 hala, 3 veža, 4 garderoba, 5 san. baterija, 6 lapidarij, 7 dvorana, 8 studio arheologa, 9 muzejska veža, 10 kontrolni organ, 11 muzejski prostori

Tloris I. etaže:

1 veža, 2 hodnik, 3 predprostor, 4 sanitarna baterija, 5 uprava muzeja, 6 predprostor, 7 razstavni prostori, 8 kotlarna

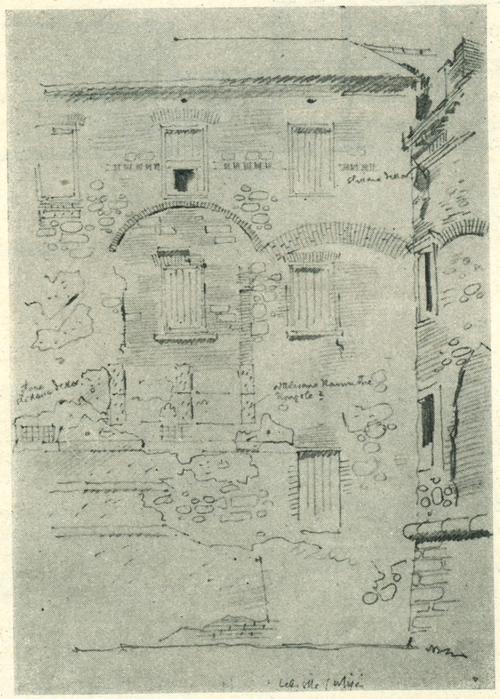
Arhitekturna razvojna rast je nedvomno predstavljena v dveh razdobjih. Južno mestno srednjeveško obzidje poteka po sredini »Stare grofije« in je v najnižji, to je v pritlični etaži ob Savinji in kletni etaži s tržne strani — teren namreč pada za višino etaže — prevzeto kot srednji nosilni zid. V prvi razvojni fazi so bila na tem mestu in v tem obsegu, vendar brez arkadne razširitve na tržni strani, zgrajena gospodarska poslopja in konjušnica celjskih grofov, a leta 1580 je dal grof Thurn-Valesassina preurediti obstoječa poslopja v svoj renesančno oblikovani dvorec. Sledovi prvotnega stavbnega jedra so ohranjeni v konstrukcijah, prav posebej pa v sledovih fasadne členitve v obsegu podstrešja na zunanjščini severnega zidu, ki ga je prekrila arkadna arhitektura in je prvotno nedvomno predstavljal severno fasado. O prvotnem obstoju in o enotnem arhitektonskem oblikovanju obeh stavb priča prav takšen slikani fasadni ornament, ki je fragmentarno ohranjen tudi na tem zidu. Prvotno arhitekturno jedro je kasno srednjeveško. Renesančna arhitektura dvorca, prav tako pa tudi znani slikani »celjski strop« razkrivata direktne pobude severno italijanske renesanse; v XVI. stoletju deluje na bivšem Štajerskem mnogo renesančnih arhitektov italijanskega porekla, med njimi tudi najpomembnejši Domenico Allio († 1566 v Grazu), utemeljitelj renesanse na Štajerskem in »Oberbaumeister der kroatischen und windischen Ortflecken«. Povsem razumljivo je v pogojih dobe, da se renesansa uveljavi predvsem na fevdalnih dvorcih in gradovih.

Z odločitvijo, da se v »Staro grofijo« vselita pokrajinski muzej in študijska knjižnica, so bili končno podani vsi pogoji za njeno obnovo in harmonično dograditev. Če ne upoštevamo obsežnosti gradbenega programa, se pojavi v zvezi z razpadajočo in estetsko neustrezno stavbo v nadaljevanju renesančnega dvorca troje vprašanj: 1. popolna odstranitev te stavbe, kar bi imelo za posledico izoliranje renesančne arhitekture z žrtvijo zaključenega trga; 2. rekonstrukcija prvotnega stanja, kar pa je neizvedljivo zaradi premalo dokumentiranega prvotnega stanja, in 3. kompozicija nove stavbe z upoštevanjem urbanističnih vrednot trga in arhitekturne lepote renesančnega dvorca. Utemeljena je tretja rešitev z delno uporabo elementov rekonstrukcije, kjer so ti trdno podani in morejo tvorno sodelovati pri obravnavi celotne kompozicije. Renesančni dvorec v celoti in obe spodnji etaži sosednje stavbe so odrejeni za muzejske namene ter so s tem omogočeni najstrožji restavracijski posegi, s katerimi naj znova ožive z novodobnimi adaptacijami prikrite arhitektonske vrednote; študijska knjižnica s svojimi posebnimi funkcionalnimi zahtevami pa more neovirano razviti svoj program v obeh na novo dozidanih vrhnjih etažah. Tesna funkcionalna povezanost obeh stavb je odredila vhod in stopnišče v sredini med njima. Pri tem je s pridom reaktiviran prvotni portal, a obenem je podana nujna cezura, ki pride do izraza v obeh višjih etažah in pripomore k oblikovni osamosvojitvi obeh stavbnih organizmov, od katerih vsaki živi odslej po svojih funkcionalnih in estetskih zakonitostih. V pogledu enotnosti kompozicije ju povezuje prizemni pas znova odkrite kamnitne fasadne strukture in horizontalna dominanta zaključenega venca z živahno igro strešin v enakih naklonih. Da je ločitev med obema organizmoma v najobčutljivejšem arkadnem ritmu še bolj poudarjena, je vmesni člen obravnavan v kontrastni, kamnitni izvedbi, arhitektura nove stavbe pa zavestno odklanja naslonitev na formalni arhitekturni izraz renesančnega dvorca.

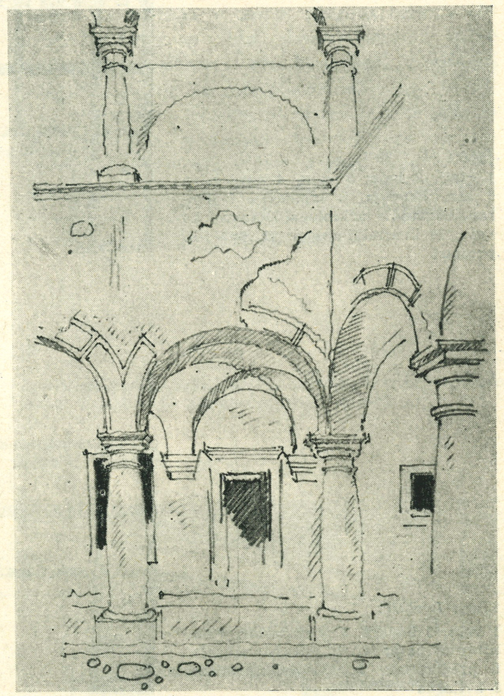
Restavracijska dela, ki se nanašajo na renesančni dvorec, obsegajo obnovo notranjščine z odstranitvijo vseh kasnejših prezidav, z odkritjem prvotnih kasetiranih stropov, odkrivanjem stenske slikarije itd. ter obnovo zunanjščine na osnovah, ki so jih podala predhodna proučevanja. Poleg zelo razumljivih posegov, kakor postavim odkritje zazidanih arkad, sanacija stebrov in podobno, je bil ugotovljen obstoj slikane fasadne arhitekture, ki so jo prekrili novejši beleži. Predvidena je dosledna obnova prvotne slikane arhitekturne členitve, pri čemer je potrebno realizirati najboljša in najnaprednejša izkustva. V tem pogledu se vsepovsod mnogo greši. Omet na historičnih spomenikih mora biti izvršen le v historičnih tehnikah, nikdar ne smejo biti uporabljeni novodobni ometi. Predpisi, ki veljajo drugod, ne veljajo za historične spomenike. Omet mora biti gladek in tenak ter se mora tesno prilagajati na zidano osnovo v vseh svojih neravnostih. Dosledno mora biti uporabljana tehnika ometa v belem, dobro vležanem apnu. Omet je nametan z zidarsko žlico in izglajen, zatem pa prepojen še v vlažnem stanju z apnenim mlekom. Na tej povsem beli osnovi je z lazurami mogoče doseči željeni ton s prosojnostjo akvarela. Ton ometa mora biti prilagojen barvi kamna. Pri vsakem ometu se mora slutiti strukturo zidu, ki proseva skozi tanko kožo, ki ga varuje.

Ureditev okolja predvideva na južni strani med obrežno promenadno cesto in obema stavbama muzej na prostem, kjer bi se antični arhitekturni fragmenti Claudiae Celeie v polnem soncu vezali z obdajajočim zelenjem, na severni strani pa s kamnitnimi ploščami tlakovan trg s fontano.

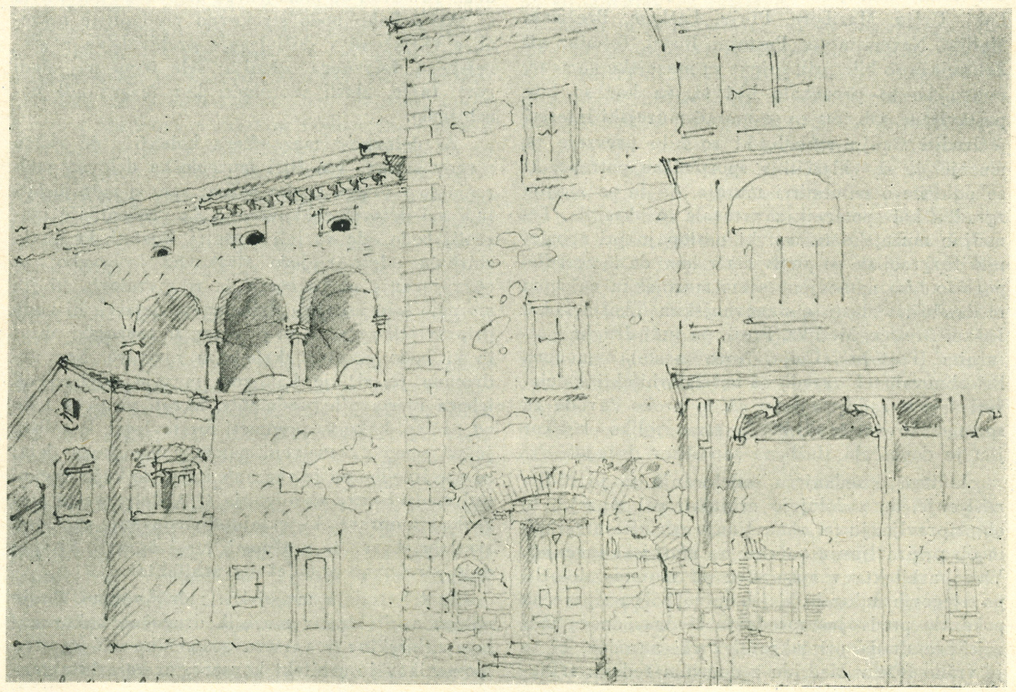
M. Mušič: Skica stika obeh stavb na južni strani s sledovi prvotne arhitekture in slikane fasadne členitve. Zgornji slikani trak podaja prvotno višino stavbe in se ponovi prav tako na severnem zidu »Stare grofije«, ki ga je l. 1580 prekrila arkadna arhitektura

M. Mušič: Skica arkadne arhitekture renesančnega dvorca s slikano arhitekturno členitvijo, ki je ohranjena med novejšimi neustreznimi ometi

M. Mušič: Skica stika obeh stavb na severni strani z doslej zakritim polkrožnim portalom, ki je v projektu ohranjen kot glavni vhod v muzej in študijsko knjižnico, s kamnitnim zidom, ki povezuje obe stavbi, in z neustrezno novejšo nadzidavo

ARHITEKT IN MUZEJ

Franjo Baš

Danes je splošno priznano, da je smotrno in uspešno varstvo spomenikov mogoče le v najožjem sodelovanju zgodovinarjev in arhitektov; manj pa je uveljavljena potreba po sodelovanju arhitektov in zgodovinarjev ter arhitektov in naravoslovcev v muzejstvu. Vzrok temu je v razvoju naših muzejev.

Velika večina muzejev v Jugoslaviji je nastala iz potrebe po zbiranju prirodnih in zgodovinskih spomenikov posameznih vrst, po njihovem razstavljanju in objavljanju. Delitev muzejev v skladišča in v razstave se je izkazala kot potrebna šele v XX. stoletju, medtem ko se je načelo, da je muzej znanstvena in prosvetna ustanova, ki posreduje izsledke notranjega znanstvenega dela s svojimi razstavami najširšim slojem, začelo uveljavljati v naši muzeologiji v zadnjem času. Pri tem pa vloga muzejstva naše javnosti še ni toliko zajela, da bi postali muzeji potrjena kulturna nujnost, ki bi jo smotrno obravnavala, temveč se načenja njihova problematika pogosto le slučajno. Vendar pa je bilo slučajnostno reševanje posameznih muzejskih vprašanj pozitivno, kjer je izhajalo iz vneme posameznikov do muzejstva in kjer postavljene naloge niso bile preširoke, marveč namenjene samo rešitvi tekočih muzejskih predpogojev, se pravi v prvi vrsti strehe za muzejske razstave.

Tako imamo v Sloveniji danes samo dvoje zgradb, ki so bile zidane v muzejske namene: Narodni muzej in Moderna galerija v Ljubljani. Vse ostale muzejske zgradbe v Ljubljani, Škofji Loki, Celju, Mariboru, Ptuju, Laškem, Brežicah, Metliki, Novem mestu, Postojni, Bistri, Tolminu ali Železnikih so bile prilagojene za muzejske namene, potem ko so prenehale biti to, za kar so bile postavljene. Ob tem so se morali muzejski interesi podrediti stanju zgradb, ki so bile prevzete za muzeje, in se vključiti v spomeniške potrebe, ki so odločile o namestitvi muzeja, da bi se z njim zgradba kot spomenik zavarovala in ohranila. Temeljne muzejske težave, ki nastopajo pri spomeniških zgradbah, so predvsem v tem, da te zgradbe pogosto niso namenjene samo muzejskim nalogam in da služijo zlasti še stanovanjskim (Škofja Loka, Laško, Brežice, Metlika, Ptuj), pa tudi drugim kulturnim (Postojna, Celje, Novo mesto) namenom. Pri obnovah teh zgradb so začeli arhitekti sodelovati šele v zadnjem času, in to preko Zavoda za spomeniško varstvo LRS, a samo toliko, kolikor jim je dopuščala službena zaposlitev drugod.

Iz tega dosedanjega sodelovanja se je rodilo mišljenje, da sodelujejo arhitekti pri muzejih le ob pripravljanju ter obnavljanju muzejskih zgradb in ob pripravljanju načrtov za muzejski inventar. Vlogo arhitekta v muzejstvu pa moramo določiti po njegovih nalogah, ki jih je najbolj neoporečno pokazalo predvojno zasedanje Mednarodnega muzejskega urada pri takratni Zvezi narodov, ki se je vršilo 1934 v Madridu z dnevnim redom: 1. Načela o gradbenem stilu muzejev. 2. Sestavni deli muzejev: a) razstavni prostori in oddelki, ki so dostopni javnosti, b) naprave za muzejsko službo in delo. 3. Naravna in umetna razsvetljava. 4. Kurjava, ventilacija in zračnost. 5. Prevzem starih spomenikov in drugih stavb v muzej. 6. Temeljna načela o vrednotenju umetnin. 7. Različne razstavne metode. 8. Oprema skladišč, shranjenih in študijskih zbirk. 9. Stalne in začasne razstave. 10. Vprašanje o naraščanju zbirk. 11. Razstavno gradivo. 12. Načrti prostorov. 13. Oprema razstav z napisi in številkami.

Za prvim mednarodnim zborovanjem muzejev v Madridu 1934 je bilo 1950 v Londonu še eno zborovanje, vendar nam dnevni red tega zasedanja ni znan. Iz povojne dobe poznamo občo muzeologijo izpod peresa direktorja dunajskega umetniško-zgodovinskega muzeja in zastopnika Avstrije v UNESCO A. Loehra (Anzeiger d. phil.-hist. Klasse d. Österr. Akad. d. Wissenschaften od 17. VI. 1947, št. 23), ki je v širokem zajemu vsega muzejstva podobno postavil v osredje zgradbo, prostore, razstave, razsvetljavo in ureditev temperature ter vlage.

Če strnemo madridski in Loehrov sistem muzeologije, ga moremo razčleniti kot enoto v štiri delovna področja: 1. Namestitev. 2. Ohranjevanje. 3. Razstava. 4. Vrednotenje muzealij. Vrednotenje muzealij pomeni ogrodje muzeologije, ki se zamore uveljaviti v določeni zgradbi s primernimi prostori, z restavratorstvom in z razstavo, ki naj služi rezultatom muzejskega dela. Raznovrstne muzejske zbirke, raznovrstni delovni okoliši muzejev in različna gospodarska in kulturna raven prebivalstva ne bodo dovolili enotnega načina muzeološkega dela. Ta odvisi od muzejskega delovnega kolektiva, ki skrbi, kako bodo strokovno vrednotene muzealije vključene v doživljanje prebivalstva z muzejskega delovnega ozemlja; šele temu naj sledi gost, tujec, zlasti inozemec, kar le preradi pozabljamo.

Za delavnost muzejskega kolektiva je važen njegov sestav. Vsa štiri muzeološka delovna področja so v bistvu enako važna; zato si morajo biti tudi vsi delavci enakovredni. Za vrednotenje muzealij bodo odgovarjali muzejci, kustosi, ki imajo zbirkam odgovarjajočo strokovno izobrazbo; za ohranjevanje preparatorji in restavratorji, ki jih moramo šele vzgojiti; preostanejo delavci, ki bodo pripravljali zgradbo in prostore za muzejski obrat in ki bodo posebej skrbeli za razstavo. Ker nedvomno je, da je kakovost muzeja odvisna od izbora razstavnih predmetov, hkrati pa prav tako od načina, kako so predmeti razstavljeni. Razstava je pa samo prvenstveni namen muzejskega dela; za nje izvedbo pa je zvezana, kakor to kaže dnevni red madridskega zborovanja 1934, dolga vrsta muzeoloških opravil, ki terjajo obvladovanje prostora, svetlobe, barve in zračnosti, torej opravil, ki spadajo strokovno v delokrog arhitektov.

Iz teh rednih muzejskih nalog vidimo, da je naloga arhitektov v muzejih drugačna kakor naloga arhitektov v varstvu spomenikov. V varstvu spomenikov je arhitekt konservator za arhitektonske spomenike, kakor je n. pr. umetnostni zgodovinar za likovne umetniške. Svojstven bo pa njegov odnos do botanika v hortikulturi, pri parkih. V bistvu pa bo v spomeniškem varstvu arhitekt kot konservator dejanski gradbeni gospodar posameznega spomenika. V muzeologiji je arhitektova naloga nekoliko drugačna. V muzeju je gradbeni gospodar kustos, ki na podlagi vrednotenja muzealij pripravlja organizacijo muzeja. Na temelju vrednotenja muzejskih zbirk pa izvaja arhitekt organizacijo muzejske zgradbe, skladiščnih, delovnih in razstavnih prostorov, njihove barvitosti, razsvetljave in zračnosti ter končno razstav samih z vsemi njihovimi sestavninami od vitrin do podrobne namestitve predmetov ter njihove opreme od osvetljave do legend. Arhitekt je tako v muzeju osrednji umetniški, kakor je kustos znanstveni, restavrator tehnološki in preparator tehnični delavec.

Naloge, ki čakajo našo muzeologijo, so tako v znanosti, kakor tudi v prosveti kaj pomembne. Če se pri vsej prizadevnosti slovenskih muzejcev v preteklosti in sedanjosti le-te niso mogle rešiti ugodneje kot so se, ima to svoj vzrok tudi v nejasnih odnosih med potrebami kustosov, restavratorjev in arhitektov v muzejskih delovnih kolektivih, kjer je prepogosto opravljal vse te naloge samo kustos.

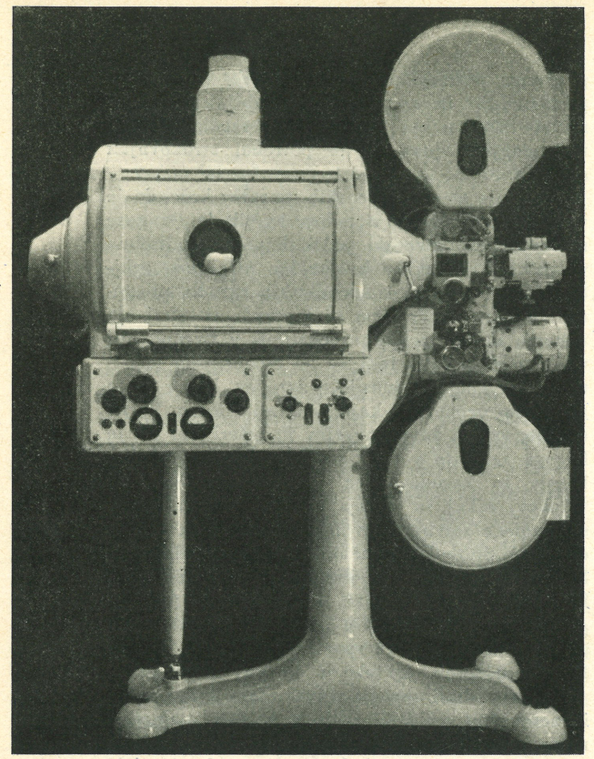
Danes postavljamo na dnevni red vprašanje o muzejskih arhitektih. Muzeji v Ljubljani (Etnografski, Narodni, Prirodoslovni) so v stavbi, ki je stara nad 50 let, na tem, da kot živi organizem ohromijo. Muzej Narodne Osvoboditve je brez muzejskih prostorov, prav tako tudi novi Tehniški muzej Slovenije. Primorsko je še brez svojega središča in spričo tega tudi brez svojega muzeja. Ptuj potrebuje arhitekta za kompleks svojih muzejev in za zgodovinske mestne predele, pri čemer se bo moral v Ptuju združiti v eni osebi spomeniškovarstveni in muzejski arhitekt. To bo gotovo potrebno tudi v vrsti drugih naših predelov, kakor n. pr. v Mariboru z alpskim Podravjem, Celju z okolico, Kranju in Škofji Loki, Novem mestu in Beli Krajini, v Gorenjskem kotu z Radovljico, Kropo, Kamno gorico in Bohinjem, da ne govorimo podrobno o Primorskem z njegovimi kakovostnimi spomeniškimi in muzejskimi vrednotami Idrije, Tolminskega, Sv. Križa na Vipavskem ali Štanjela. Zelo nujnih nalog za muzejske arhitekte pa je za dolgo dobo zadosti samo v zvezi s pripravami za nove muzejske zgradbe.

Poleg projektivnega pripravljanja muzejskih in obnove spomeniških zgradb in njihovega vzdrževanja za muzeje, predvsem na podeželju, čaka arhitekte organizacija muzejskih razstav. Pri vsem trudu, ki so ga vložili muzejski delovni kolektivi v muzejske razstave, moremo biti z njimi v njihovi današnji obliki samo deloma zadovoljni. Istočasno moramo ugotoviti, da takisto ne ustreza sistem in izvedba naših vsakovrstnih razstav, za katere bi morali biti v tehničnem pogledu vprav muzeji vzgled in izhodišče, a so trgovska izložbena okna. Muzejske razstave so ostale, kamor so dospele z reorganizacijo po osvoboditvi. Tega pa ni povzročilo samo pomanjkanje prostorov, temveč predvsem pomanjkanje obravnavanja o razstavni problematiki in nezadostno poglabljanje v razstavno tehniko, ker v muzejski personalni strukturi manjka vprav za to potrebni strokovnjak arhitekt.

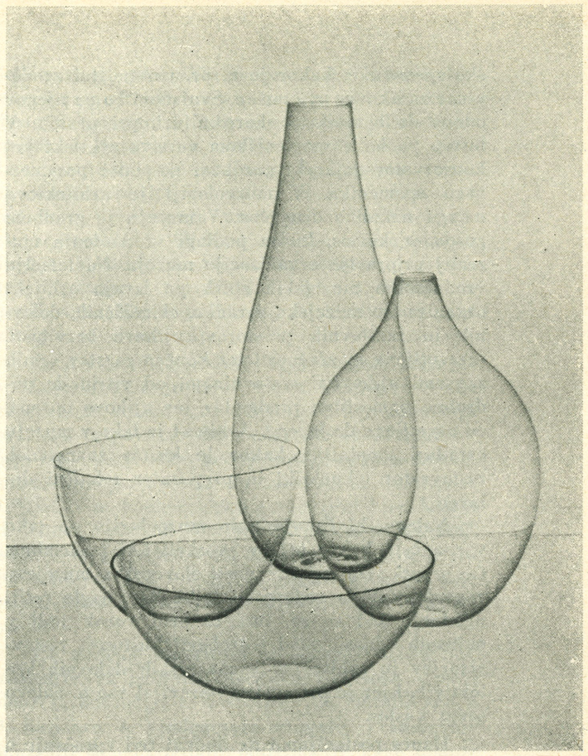
Sedanje stanje slovenskih muzejev kaže, da je v interesu izvrševanja nalog, ki jih imajo naše muzejske ustanove do naše skupnosti, potrebno vključiti v muzejsko personalno strukturo arhitekta kot organizatorja muzejskih zgradb, prostorov in razstav. Pri tem se moramo zavedati, da nimamo doslej izoblikovanega niti v Evropi, niti v Ameriki in tako tudi ne na Slovenskem določnega tipa ali stila muzejske zgradbe, kakor je to nasprotno primer pri knjižnicah ali arhivih. Vprav narobe, večina novih muzejev in galerij, ki jih je Evropa zgradila v zadnjem polstoletju, se je izkazala za nezadovoljive. To je tudi eden od vzrokov, zakaj se muzeji vseljujejo predvsem v spomeniške stavbe. Pravtako je važno, da imamo drugačne muzeološke metode za obravnavanje arheologije, drugačne za etnografijo, umetno obrt, likovno umetnost, tehniko itd. Poleg tega pa drugačno tudi v posameznih krajevnih razmerah in po odnosih do varstva spomenikov. Vsako muzeološko vprašanje je tako v bistvu individualno, pravtako pa tudi njegova rešitev. Zato je nemogoče in neuspešno, če bi bil arhitekt pomožni nameščenec muzeja, ki bi po naključju reševal posamezna muzejska vprašanja, kakor so nastala iz dela kustosa ali restavratorja. S tem bi dejansko ostali pri današnjem. Muzejski arhitekt je eden poglavitnih delavcev v muzeju, ki mora operativno delovati iz perspektivnih vidikov vsega muzeja in ki se mora v muzeologijo vživeti, da postane strokovnjak za vprašanja o muzejskih prostorih, zlasti pa strokovnjak za razstave.

Kako to pripraviti, odvisi od muzejskega gradiva in od arhitektove osebnosti. Bistveno je, da je muzejski arhitekt tudi historično šolan ter da ima čut in razumevanje za smoter muzeologije v znanstvenem in prosvetnem pogledu; in poleg tega, da pojmuje razstave kot sredstvo, s katerim bo javnost muzealije in iz njih izvirajočo problematiko doživljala ali estetsko ali pa funkcionalno. Na tej predpostavki ima arhitekt vse možnosti, da se vključi v muzejstvo: ali s posamezno stroko kakor arheologijo, etnografijo, umetno obrtjo itd., pri čemer bi verjetno sodeloval v več muzejih; ali pa v večji muzej kot celoto, odkoder bi sodeloval s sorodnimi bližnjimi muzeji; in končno kot muzejski in spomeniškovarstveni arhitekt v krajevnem muzeju, odkoder bi deloval na določenem torišču. Sicer pa spada to vprašanje izven načel o arhitektu v muzeju že v konkretno muzejsko organizacijo.

Pri dejanski potrebi po vključitvi arhitektov v slovensko muzeologijo je treba omeniti, da so arhitekti v moderni muzeologiji sodelovali in veliko pripomogli k njenemu napredku. Za primer navajam samo A. Essenweina, enega vodilnih nemških muzeologov in konservatorjev v drugi polovici XIX. stoletja, od živečih pa edino arheologa, raziskovalca Salone in velikega prijatelja Jugoslavije na Danskem, E. Dyggveja v Kjövenhavnu.

Filmski projektor za normalni trak. Serijski izdelek tovarne »Iskra«, Kranj. Konstrukterja inž. Herman Vidmar in inž. Franc Spiller

Pihane steklene posode. Različne oblike odgovarjajo različnim namenom. Oblikovalec Nils Sandberg, Orrefors, Švedska. Iz »Werk«, Winterthur

OBLIKOVANJE V INDUSTRIJI*

France Ivanšek

»Dobro oblikovanje ni stvar bogastva, še manj stvar efekta, mode. Ni stvar novosti zaradi novosti, temveč predvsem stvar oblikovanja mest, hiš in predmetov, ki najbolje zadovoljujejo potrebe ljudstva, potrebe po praktičnih, poštenih, cenenih, trpežnih in lepih stvareh, ki jih uporabljamo in vidimo v vsakdanjem življenju.« S temi besedami končuje Anthony Bertram prvo poglavje svoje knjige »Design«, ki ga je naslovil »Kaj je oblikovanje«.

Predmeti, ki jih uporabljamo v stanovanju, v pisarni, v delavnici, na potovanju, pri športu in drugod, skoraj ravno tako odločujoče kot arhitektura, likovne umetnosti in tehnika ustvarjajo zunanjo sliko sveta današnjega časa in so eden izmed izrazov našega pogleda na svet in splošnega kulturnega nivoja. Kakor so obrtniški izdelki v stoletjih, ki še niso poznala strojev, izražali tedanjo kulturno stopnjo in takratne odnose med namenom, obliko in uporabo predmeta, tako vršijo isto vlogo danes industrijski izdelki, ki vedno bolj zamenjujejo obrtniško izvedene izdelke.

Izdelek, ki naj odgovarja zahtevam diferencirane uporabe in istočasno tudi splošnemu okusu, dobi svojo splošno veljavno obliko šele po podrobnem analiziranju in raziskovanju vseh bistvenih elementov. Zato je v vsaki industriji potrebno sodelovanje posebnega oblikovalca, ki se mora poglobiti v proizvodni proces izdelave predmeta in istočasno tudi v vsa ostala vprašanja, ki izvirajo iz problema oblikovanja v najširšem smislu. Stremljenje za namenu odgovarjajočo, čisto obliko je podvrženo stalni izpremembi odnosa in okusa, zato forma predmeta ne more biti nikoli dokončna.

Pri oblikovanju predmetov industrijske proizvodnje ne gre v nobenem primeru za neko igračkanje ali estetiziranje, temveč za študij osnov, ki so najožje vezane na pojem kvalitete, ki od oblikovalca zahteva,

da pravilno dojame namen predmeta in ga z ozirom na to pravilno oblikuje,

da uporablja pravi material in ga materialu primerno obdeluje, tako da v resnici doseže, ne pa samo simulira pravo rešitev v formalnem in tehničnem oziru in

da dá predmetu v formi in barvi ugoden izgled.

Pravilno dojet *namen* predmeta je predpogoj za pravilno oblikovanje predmeta in predstavlja zato prvo fazo pri tem delu.

* *Sestavljeno na podlagi inozemske literature*

Zahteva po *materialu ustrezni obdelavi* je v oblikovanju izzvala ogromne spremembe, posebno še z iznajdbo novih tehničnih postopkov in uporabo prej neznanih materialov. Jasno je, da povzroča n. pr. brizgano litje popolnoma druge oblikovalne nujnosti in možnosti kot pa stiskanje.

Kar se tiče *ugodnega izgleda* v formi in barvi, je treba pripomniti, da prav ta od oblikovalca zahteva več od same zadostitve funkcionalni dovršenosti, postavlja ga pred nalogo likovnega značaja, ki zahteva široko in temeljito izobrazbo v tej smeri. Kritika industrijskega oblikovanja v svetu je najrazvitejša prav v tej bistveni sestavini kvalitete, kajti sistematična raziskovanja so vedno bolj izostrila občutek za to, kakšna oblika predmeta se v praktični uporabi najbolj obnese in v kateri smeri je uporabno sposobnost možno še stopnjevati.

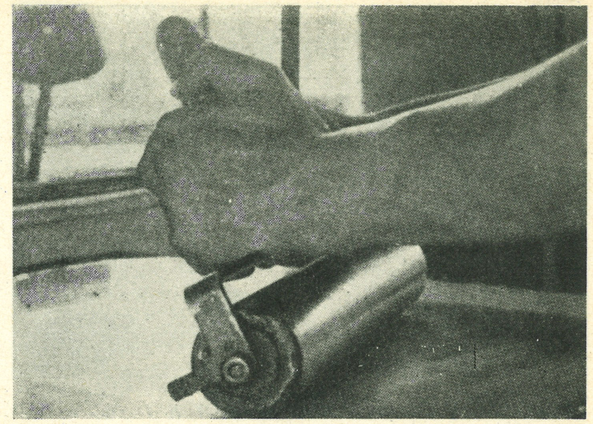
Vsi ti *elementi skupaj* tvorijo ono osnovo, ki jo oblikovalec rabi za razvoj dokončne forme.

V razvitih industrijskih državah, n. pr. Franciji, Švedski, Nizozemski, Švici, ČSR se ta vprašanja že dolgo časa obširno študirajo in upoštevajo v produkciji. Tri države pa je v tej zvezi treba posebej poudariti.

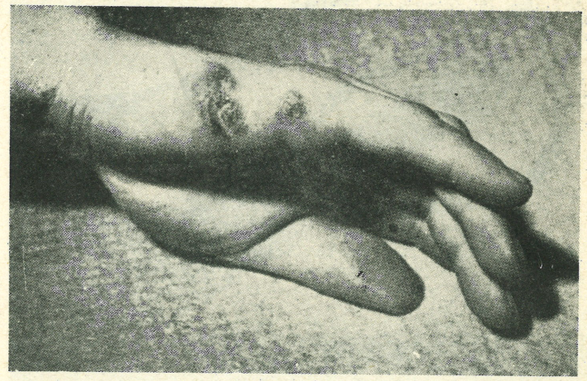
Nemčiji je že dolgo pred vojno uspelo v knjigi »Deutsches Warenbuch« publicirati brezhibne primere svoje obrtne, predvsem pa industrijske produkcije. S širokopotezno državno podporo so strokovnjaki sistematično obdelali potrebne osnove in s tem opravili dragoceno informacijsko delo za trgovino in potrošnika.

Anglija je za obnovo svoje izvozne industrije dala preko svojih ekspertov raziskati oblikovalne tendence na zunanjih trgih, istočasno pa je v veliki organizaciji — Council of Industrial Design — združila vse važne proizvajalce, umetnike, arhitekte, inženirje in pisatelje. Država je pozvala vse vodilne industrije, da ustanovijo lastne študijske organizacije, ki bi zbirale informacije o spremembah v okusu in uporabnih načinih potrošnikov in v različnih vzgojnih ustanovah vzgojile zadostno število strokovnih moči za oblikovanje predmetov. Z živo besedo, tiskom in razstavami je naredila propagando za izdelavo novih ustreznih modelov, ki bi angleški produkciji v svetu zagotovili prednost. Ta poziv je povzročil nastanek množice tzv. »Design Centers«. Prvi med njimi je bil »Colour Design and Style Center« tekstilne šole Cotton Board v Manchestru (1940), ki si je zagotovil sodelovanje najvidnejših angleških slikarjev (John Piper, Henry Moore, Vanessa Ballova, Graham Sutherland), poleg tega pa je poiskal inspiracije v jugoslovanskih narodnih vezeninah in v historičnih ročnih delih Victoria- in Albert-muzeja. V osmih letih je ta kolektiv priredil 47 razstav, ki so v Angliji dale vzpodbudo za nastanek tolikih »Design Centers«, da lahko danes Anglija z uspehom tekmuje z inozemsko, predvsem ameriško in francosko konkurenco. Primer »Colour Design and Style Center« je prešel iz tekstilne tudi v ostale industrije.

V *Združenih državah Amerike* dobiva pojem oblikovanja v industriji (Industrial Design) vedno

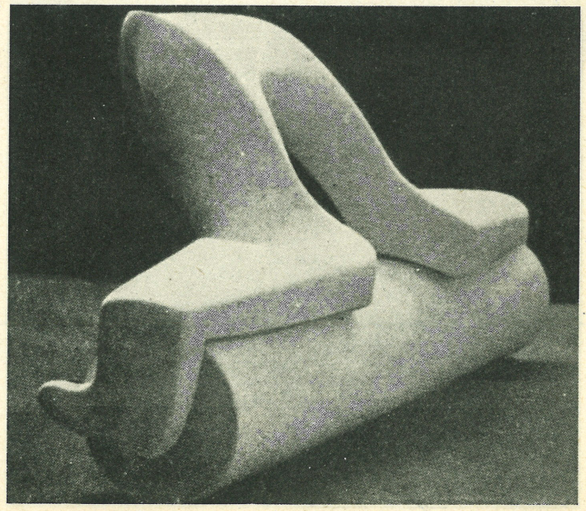

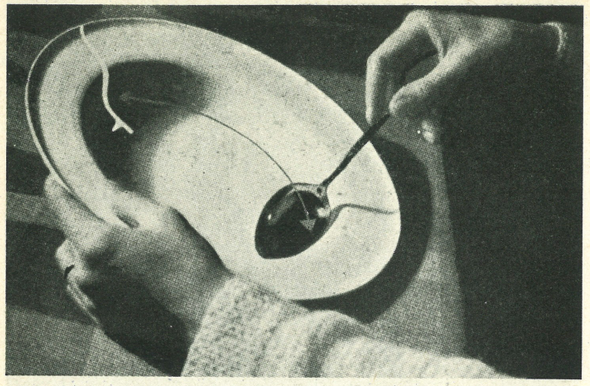
Primer stare oblike tiskarskega valjčka. Zaradi nepravilne forme se držaj ostro zareza v delavčevo roko

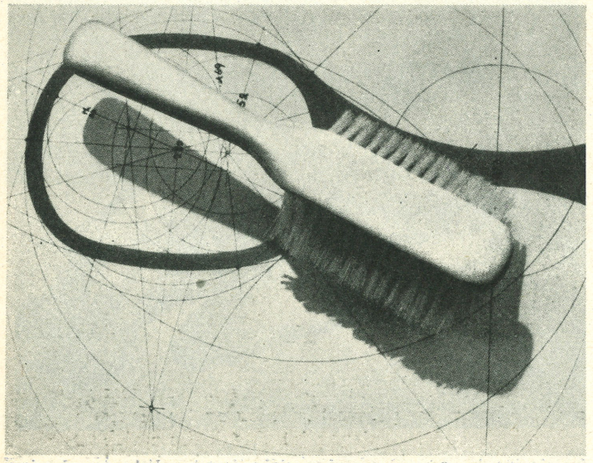
Potlačenine in mozolji, posledica slabe forme valjčkovega držaja

Sadreni model novega tiskarskega valjčka. Držaj je prilagojen prijemu roke. Vse slike iz »Tvar«, Praha

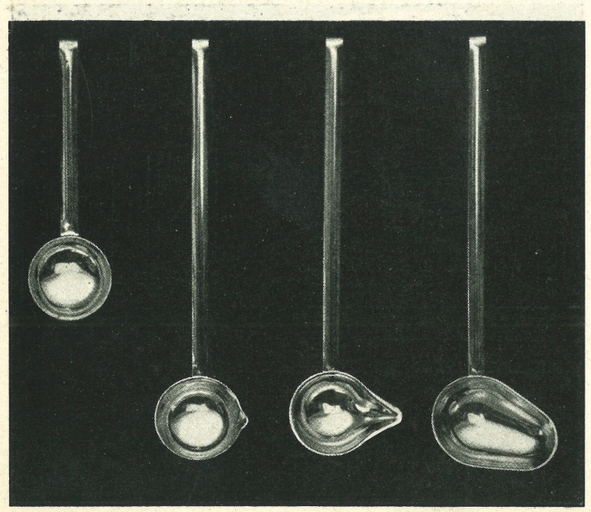

Krožnik za juho. Forma je prilagojena funkciji. Iz »Tvar«, Praha

Ark. Max Bill, Zürich: Prototip krtače za lase. Pod njo načrt za ročno zrcalo iz Plexiglasa. Iz »Werk«, Winterthur

Zajemalke iz nerjavečega jekla. Iz uporabe razvita, diferencirana oblika. Iz »Werk«, Winterthur

večji razmah in pomen. Na trgovski bazi organizirane ustanove z do 100 sodelavci so v službi industrije, da za njene produkte najdejo najboljše forme. Poleg idejnih oblikovalcev delajo v teh ateljejih tudi strokovnjaki trga in psihologi, ki z znanstveno natančnostjo preiskujejo vso dalekosežno problematiko industrijskega oblikovanja.

Fotografije najnovejših amerikanskih avtomobilov pa jasno kažejo tudi *meje* industrijskega oblikovanja. »Streamline« je ne samo pri avtomobilih, temveč tudi pri otroških vozičkih, izložbenih opremah in drugod ono reklamno geslo, ki je pripeljalo do onega absurda, ki so mu Amerikanci dali priimek »Borax«. (Borax je splošno ime za vse neokusno, supermodernistično oblikovanje.) Pri gradnji avtomobilov se »štromliniji« na ljubo blatniki vlečejo daleč nazaj preko vrat, tako da samo najpopolnejši in najbolj kompliciran »tekoči trakovi« zmorejo praktično izdelavo te konstrukcije.

Oblikovanje industrijskih predmetov postaja zelo važno tudi pri nas, kjer industrializiramo našo zastarelo produkcijo in ustvarjamo popolnoma nove industrije. Naša industrija izdeluje danes že toliko predmetov, ki jim manjka kvalitetna forma, da postaja poglobitev v študij oblikovanja produktov naše industrije — pa tudi obrti — eno osnovnih vprašanj dviga kvalitete naših izdelkov. Potreba po izboljšanju kvalitete naših industrijskih in obrtnih izdelkov ne nastaja samo zaradi nujnosti dviga standarda našega vsakdanjega življenja, temveč tudi zaradi možnosti boljšega placementa naših proizvodov na inozemskem trgu, kjer je konkurenca drugih, industrijsko razvitejših in v pogledu forme izdelkov naprednejših držav, ogromna.

Nekateri naši industrijski izdelki, n. pr. kinoprojektor »Iskra« (Kranj), posamezni izdelki naše usnjene industrije i. dr. so dosegli že precej visoko raven kvalitete, dočim velika večina naših obrtnih in industrijskih proizvodov daleko zaostaja za kvaliteto istovrstnih inozemskih proizvodov. Proizvodi naše avtomobilske, pohištvene, usnjarske, športne in še druge industrije nujno kličejo po oblikovalcu, ki jim bo dal boljšo, uporabi, materialu in okusu ustreznejšo formo in s tem ogromno dvignil njihovo kvaliteto.

Industrijski oblikovalec lahko da svoje predloge le na podlagi natančnega poznanja proizvodnega procesa in lastnosti materialov in le v najožjem sodelovanju s konstrukterji. Gotov izdelek je treba v uporabi stalno kontrolirati in korigirati, da v teku razvoja najde svojo najprecicnejšo in najbolj praktično formo.

Oblikovalce industrijskih in obrtnih predmetov rekrutirajo danes v svetu predvsem iz vrst *arhitektov* in *absolventov* najpomembnejših *šol za umetno obrt*. Prvim je oblikovanje blizu zaradi ozke zveze s celotnim območjem njihovega poklica, mnogi absolventi šol za umetno obrt pa so impulze, pridobljene v šoli, v praksi razvili tako daleč, da z uspehom rešujejo najrazličnejše naloge. Resno nevarnost za kvalitetno oblikovanje predstavljajo tzv. »dekoraterji«, ki se izključno za mizo bavijo z »lepo« površino izdelkov in ki jim pri takem prijemu manjkajo osnovni pojmi, da bi problem oblikovanja mogli zajeti v vseh njegovih komponentah na način najskrbnejšega analitično ustvarjalnega dela.

V strojegradnji je nekaj samo ob sebi umevnega, da se funkcioniranje vsake nove konstrukcije skozi daljšo dobo preizkuša in nadzoruje v posebnem *laboratoriju*. Takšna skrbna delovna metoda je predpogoj za uspešno delo tudi pri oblikovanju obrtnih in industrijskih izdelkov, ki mora biti bistveni, ne pa slučajni, zadnji minuti prepuščeni del rešitve gotove delovne naloge.

V Sloveniji — gotovo pa tudi v drugih jugoslovanskih republikah — imamo možnost, da vzporedno z dvigom naše industrijske produkcije razvijamo tudi oblikovalno delo. Mladi arhitekti

Likalniki, izdelek tovarne »Saturnus«, Ljubljana

na univerzi v Ljubljani so se v zadnjih dveh letih že pričeli baviti s temi problemi. Začeli so pri analizi namena in iz njega izvirajoče forme nekaterih predmetov široke potrošnje, kot so krtača, steklenica, kozarec, krožnik, kljuka, telefonska slušalka i. dr., lahko pa bi delo z večjim uspehom nadaljevali, če bi zanj našli razumevanje in podporo oblasti in proizvajalcev.

Moralna in materialna pomoč mladim kadrom in forsiranje dviga kvalitete naših industrijskih in obrtnih proizvodov z ustanavljanjem posebnih študijsko-raziskovalnih ustanov bo našim industrijskim in obrtnim izdelkom odprlo pot po domovini in v svet.

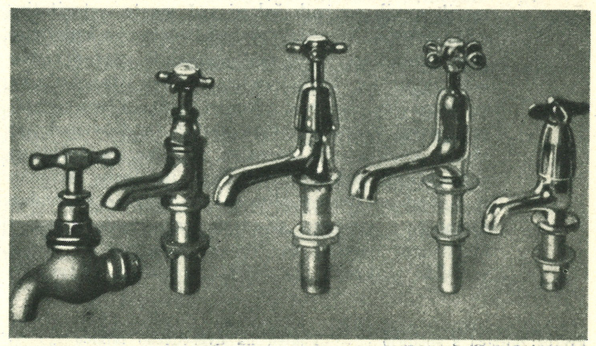
Model ženskih čevljev. Zeleno usnje in surova guma. Osnutek Zlate Vidmar, Ljubljana

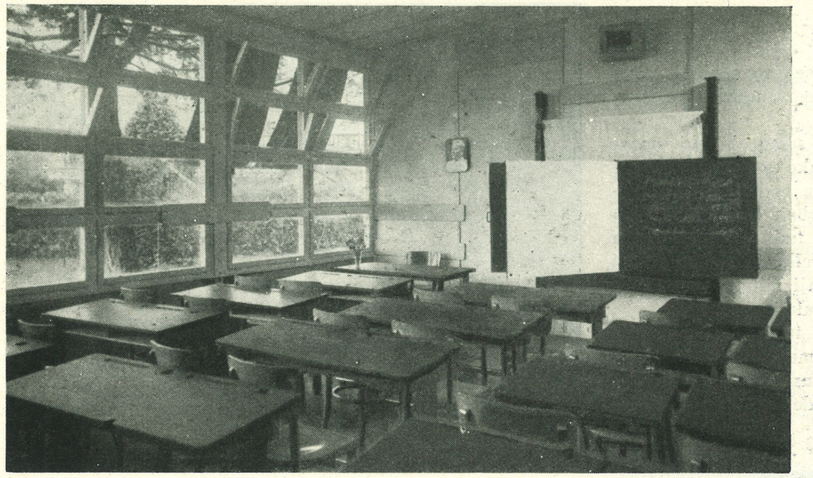

Otroški vozički, izdelek tovarne »Tribuna«, Ljubljana, 1950

Razvoj moderne vodovodne pipe.

Od leve proti desni: *Medeninasta pipa ok. l. 1885 — Medeninasta pipa ok. l. 1900 — Prvi primer Easy Clean pipe ok. l. 1910 — Moderni standardni model, pokromán — Zadnji model iz pokromane medenine s premakljivo krovno kapico. Iz knjige H. Read: Art & Industrie*

Arh. Oton Gaspari: Sodobni šolski razred (Higienska razstava, Opatija, 1950)

Enosedežna šolska mizica

Dvosedežna šolska mizica

Dvosedežna šolska mizica

O RAZVOJU ŠOLSKE OPREME

Oton Gaspari

V zadnjih desetletjih se je način pedagoškega dela z mladino mnogo izpreminjal in izpopolnjeval in tako imamo danes v primerih novih vzornih šol svojstvene oblike dela, ki so močno vplivale na koncept šolske zgradbe in na notranjo opremo. Poleg pedagoškega razvoja in novih didaktičnih principov je k preobrazbi šolske opreme in zgradbe mnogo doprineslo sistematično delo higienikov in zdravnikov pri vprašanju mladine.

Razred, osnovna celica šolske zgradbe, v primerih novih vzornih šol ni več mesto avtoritativnega nastopa učitelja, temveč prostor za koletivno delo z mladino. V tej pogojenosti je razred vedno bolj izgubljal tradicionalno obliko pravokotnika velikosti cca. 6 × 9 m, kjer so šolske klopi usmerjene proti katedru v treh vrstah in dobiva danes obliko kvadratnega prostora, ki omogoča poljubno razmeščanje šolskega mobilirja primerno namenu in potrebam pouka. Mobilna oprema se svobodno razmešča v prostoru: za predavanja po dosedanjem običajnem načinu; za čitanje, razgovor in slično v obliki polkroga; za veščine, ročno in skupinsko delo v grupah po 4 do 6 učencev itd. Poleg kvadratnega razreda se pojavi polovico manjši prostor — ločen od razreda le s stekleno steno — za praktično delo kot »delovni prostor«. Razredi so urejeni za določene predmete, tako da že prostor sam z nazornimi tablami in modeli ter učnimi pripomočki podpira vzgojitelja pri njegovem delu.

Novi didaktični in pedagoški principi niso samo preoblikovali šolskih zgradb in razreda kot osnovne celice šole, temveč so močno vplivali tudi na razvoj šolske opreme. Študij in prizadevanja, ki so bila vložena v glavni komad, to je šolsko klop, so prinesla nove oblike mobiliarja, ki v ničemer več ne spominja na tradicionalno šolsko klop. Namesto nekdanje težke, toge, statične in okorne šolske klopi se je uveljavila težnja, da bi ustvarili nov mobiliar, ki naj bo strogo prilagojen otrokovim meram, lahek in soliden, higieničen in mobilen. To stremljenje je rodilo nove oblike in konstrukcije ter ločilo sedež od mizice. Posebna pozornost je bila posvečena študiju stola, ki mora biti čimbolj prilagojen otrokovemu telesu, da omogoča po svoji obliki in konstrukciji mirno sedenje, odpočitek telesa ter pravilno držo hrbtenice, kar je posebno važno v zdravstvenem pogledu pri mladini od 6 do 18 let, ko je mehka hrbtenica še podvržena deformacijam. Višino sedeža, višino pisalne ploskve ter ostale dimenzije so v raznih državah ugotavljali z meritvami otrok in na podlagi teh podatkov izvršili prototipe ter jih po poizkusih in praktičnih kontrolah osvojili kot tipe nove šolske opreme.

Vzporedno s funkcionalnim razvojem se je razvijala tudi produkcija od nekdanje obrtniške izvedbe do serijske industrijske proizvodnje v lesu in dalje do produkcije v železu in aluminiju.

Velik napredek v tipizaciji šolske opreme so prinesle raziskave in delo higienikov, zdravnikov, arhitektov, konstrukterjev in pedagogov. Ta problem je bil široko obravnavan v zadnjih desetletjih že glede na dejstvo, da otrok presedi v šoli v času šolske obveznosti cca. 8900 ur in da je potrebno posvetiti veliko pozornost in skrb mladini, največjemu bogastvu naroda.

Medtem ko se pedagoško delo v modernih vzornih šolah omejuje na maksimalno grupo cca. 25 otrok, moramo v naših razmerah računati s kapaciteto razreda cca. 40 otrok.

Preobrazba šolske opreme pri poznanih vzornih šolah v svetu temelji v glavnem na principu individualne vzgoje mladine, naša socialistična pedagoška vzgoja pa poudarja princip skupnega dela in odgovornost za kolektivni uspeh.

Z doseženimi uspehi in izkustvi v svetu, s tehničnimi, zdravstvenimi in higienskimi pridobitvami moramo izpopolnjevati naš razvoj v smislu naših teženj, možnosti in naših lastnih potreb.

Pri nas je produkcija šolske opreme najaktualnejše vprašanje pri šoli, saj je samo za LR Slovenijo potrebno cca. 45.000 dvosedežnih komadov.

Na kongresu higienikov oktobra 1950 v Opatiji smo na razstavi prikazali tip sodobnega šolskega razreda, ki ustreza našim didaktičnim, pedagoškim, higienskim in zdravstvenim zahtevam in upošteva dosedanja dognanja v inozemstvu.

Kot rezultat dosedanjih študij smo prikazali nekaj tipov šolske opreme, od katerih je treba za masovno produkcijo tipizirati:

1. Dvosedežno mizico s stranicami iz plohov, ki ima pred konvencionalno mizico s 4 nogami to prednost, da omogoča neovirano in brezslišno vstajanje in izstopanje ter dovoljuje manjši medsebojni razstoj mizic.

2. Enosedežno mizico s plohastimi nogami, ki jo je možno svobodno razmeščati v prostoru in je kot taka tudi zelo primerna za študijske prostore v naših internatih.

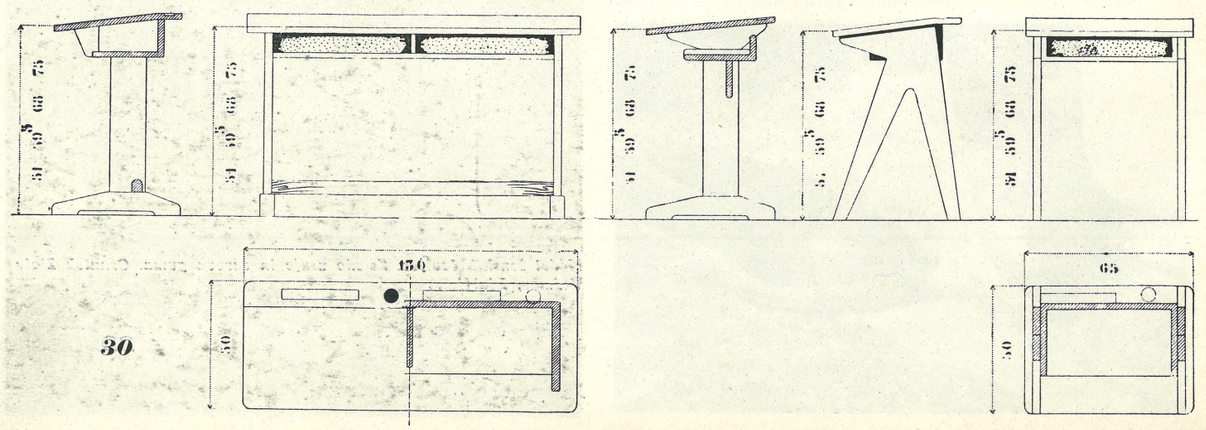
Prerez: mizica s spodnjo vezjo

Pogled na dvosedežno mizico

Varianta: izvedba brez spodnje vezi

Stranski pogled

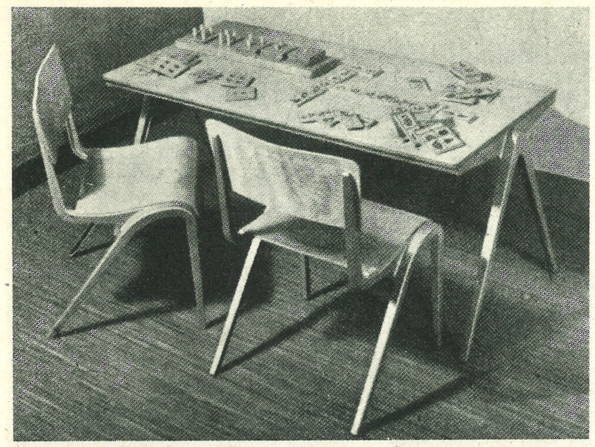
Pogled na enosedežno mizico

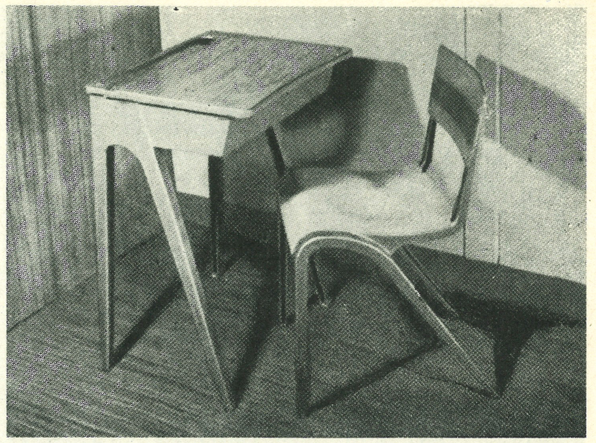
Desno: *Enosedežna šolska mizica*

Levo:
Arh. Oton Gaspari: Načrt eno- in dvosedežne mizice

Tipizirano angleško pohištvo za otroške vrtce. Stole in mizice je mogoče skladati. Iz A. Roth: The New School

Angleško standardno šolsko pohištvo. Stole je mogoče skladati. Iz A. Roth: The New School

Oba primera imata — izvedena v lesu in kovini v raznih oblikovnih obdelavah in konstrukcijah — v inozemstvu svoje dognane oblike in sta mnogo uporabljena in preizkušena.

Naši higieniki zahtevajo 8 različnih višin šolske opreme za različne velikosti učenca od višine cca. 1.00 m do 1.80 m. V danih razmerah naše lesne produkcije ne moremo realizirati zahtev zdravstva, potrebno pa je osvojiti minimalno vsaj 4 tipe in sicer za višino otroka

111—120 cm: višina sedeža 32 cm, višina mizice 51 cm;

131—140 cm: višina sedeža 38 cm, višina mizice 59,5 cm;

151—160 cm: višina sedeža 43,5 cm, višina mizice 68 cm;

171—180 cm: višina sedeža 48 cm, višina mizice 75 cm.

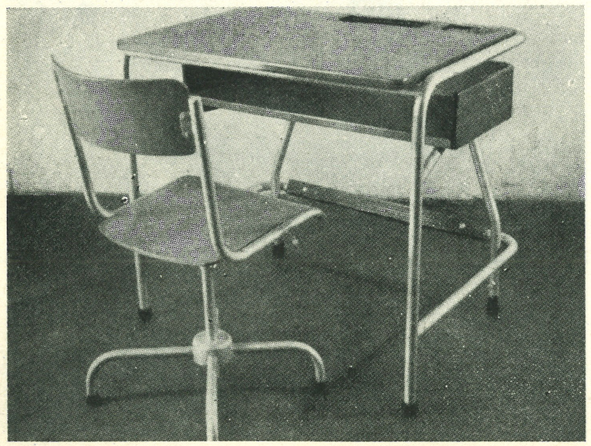
Stolček na razstavi v Opatiji je bil tipski stol tovarne v Duplici, primerno oblikovan in obdelan za šolske prostore. Glede na masovni značaj produkcije je potrebna vsaj za 4 tipe šolskega stola industrijska proizvodnja, ako ni to že možno za mizico, šolsko tablo, garderobne omarice in drugo opremo. Ako hočemo zadostiti velikim šolskim potrebam in dvigniti standard šolske opreme, je edina rešitev v industrijski serijski proizvodnji!

Opustiti moramo nekontrolirane poizkuse, katerih je bilo dovolj v zadnjih letih pri nas po raznih mizarskih obratih, ker predstavljajo le neodgovorno trošenje skupne imovine ter so na škodo pravilnemu reševanju vprašanja, ki je po svojem značaju težko in odgovorno. Opustiti moramo produkcijo neustrezne opreme ene in iste velikosti za učence prvega razreda ali zadnjega leta nižje gimnazije.

Pri vprašanju šolske opreme naj bi poleg stolčka in mizice, ki predstavljata najbolj masovna in zahtevna komada, tipizirali za produkcijo še ostalo opremo: šolsko tablo, dijaško stensko tablo, mizo za učitelja, šolsko omaro, omare in stojala za kabinete, garderobne omare, opremo upraviteljeve pisarne, zbornice, mlečne kuhinje, da ne govorimo o posebnih opremah fizikalnih in kemičnih predavalnic, risalnic, pionirskih delavnic in drugo.

Pristopiti moramo čimprej k enotni tipizaciji šolske opreme in k serijski proizvodnji ter posebno pri šolski mizici in stolčku že v tovarni označiti vsakemu komadu odgovarjajočo višino otroka. Le tako bomo dosegli pravilno dodeljevanje in odstranili kaos v produkciji šolske opreme, ki ni škodljiv samo v gospodarskem pogledu, temveč tudi v zdravstvenem za pravilen razvoj naše mladine.

Švicarsko standardno šolsko pohištvo, enosedežna mizica. Iz A. Roth: The New School

Švicarsko standardno šolsko pohištvo z reguliranjem višine, mizica vodoravna ali poševna. Iz A. Roth: The New School

Sodobna vzgoja mladih arhitektov je najtesneje povezana z življenjem in njegovimi nalogami, zato so študije in projekti, ki nastajajo na naših fakultetah, pomembni ne samo za razvoj mladega kadra, temveč tudi za splošni razvoj naše arhitekture.

Na straneh naše stalne priloge »Iz naših fakultet za arhitekturo«, ki jih bo iztrgane mogoče zbirati v posebni mapi, bomo objavljali kolektivna in individualna dela naših študentov arhitekture. V posebni rubriki Razgledov pod naslovom »Vzgoja arhitektov« pa bomo obravnavali vsa vprašanja, ki se pojavljajo v zvezi z delom na naših fakultetah in izkušnje inozemskih vzgojnih ustanov.

Da bosta priloga del in rubrika problemov mogli biti resničen in živi odraz dela in problemov naših šol, vabimo k sodelovanju vse kolektive profesorjev in študentov na naših fakultetah za arhitekturo. *Uredništvo*

Prototip stola iz lepljenega lesa po Ch. Eamesu, izdelan v Duplici pri Kamniku

STOLI IZ LEPLJENEGA LESA

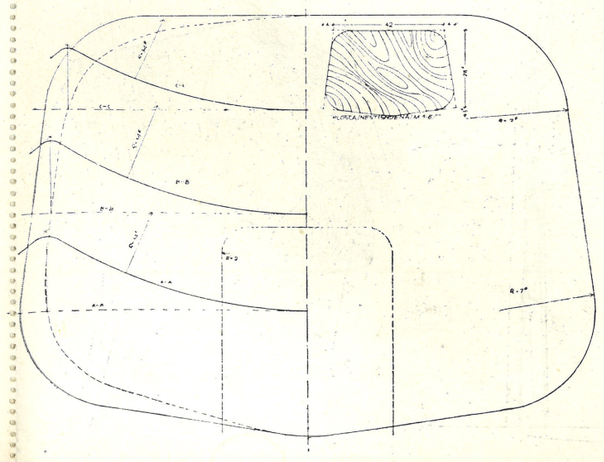
Seminar za javne zgradbe in urbanizem

Poskus z lepljenim stolom po vzorcu Ch. Eamesovega izdelka in na podlagi postopka z lepljenim lesom (1 mm furnir), ne pa z masivnim, parjenim lesom, je bil izvršen z namenom, da bi praktično pokazali možnosti, ki jih industriji pohištva odpirajo postopki z lepili kot so melokol, tegofilm, kaurit in drugi. Stol na priloženi fotografiji je prvi tovrstni poskusni izdelek pri nas, ki pa ni bil izdelan točno po načrtu. Sedež in naslonjalo sta komada, ki ju uporabljajo pri izdelavi pisarniškega pohištva ter sta upognjena le v eni smeri. Bistven element tega stola je nosilno pero, na katerem so prilepljene noge, izdelane prav tako iz zlepljenih furnirjev. Na stolu ni nobenega kovinastega sestavnega dela. Kalupi za izdelavo so bili leseni, lepljenje izvršeno s kauritom z visokofrekvenčnim generatorjem. V pripravi so nadaljnji poskusi s kovinastimi kalupi za sedež in naslonjalo.

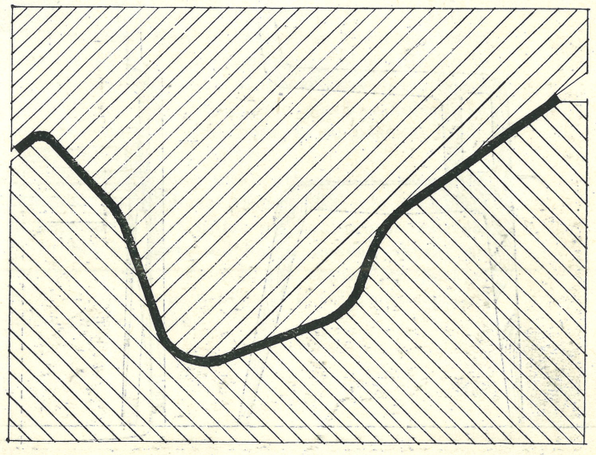
Slični poskusi imajo izredno pedagoško vrednost, ker študente že v teku študija navajajo na praktično delo na bazi raziskovanja, na žalost pa so zaradi pomanjkljivih možnosti eksperimentalne izvedbe zelo omejeni.

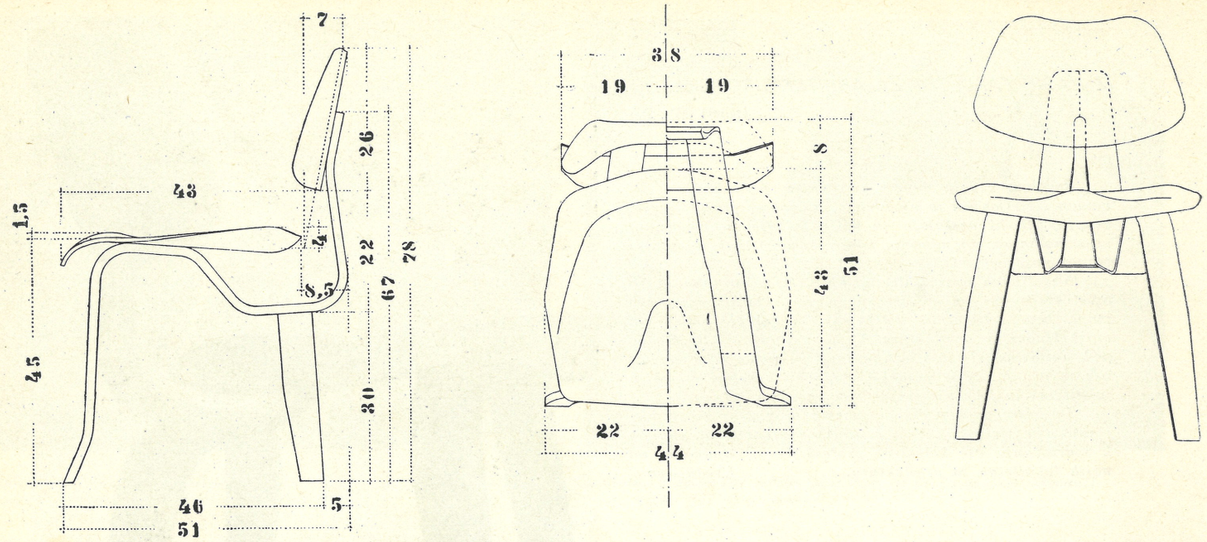
Poskus je bil izveden pod vodstvom inž. Jelovca in tehnika Pengova na pobudo in po načrtih fakultete za arhitekturo TVŠ. *Marko Šlajmer*

Kalup naslona

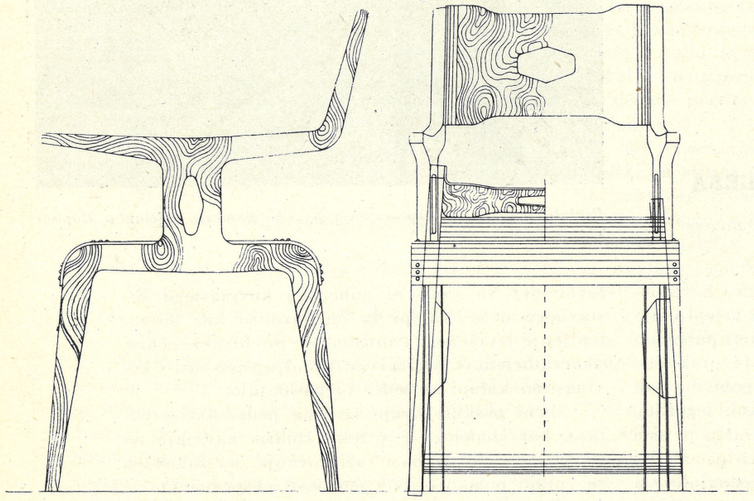

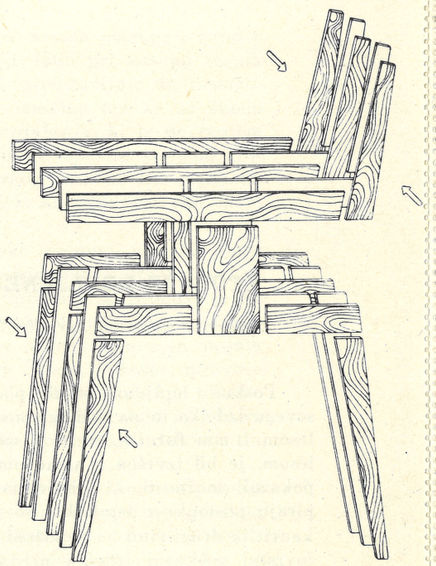
Način stiskanja nosilnega peresa

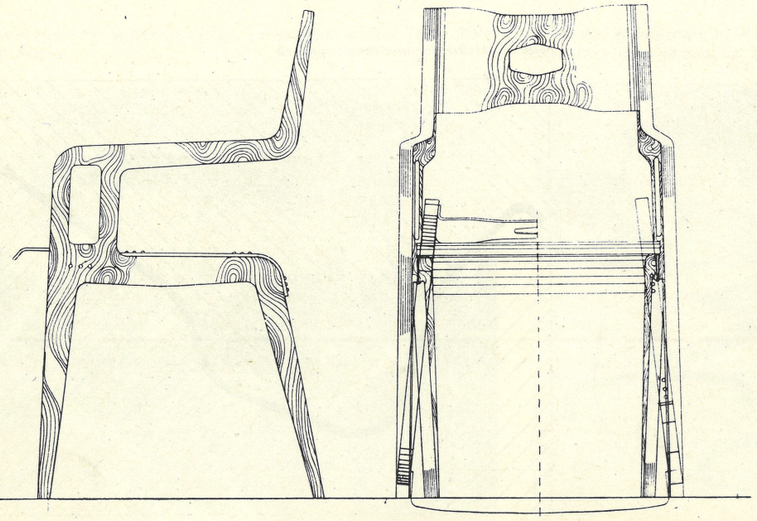

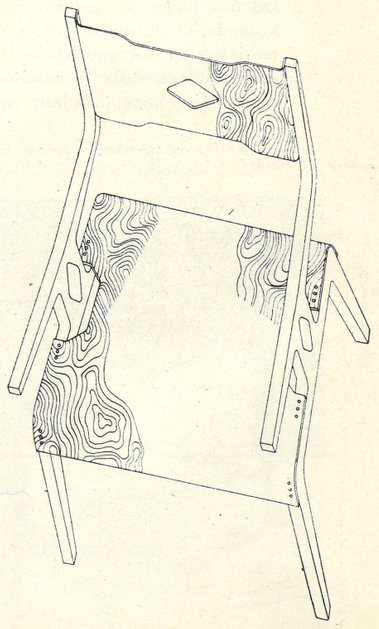
Abs. arh. Jugovec Oto: Študija stola iz lepljenega lesa

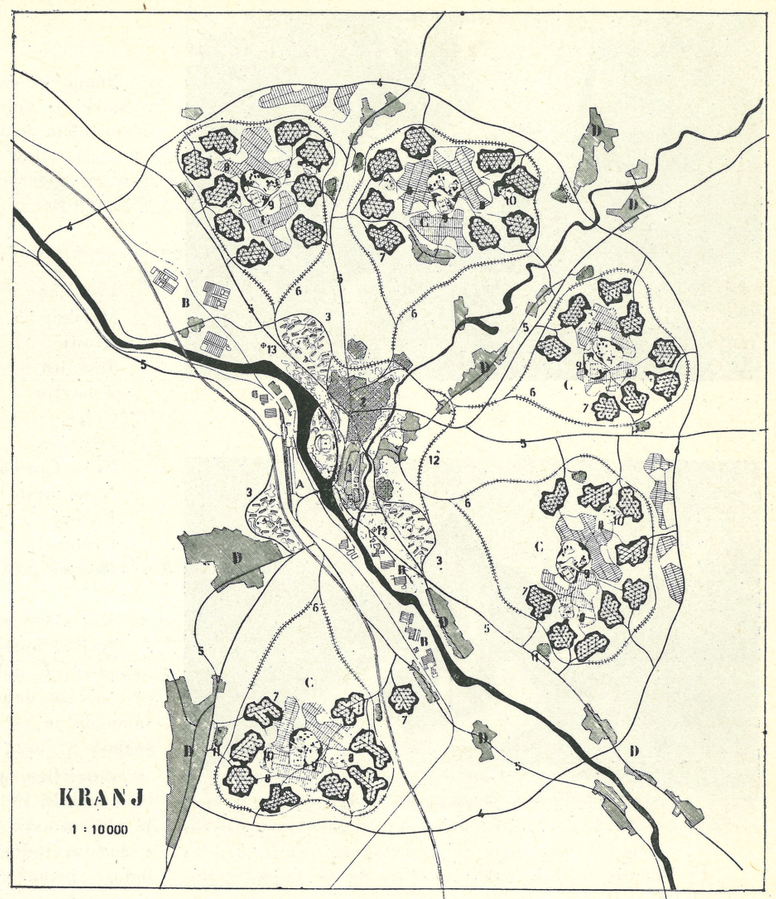
Mitja Jernejc, IV. letnik: Študije stolov iz lepljenega lesa

IZ NAŠIH FAKULTET ZA ARHITEKTURO: Ljubljana

Arhitekt 1951 / št. 1

Prof. arh. E. Ravnikar in abs. arh. M. Lapajne: Skica urbanizacije Kranja z okolico

A Kranj
B obstoječa in nova industrija
C venec novih delavsko-kmečkih naselij
D obstoječe vasi (zunanji venec ni na risbi)

1 staro mesto, 2 novi upravno-kulturni center, 3 novi stanovanjski predeli v mestu, perspektivna izgradnja, 4 krožna avtobusna cesta, 5 obstoječe ceste, 6 nove kolesarske poti, 7 osnovna stanovanjska enota za 500 ljudi, 8 soseska z manjšimi napravami igrišč in preskrbe, 9 srenja, zaključena urbanistična enota z malo šolo, dvorano, igrišči, obrtjo itd., 11 preskrba in sveža hrana (mlekarna, zelenjadna trgovina, mesnica), 12 povezava kolesarskih poti ob mestu, 13 predlog električnega lifta za 20 koles, s katerim bi se na zelo racionalen način premagala višinska razlika med spodnjo industrijsko površino ob Savi in gornjo, ki je poseljena

VLOGA KOLESA V URBANIZACIJI SLOVENIJE

Seminar za javne zgradbe in urbanizem

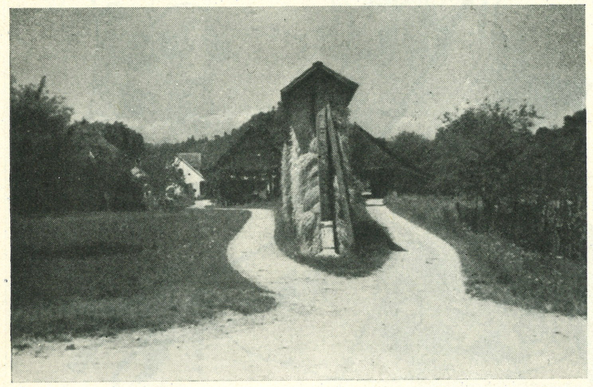

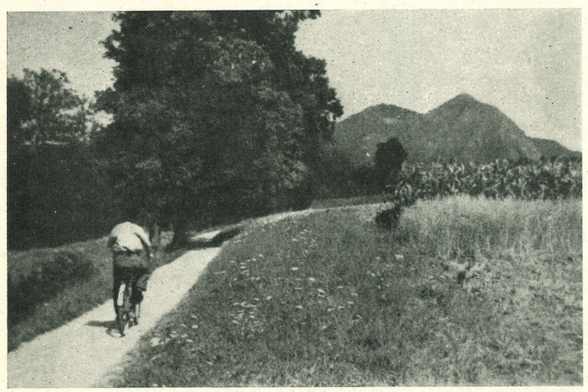
Skica razporeditve koles v Sloveniji

Slovenija je znana kolesarska dežela. Nam samim pa je mnogo manj znano, kje so ta kolesa, kako se uporabljajo in kako bi se s tem tehničnim sredstvom lahko v večjem obsegu okoristili. To je prometno sredstvo, ki skupnosti ne obremenjuje skoraj z ničemer, saj si celo posebna kolesarska pota kolesar dela sam, pota, ki so nastala in obstojajo brez posega oblasti.

Promet je bolna točka urbanizacije Slovenije. Železniški in avtobusni promet tako zelo zaostajata za potrebami, da z njima pri konkretnih rešitvah, ki bi hotele imeti sodobnejši značaj, skoraj ne moremo računati. Zato je bil napravljen poskus, da bi se prav kolo pritegnilo k reševanju urbanistične problematike.

Znano je, da je v mnogih industrijskih krajih v Sloveniji kolo tisto prometno sredstvo, ki posebno takim delavcem, ki deloma žive še na kmetiji, omogoča reden prihod na delo v obrate. Preglednica naj nam da nazorno sliko o razporeditvi koles v Sloveniji.

	Število koles	1 kolo na oseb
Ljubljana	30.236	4
Maribor	16.624	4
Kranj	5.213	3
Jesenice	4.484	3
Trbovlje	1.070	3.3
Celje	8.282	4
Postojna	2.544	3
Nova Gorica-Solkan	892	3
Novo mesto	2.606	6
Kočevje	533	6
Črnomelj	416	6
Brežice	472	6

Kaj sledi iz te preglednice?

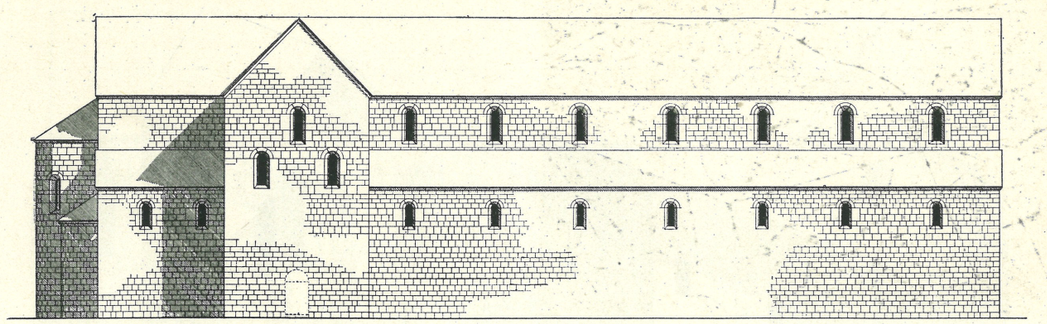
Največ koles je v industrijskih predelih, ki so navadno ob dobro prehodnih dolinah. Kolo ima pri nas že danes ono vlogo, o kateri govorimo, samo da je vse še neurejeno, nepovezano in slučajno.

Zamišljeni proces urbanizacije na tej osnovi bi bil tak-le. Delavec, ki živi v daljni mestni okolici, je z vsem oskrbljen v domači vasi. Osemurno delo v mestni industriji mu prinaša deloma celoten, deloma pomožen dohodek. Če bi se pa našla možnost osamosvojitve in ustvaritve lastne družine, bi ga ne silili, da bi hišo gradil na vasi, niti v mestu, ampak nekje vmes v taki razdalji, ki je za uporabo kolesa najbolj ugodna (3—5 km daleč). Tako bi sčasoma vzporedno z zunanjim vencem vasi nastal v mestni periferiji notranji venec delavskih naselij, v katerih bi delavci kot dopolnilo obdelovali tudi zemljo. Dobro urejena, zaključena in med seboj povezana naselja bi lahko postala stalna oblika z vsemi možnostmi harmoničnega življenja.

Ne smemo pa zanemariti pomisleka, ki je pomemben. Kolesa namreč ni mogoče uporabljati vse leto in še poleti je to malo težje v dežju in ob pripeki. Ti dve pomanjkljivosti si zamišljamo odpravljeni na tale način: zimske vožnje bi prevzeli avtobusi, ki bi bili sproščeni po končani turistični sezoni. V ta namen je predviden tak sistem cest, da je dober avtobusni promet dobro izvedljiv. Tako sožitje bi lahko povečalo rentabilnost avtobusnega parka in pomagalo reševati važno urbanistično vprašanje. Težave, ki jih ima kolesar tudi poleti, t. j. dež in sončno pripeko, pa bi omilile gosto zasajene kolesarske ceste, kot jih ponekod že imamo. V pokrajini bi z njimi nastopil nov zanimiv pejsažni element.

Konkretni primer, obdelan v skici na podlagi gornjih načel, je industrijsko mesto Kranj.

Kolesarska pota v okolici Ljubljane

Severna fasada

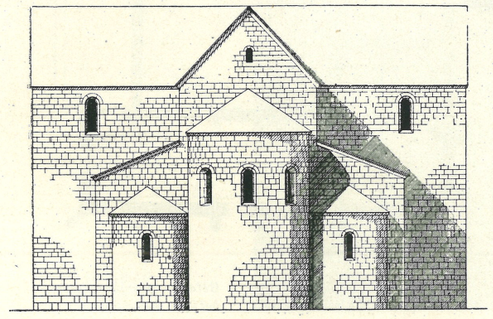
ROMANSKA BAZILIKA V STIČNI

Rekonstrukcija na osnovah študija, ki sta ga l. 1950 izvršila Seminar za proučevanje domače arhitekture in Zavod za spomeniško varstvo LRS v Ljubljani. Risbe je v seminarju prof. Mušiča izdelal štud. arh. Milošević Jovo.

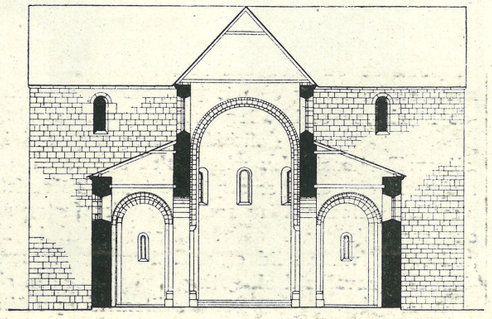
Stiška samostanska cerkev je največji pa tudi eden najstarejših arhitekturnih spomenikov romanskega sloga pri nas. Čeprav nam ga barokizirana notranjščina, gotizirana zunanjščina svetišča in barokizirani gotski stolp nad križiščem kažejo danes v zastrti obliki, je vendar v tlorisu, v zunanjščini in pod streho ohranjenega toliko, da je rekonstrukcija prvotne oblike v bistvenih potezah mogoča. Prvotno je to bila triladijska, sedem prostorninskih pol dolga bazilika s prečno ladjo v širini in višini glavne; za njo se vse tri ladje ločene s stenami nadaljujejo proti vzhodu, kjer so se končevale s tremi polkrožnimi apsidami. Apside so bile obokane s polkupolami, vsi ostali prostori s križiščem vred pa so imeli ravne strope. Ladje so ločevale arhitektonsko enostavne arkade na pravokotnih zidanih slopih brez kapitelov; enostavno profilirani napušči so bili ugotovljeni samo pri slopih v križišču. Cistercijanski samostan v Stični je bil ustanovljen l. 1136, cerkev pa je bila posvečena dvajset let po tem; v opisani obliki pa ne ustreza takrat že izdelanemu tipu cistercijanske cerkve, kakor ga poznamo iz tega časa v Fontenayu, ampak se po svoji svetiščni skupini prostorov naslanja na starejše cluniacenške vzore, kakor jih v istem času predstavljata n. pr. cerkvi v Thalbürgelu in v Georgentalu v Nemčiji. Dejstvo, da Stična ne sledi vzorom iz domovine svojega reda, nas tem bolj osupne, ker je iz listine iz druge polovice XII. stoletja iz Stične znan »stavbenik Mihael, človek latinskega rodu, ki je za časa prednikov prišel sem iz daljnih krajev«; v njem z verjetnostjo lahko domnevamo enega stavbarjev stiške bazilike; prišel pa naj bi bil iz Francije.

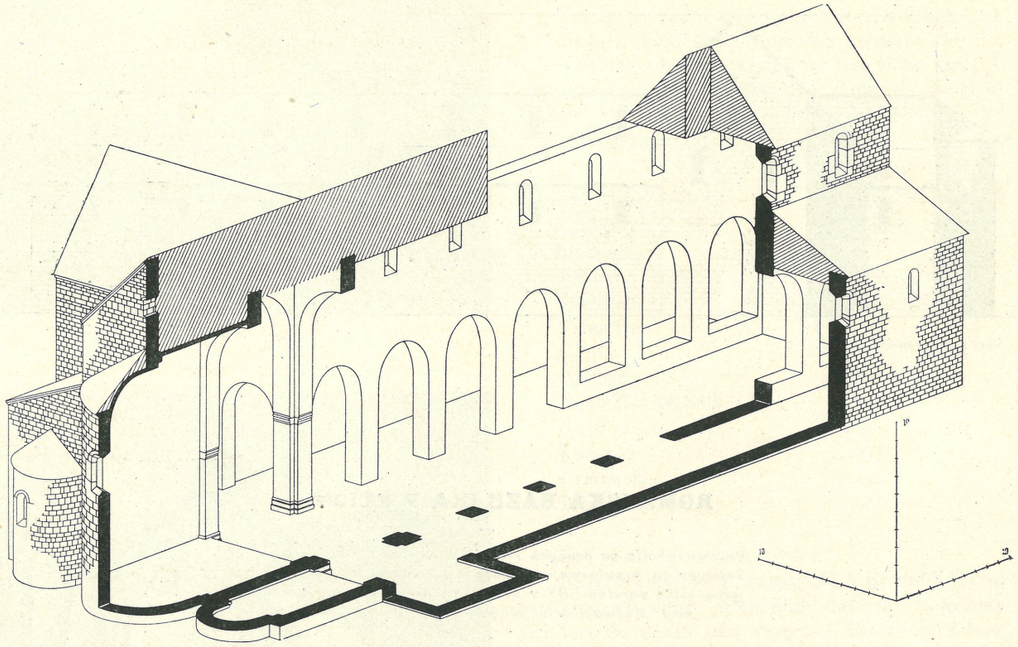
France Stelè

Vzhodna fasada

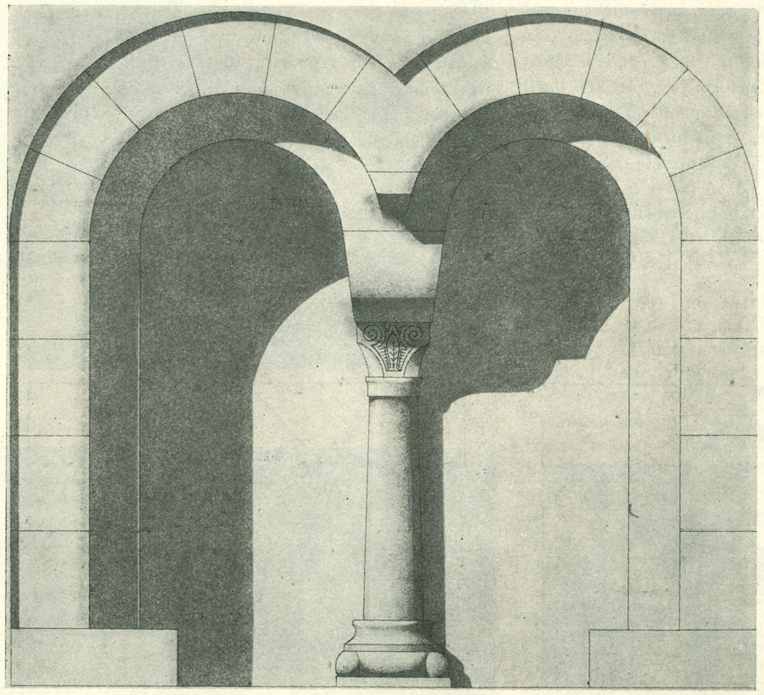

Prerez

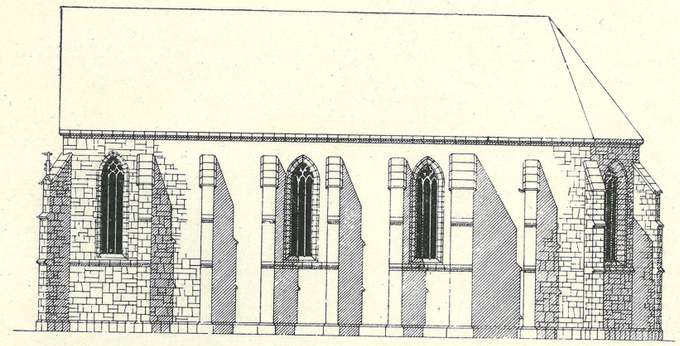

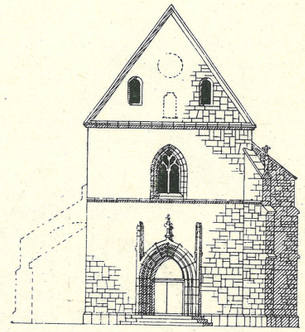
Aksonometrija

Bifora prvotne kapiteljske dvorane

Jugozapadna fasada

Severozapadna fasada

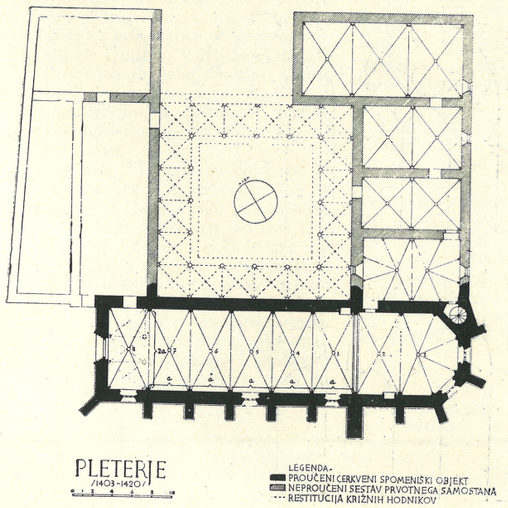
STARA GOTSKA CERKEV V PLETERJAH

Proučitev in deskripcijo je izvršil seminar za proučevanje domače arhitekture TVŠ v Ljubljani. Risbe sta izdelala štud. arh. Fedor Škrlep in Savin Sever.

Med štirimi kartuzijami sta najstarejši dve v v Žičah (ust. med 1160—1164) in Jurkloštru (ust. 1170) v razvalinah; tretja, Bistra (ust. 1255) je v mlajših prezidavah obdržala le križni hodnik; zadnja, kartuzija Pleterje, ki jo je l. 1403 ustanovil Herman II. Celjski, pa je v sestavu novega, l. 1904 zgrajenega samostana, ohranila staro samostansko cerkev z zakristijo, ki se po vsej pravici uvršča med najlepše gotske arhitekturne spomenike Slovenije.

Samostan, ki leži na vznožju Gorjancev pri Šent Jerneju, je bil zgrajen l. 1406; leto zatem so pričeli graditi cerkev, ki je bila l. 1420 posvečena.

Tloris

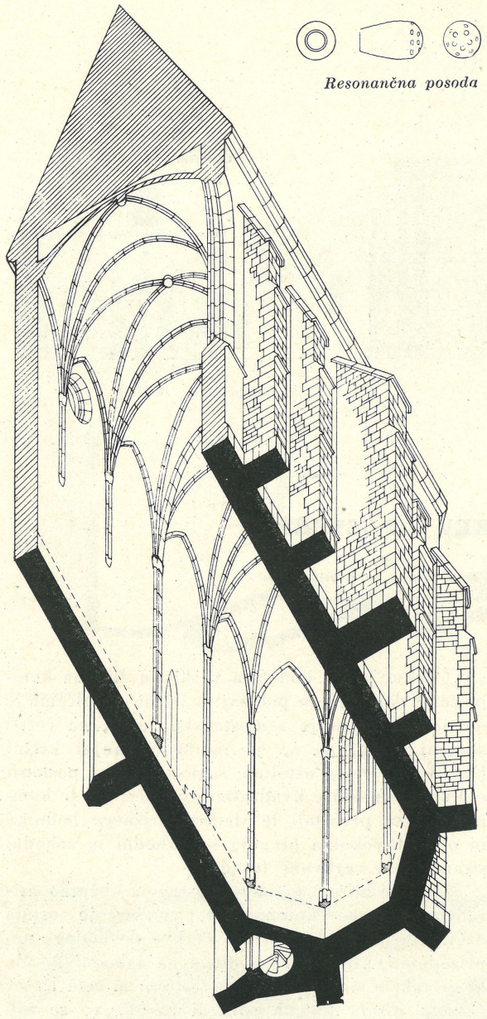

Cerkvi je bil dodeljen v sklopu celotne kompozicije dominanten položaj: s tremi stranicami je omejevala notranje samostansko jedro, na četrti severni strani pa se je nanjo naslanjal križni hodnik, ki je z ostalimi samostanskimi poslopji oblikoval osrednje kvadratno dvorišče. Od te kompozicije so preostali le sledovi križnega hodnika in oba pravokotna pregiba na vzhodni in zahodni strani južne cerkvene fasade.

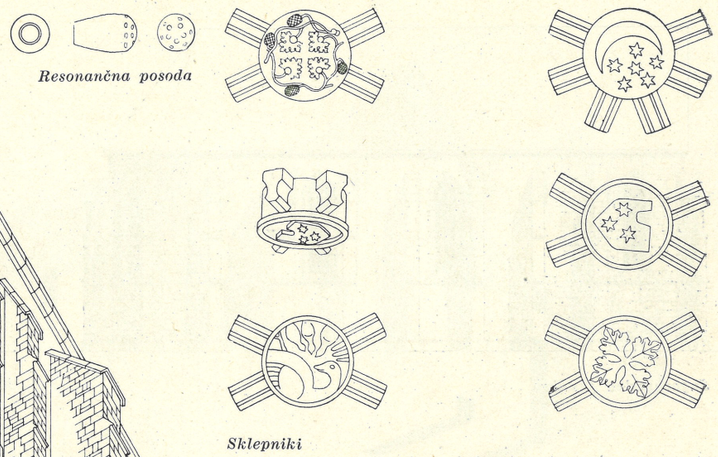
Dasi je bila z novim samostanom občutno prizadeta prvotna kompozicija, vendar je ostala arhitekturna vrednost stare cerkve do malega neprizadeta, vkljub spremembam na zahodni fasadi, ko je bila z novim izzidkom v strešnem čelu l. 1687 zakrita rozeta ter na severni fasadi, ko so bili z odstranitvijo križnega hodnika porušeni ločni oporniki. Že med sámo gradnjo je bil dodan na zahodni strani v notranjščini pevski kor, ki je zakril del že izvršenega okna na južni fasadi.

Arhitekt Pleterij je odlično rešil problem enotnega, enoladijskega prostora v polnem sozvočju funkcije, konstrukcij in arhitektonskega oblikovanja. Ladijski prostor je razdelil v 6 obočnih pol (travej), presbiteriju, ki ga le rahlo oddeljuje od ladje slavolok, je dodal še eno, nekoliko širšo polo in 5/8 zaključek. S tem v zvezi je razporedil ogrodje služnikov, iznad katerih se razpreda preko svoda konstruktivno rebrovje; delujoči skelet reber je nadomestil mrtvo telo obokov. Koncentraciji sil in pritiskov odgovarjajo na zunanjščini oporniki, ki se stopnjasto, vzporedno z naraščanjem pritiskov ojačujejo proti tlu. Povečanemu pritisku slavoloka občutljivo odgovarja na tem mestu okrepljeni opornik.

Arhitekturna struktura je izvedena v vsej logični doslednosti: vsi členi arhitekturnega organizma so najtesneje povezani v medsebojni odvisnosti. Služniki, ki posredujejo silam pot iz svodnih

Aksonometrija

Resonančna posoda

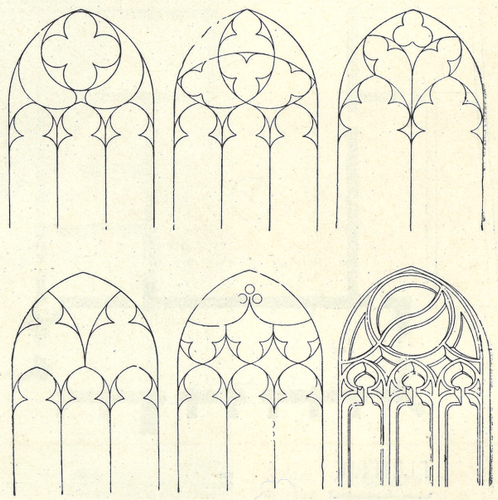
Sklepniki

reber, so členjeni na toliko delov, kolikor nosijo reber nad presvodenim prostorom.

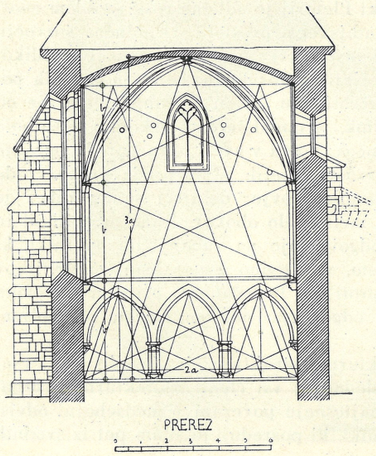
Dekoracija, ki je tesno vezana na arhitekturno strukturo, je podana izvirno in v najboljši izvedbi. Raznolikost idej se odraža na okenskih krogovičjih, na glavnem portalu, na kapitelih služnikov in konzolah. Vsa lepota oblikovanega prostora je osnovana v idealnih razmerjih poedinih delov med seboj in do celote; tako prevladuje v vsaki obočni poli med njeno globino, širino in višino razmerje 1 : 2 : 3, a proporcijski kánon je osnovan na enakokrakem trikotniku z razmerjem osnovnice do višine 1 : 1,5. Zaradi boljše zvočnosti in ojačitve glasu so v stenah notranjščine vzidane lončene posode (štimance), ki jih je poznala v bakreni izvedbi že grška antika, v lončeni pa rimska in bizantinska arhitektura; ž njimi se ukvarja v svojem traktatu Vitruvij, teoretik rimske arhitekture.

Marjan Mušič

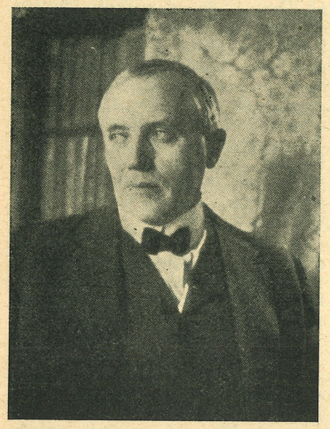
Okensko krogovičje

Študija proporcijskega kanona

ODMEVI

1923

John Jager — 80-letnik

1871—1951

Redakcija »Arhitekta« pripravlja posebno številko, ki bo posvečena 80-letnici Johna Jagra, slovenskega arhitekta, ki dela v ZDA. Ker material še ni v celoti zbran, se ga ob njegovem rojstnem dnevu spominjamo s krajšim informativnim sestavkom, ki naj v nekaj črtah pokaže njegovo osebnost.

Uredn.

Generacija osemdesetih let prejšnjega stoletja nam je razen literatov, umetnikov in znanstvenikov dala tudi vrsto arhitektov. Zanimivo je, da so ravno ti vsi iz območja bivše Kranjske, deželice z razmeroma visoko civilizacijo, ki je na eni strani mejila na stare, razvite dežele z veliko tradicijo arhitekture, na drugi pa na sveže pokrajine z bogato folkloro in ljudsko kulturo. Oblikoval pa jih je vse Dunaj Otona Wagnerja, takrat najnaprednejše in najmočnejše središče sodobnega arhitekturnega snovanja na kontinentu.

Fabiani, Plečnik in Vurnik so delali na Dunaju in večji del na slovenskih tleh. S tem so prenesli in utrdili v Sloveniji veliko tradicijo evropske arhitekture in nas naučili vrednotiti arhitekturo kot družbeno dejavnost, njeno tehniko in estetiko.

Jagru pa ni bilo usojeno, da bi kot patriot in zaveden Slovenec delal doma. Njegovo nemirno iskanje ga je zaneslo v svet in za prve napore naše arhitekture v domovini po l. 1918 se je zdel izgubljen. Vedeli smo zanj in ga imeli pred očmi kot zanimivega, nemirnega, mnogo potujočega in delavnega rojaka, ki pa je bil odtrgan od neposrednih skrbi in naporov za ustvaritev arhitekturne kulture v Sloveniji.

Danes gledamo drugače: doma se je napravilo, kar je bilo mogoče napraviti in to je bilo mnogo. Res pa je, da smo se s tem obenem preveč zaprli med meje Slovenije. Toda preko Jagra smo vendar tudi svetu dali nekaj, in to takrat, ko si je v začetku tega stoletja pričel iskati pravo pot. Z Jagrom smo tudi Slovenci sodelovali v sodobnem arhitekturnem pokretu. On je bil pionir tega pokreta na novem kontinentu takrat, ko je bila Amerika za Evropca še popolnoma nezanimiva, parvenijska in surova. Bil je med tistimi, ki so pripravili to, kar v tehnični in kulturni višini ZDA danes cenimo. Če sodobno arhitekturo in njene korenine iščemo v povečanj uporabi novih materialov, novih tehničnih postopkov, novih oblik konstrukcij obenem z estetiko prostora, energije in časa ter življenja in osebnosti modernega človeka, moramo Jagra šteti med njene teoretske in praktične utemeljitelje. Tudi v širšem merilu in v svetu je eden prvih, ki jim je arhitektura biološko pogojena umetnost in med onimi, ki so že zelo zgodaj v našem stoletju spoznali zgovornost elementov, ki jih je prinesel novi čas tehničnih form, barve, funkcionalnih ureditev in gradiva. Vsakdanje poslovne potrebe Amerike in želja, da bi vplival na kupca kot osnovno gibalo gospodarskega življenja, so mu dale priliko, da je postal teoretik sodobne arhitekture. Ko si je moderni arhitekt prilastil vse te neštete možnosti, ki so jih počasi odkrivali pionirji, se je šele pričelo graditi zbližanje med sodobnikom in arhitekturo in komaj v 40 letih našega stoletja je bil človek vsaj deloma naklonjen v okviru »organske« arhitekture temu, da je nove misli sprejel vsaj na ozkem področju oblikovanja trgovske robe in embalaže, pozneje pa preko tega tudi v stanovanjski kulturi in končno — sredi stoletja — v vseh panogah arhitektonskega ustvarjanja.

Dejstvo, da je Jager s praktičnim delom, eksperimentom, študijem, zbiranjem dokumentacije in pisanjem že davno pred prvo svetovno vojno formuliral misli, ki so po svoji vsebini sestavni del današnje filozofije arhitekture, mu odreja važno mesto v sodobnem razvoju. Mnogo skromneje, zato pa celih 15 let pred Le Corbusierom je pisal o ladji in avtomobilu kot predhodnikih sodobnega oblikovanja in o novih širokih področjih, ki jih je v prvih petih desetletjih našega stoletja arhitektura osvojila. Njegovi nazori, ki jih je razvijal takrat, so še danes prav tako sveži in zanimivi, kot so bili ob času nastanka. Da so bili tudi borbeni, je razvidno iz tega, da se je moral pred nasprotnim splošnim mnenjem, ki je bilo beaux-artovsko, skrivati za razne pseudonime.

Iz raznih člankov, ki jih je napisal v ameriški reviji »The Western Architect« l. 1915, prinašamo nekaj njegovih misli v prostem prevodu.

Nova arhitektura

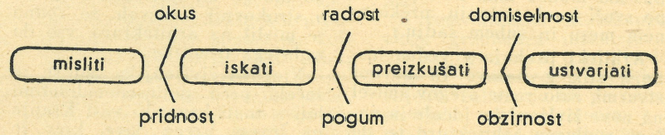
Arhitekt XX. stoletja si ne bo prizadeval, da bi svoje stvari opredeljeval kot kakršen koli stil. Namesto tega bo preiskoval potrebe in pogoje svojega časa, ki kažejo vedno novo lice, predvsem pa bo delal.

Novi pogoji so raznoliki, a med seboj po človekovi delavnosti močno povezani. So popolnoma drugačni od starih in zato se nova arhitektura poraja le počasi in na raznih krajih iz mnogih naporov. Nihče se ne more sam imenovati njenega ustvarjalca. Počasi se kristalizira in čas ustvarja njeno notranjo vrednost. Ima pa mnogo večji razmah in obseg, kot ga je imela kdaj koli katera v zgodovini.

O tehniki

Na prelomu stoletij smo še vedno poizkušali, da bi stvaritve sodobne gradbene tehnike med seboj in z življenjem vskladili na vzorih arhitekturne in inženirske preteklosti. Toda ali je mogoče združiti historične oblike s pričakovanji modernega človeštva? Izgledalo je, da arhitekt ne dojema življenjskih potreb novih pokolenj. Kajti česar ne razumemo, ne moremo čutiti, in česar ne moremo čutiti, ne moremo izraziti. Res novo je gradil samo moderni tehnik, arhitekt pa se je gibal v krogu mikroskopske natančnosti, s katero smo raziskovali arhitekturo, ki je nekoč bila.

Vse zdrave tehnične misli izvirajo iz gradiv in njihove uporabe. Teh je pet: opeka, kamen, les, železo in tekstilno vlakno. Ko je Jager to spoznal, je našel mnoge edinstvene in originalne načine za reševanje miselnih in tehničnih vprašanj nastajajoče arhitekture. Poglobitev v sestav lesa mu je povedala, da les v

Jagrov diagram potrebnih arhitektovih lastnosti in dolžnosti pri njegovem delu

arhitekturi ni samo tram in špirovec, ampak vsaka forma, ki jo je mogoče spraviti v sklad z njegovimi lastnostmi. Mehka plošča iz lesnih opilkov je topla, toda trda plošča iz istih opilkov je odporna kot jeklo. Kamen, rudnina, razčesana v mineralno volno, je lahko topla, težka opeka se lahko votli in je lahka itd. Funkcija in forma dobivata v tem smislu nove neštete in bogate odnose. Pred 50 leti si je arhitekt moral pomagati s stili, danes si mora z raziskovanjem v opisanem smislu.

Če hoče arhitekt ustvariti trajne vrednote, mora predvsem obvladati popolne forme osnovnih sklopov gradiva in postati to, kar beseda arhitekt pomeni, mojster tehnike, ki je predvsem tehnika opeke, kamna, lesa, kovine in tekstilnega vlakna. To in še mnogo novega, kar je bilo na začetku stoletja samo domena inženirja, mora postati domena arhitekta, on mora s tehniko ustvariti človeku dom.

Narava

Jager je l. 1913 kupil neposeljen, 2840 arov velik otok na Lake Vermilion v državi Minnesota, da bi na njem proučeval vrednost svojih nazorov in njihovo uporabnost. Ostal je tam trinajst mesecev, opazoval, raziskoval in sam delal. Uspeh je bil pejsažna obdelava zaključenega koščka zemlje, živa in vedno se spreminjajoča. Gozd, flora in fauna v popolni harmoniji učijo človeka živeti in delati tako, kot se to godi v organskem svetu; iskreno in brez vsiljenih navad in razvad mestnega človeka. Pokazal je odnos modernega arhitekta do narave in postal eden prvih lirikov modernega pokreta. Trideset let pozneje je opisal dan na otoku na način, ki spominja na japonski odnos do narave:

»Srečno smo prišli, z obratom ključa v ključavnici se je koča razsvetlila. Nenavaden občutek pravega doma v gozdu; bili smo samotni in ločeni od vsega. Pota naokrog so posuta s progami rdečih igel, obdaja nas listje starih, zlatih brez in smaragdnih sadik. Vsepovsod občutek prvotnih, še svežih sledov človeka. Odpočili smo se od napornega pota iz mesta, vožnje z avtom in prvega stika z divjino. Počasi smo dobili posluh za nežne šume deviške Narave, ki so tako različni od onih, ki utrujajo človeka v mestu. Mala litoželezna pečica je puščala moder dim, ki tako diši po sveži kavi, pečenju, prekajenem mesu in suhem sadju.«

Arhitekt prehaja v vedno tesnejši stik z naravo in novimi stvarmi, zato raste njegov smisel na nove življenjske ideale in naloga moderne arhitekture je, da izpolni človeško željo za njimi.

Ko smo zavrgli stile, nismo zavrgli grškega duha zlate dobe in njegovega globokega odnosa do narave.

Prostor

Sodobna gradbena tehnika, ki se razvija na znanstveno eksperimentalnih osnovah, daje arhitektu možnost, da spremeni svoje misli in predstave o prostoru. Če nas je stara tehnika silila misliti v zaporedjih posameznih ločenih prostorov, se danes lahko predamo oblikovanju enotnega, funkcionalno potrebnega, a omejenega prostora. Tudi to važno osnovno odločitev sodobne arhitekture je v vsem obsegu in pomenu spoznal in propagiral Jager.

Etika

Čeprav široki krogi počasi in težko razumevajo delo nove arhitekture in umetne obrti, je prebujenje arhitekturne odgovornosti do potreb modernega časa vedno večje. Ideje, ki stoje za velikimi arhitektonskimi stili, imajo svoj izvor v bogočastju. Mi pa moramo misliti predvsem na individualne in kolektivne potrebe človeka in v arhitekturi izražati predvsem odnos človeka do njegove okolice.

E. Ravnikar

Arh. Josip Costaperaria

1876—1951

V letošnji pomladi je bolezen priklenila Josipa Costaperario na posteljo, iz katere ni več vstal. Kljub temu je hotel še naprej snovati, delati, ustvarjati, še vedno mu je bil najljubši pogovor o strokovnih zadevah, še vedno je mislil na arhitekturo, vse do zadnjega trenutka.

Njegova življenjska pot se je začela pred petinsedemdesetimi leti v mali hrvatski vasi Krapje na levem bregu Save, kjer je njegov oče trgoval z lesom, ki so ga bili polni bližnji hrastovi gozdovi. Po maturi v Zagrebu l. 1894 je prišel prvikrat v Ljubljano, kjer se je vršil sestanek slovenskih in hrvatskih abiturientov, prvič videl Postojno, Trst in Reko ter našel povsod nove slovenske prijatelje. Še isto jesen je odšel na Dunaj, da se posveti študiju arhitekture, toda očetova smrt l. 1896 in materina l. 1897 sta ga priklicali nazaj v rojstni kraj, kjer je z edino preostalo sestro gospodaril do jeseni 1897, ko je posestvo prevzel njegov svak iz Siska, sam pa se je vrnil na Dunaj. Študiral je na tehniški visoki šoli in na akademiji lepih umetnosti, kjer je l. 1900 kočal študij arhitekture.

Svoje prvo praktično znanje po diplomi si je pridobil na Dunaju v ateljeju prof. arh. dr. Maksa Fabianija, ki ga je čez nekaj časa poslal v Trst kot vodjo gradnje Narodnega doma in kasneje še Trgovskega doma v Gorici. L. 1905 je dobil namestitev pri gradbenem podjetju Consorzio d'ingegneri costruttori v Trstu, ki ga je zaposlilo pri gradnji palače Kreditnega zavoda v Trstu. Nekaj časa je pomagal tudi projektantu arh. prof. Nordiu, znanem italijanskem arhitektu in prvem restavratorju milanskega Duoma. L. 1907 se je prvič udeležil javne konkurence za meščansko šolo v Postojni in zmagal. Z naročilom za njeno izvršitev se je postavil na lastne noge. Meščanski šoli v Postojni je sledila Ciril-Metodova šola v Trstu, palača Živnostenske banke v Trstu, hiša Šutej v Zagrebu, delavske hišice slovenske družbe Moj dom in še mnogi natečaji. L. 1914 je bila stavba Živnostenske banke končana, toda ko je svoj atelier preselil v nove prostore banke, ga je vojna odtrgala od dela, ki ga je moral prekiniti za štiri in pol leta. Ves čas je preživel na srbskem bojišču, prešel vso Srbijo od Beograda do Mitrovice na Kosovem polju, okusil tri ofenzive in tri umike, izmenjal mnogo položajev in končal svojo neljubo vojaško kariero kot komandant Zaloga pri Ljubljani.

Po vojni se v Trst ni mogel več vrniti, zato se je naselil v Ljubljani, kjer je dobil povabilo bivših tržaških kolegov in prijateljev, da stopi v službo Južne železnice kot šef oddelka za visoke stavbe. S to službo se je začela njegova »uradniška kariera«, kot sam piše. V njej je ostal do l. 1923 in izdelal več večjih in manjših projektov, med njimi hišo na Resljevi cesti, Ljubljanski dvor, carinarnico in carinska skladišča v Zagrebu. Istočasno mu je bil poverjen tudi projekt za ljubljanski velesejem, ki je bil prvič otvorjen l. 1921. L. 1922 je sprejel ponujeno mesto vodje tehničnega oddelka Jadranske banke, za katero je vodil gradnjo palač v Zagrebu, Beograd, hišo v Celju in manjše poslovnice. V tem času je prepotoval velik del Jugoslavije, se začasno naselil tudi v Beogradu, l. 1925 pa se po zaključeni gradnji palače v Beogradu stalno naselil v Ljubljani kot privatni arhitekt. Iz te dobe do druge svetovne vojne so njegove stanovanjske hiše in vile na Vrtači, mnogi interieuri, natečajni projekti, razne adaptacije in še mnogo manjših del.

V času okupacije je stal na strani večine slovenskega naroda in se mu je tudi po osvoboditvi ves posvetil. Z mladeniškim ognjem ter vnemo izdeluje projekte, nadzoruje stavbe, svetuje, pomaga, skrbi za napredek in žrtvuje ves prosti čas delu, ki ga ni nikdar prekinil. Iz te zadnje njegove dobe imamo rešitev problema Kazine na Bledu, številne načrte za zadružne domove, dečje domove, stanovanjske hiše i. dr. Z nadzidavo sodnijske palače je dal vzoren primer harmonične adaptacije. Njegovo požrtvovalno delo ni ostalo neopazno, pred leti je bil odlikovan z redom dela, katerega je vedno s ponosom nosil.

Costaperaria je bil umetniški duh, upornik proti vsakemu filistrstvu in neumoren delavec, ki so ga zanimale vse podrobnosti. Bil je dober tovariš in svetel zgled delovnega inteligenta, ki je še v poznih letih svojega življenja z vsemi svojimi silami pomagal graditi svojo domovino.

F. Ivanšek

JAVNA TRIBUNA

Za samostojno stroko arhitekture

Na I. posvetovanju arhitektov FLRJ v Dubrovniku od 23. do 25. novembra 1950 je bilo med drugim obravnavano tudi vprašanje položaja in sistemizacije arhitektov. Ker je to vprašanje pereče in se da rešiti le na ta način, da se arhitektna stroka izloči iz gradbene stroke in se uvede kot nova, samostojna stroka, so posamezna republiška društva arhitektov sprožila pri svojih vladah akcijo za priznanje samostojne stroke arhitekture s primerno utemeljitvijo.

Po dosedanji temeljni uredbi vlade FLRJ iz leta 1947 spadajo arhitekti v gradbeno stroko. Po tej uredbi so arhitekti razvrščeni kot gradbeniki v ustrezne nazive, dasi je njihov delokrog, družbena funkcija in konkretno delo različno od dela gradbenikov. Arhitektura je v tej uredbi omenjena le kot posebna dejavnost gradbeništva in niti ne kot posebna kategorija gradbenikov, zato so arhitekti marsikdaj uvrščeni na iste posle kot gradbeniki, imajo pri državnih strokovnih izpitih skoraj isti program kot gradbeniki, pomanjkljiv pa je program za specifičnosti arhitektne stroke.

Ta dosedanji položaj se je v praksi preživel in ga dela absurdnega več dejstev.

Vse stroke dejavnosti, ki so razvile svoje strokovno šolstvo do stopnje fakultete, nekatere pa samo do srednje ali nižje strokovne šole (administrativna, knjigovodska) imajo z zveznimi uredbami v praktičnem življenju priznane lastne stroke in predpise, ki ustrezajo specifičnostim njihove stroke. So pa tudi stroke brez lastnih strokovnih šol (personalna, bibliotekarska, statistična), ki pa so jim vendar z uredbo priznane stroke. Le arhitektna stroka je trenutno še izjema. Po vseh kulturnih državah ima arhitektura že dolga desetletja svoje lastne visoke šole in ni znan primer, da bi nekje arhitektura ne bila priznana tudi kot samostojna stroka.

Slovenci smo oddelek za arhitekturo na univerzi dobili po prvi svetovni vojni, Hrvati in Srbi že prej, Bosanci in Makedonci po drugi svetovni vojni. In prav v zadnjem času je bil arhitekturi s strani ljudske oblasti dan tak poudarek, da so bili prejšnji oddelki razširjeni v fakultete za arhitekturo v sklopu Tehniških visokih šol. Ta stopnjevana diferenciacija v razvoju vzgoje arhitektov še prav posebno poudarja nasprotje v življenju — pomanjkanje visokošolski izobrazbi ustrezajoče stroke. Če je že v prvih letih po osvoboditvi bilo umestno združiti gradbenike in arhitekte v eno in isto stroko zaradi lažje mobilizacije tehničnih kadrov in prožnejše možnosti razvrščanja, danes, ko težimo k poglabljanju znanja v vsaki stroki posebej, ta združitev gotovo ni več umestna. Ta težnja po izpopolnjevanju strokovnega znanja in dela se izraža ne samo v reorganizaciji TVŠ, ko je vsaka stroka dobila svojo fakulteto, temveč tudi v reorganizaciji Društva inženirjev in tehnikov, ki je omogočila ustanovitev lastnih strokovnih društev vsem dosedanjim sekcijam.

Prav tako kot navedene oblike šolanja in organiziranja arhitektov pa utemeljuje potrebo po samostojni arhitektni stroki tudi družbena in kulturna vloga arhitekta. Z razvojem družbenih potreb in celotne kulture se je gradbena dejavnost razdelila na posamezne panoge. Pri nas smo prve domače arhitekte kot predstavnike določene samostojne kulturno-tehnične dejavnosti dobili šele pred prvo svetovno vojno. Zaradi razmeroma kratke dobe, odkar se ta stroka uveljavlja med nami, še ni dovolj jasna razlika med arhitektom in gradbenikom. Gradbenik izvršuje inženirske objekte (železnice, ceste, mostove, hidrocentrale itd.), pri visokih zgradbah — ki so v glavnem domena arhitekture — pa konstruktersko-tehnični del pri izvajanju objektov, dočim njihovi družbeni vlogi in potrebi določene funkcije dožene, formulira in oblikuje le arhitekt. Ker mora vsak arhitekt poznati in upoštevati tehnološke in fizikalne zakone, ki jih zahteva gradnja, ga često istovetijo z gradbenikom. Pravo delo za arhitekta pa je šele obvladovanje teh zakonov in njih zavestna uporaba pri oblikovanju arhitektonskih prostorskih nalog. To pa zahteva svojstven pogled v družbeno dogajanje in posebno strokovno izobrazbo, poleg tega pa še kreativno sposobnost in smisel za estetsko oblikovanje. Arhitekt je tako poleg svojih tehniških funkcij tudi ustvarjalec kulturnih vrednot, kot so književniki, kiparji in muziki — je tvorec kulture.

Ker skuša arhitekt oblikovati najrazličnejše predmete, ki ga obdajajo, so se med arhitekti razvile ožje specialnosti za razne panoge: za opremo, notranjo arhitekturo, industrijsko oblikovanje, arhitekturo vrtov, urbanizem, teorijo in zgodovino itd. V skupini za splošno arhitekturo so manjše poddelitve: za javne zgradbe, šole, bolnice, industrijo, prometne zgradbe, stanovanja in drugo. Vsaka od teh panog tvori v arhitektni stroki posebno smer z lastno specializacijo v praksi.

Vsa leta, odkar imamo svoje šole za arhitekturo, opažamo, da imajo arhitekti v nekih elementih slično problematiko, kot se javlja pri književnikih, glasbenikih, slikarjih, kiparjih, da so z njo — v pogledu kulturne funkcije arhitekture — zelo tesno povezani. To se je posebno jasno izrazilo po osvoboditvi pri iskanju raznih novih načinov, novih pogledov in prijemov pri delu zaradi drugačne vsebine in odnosov v celotnem življenju. Članki, ki so jih pisali bodisi književniki, bodisi likovni umetniki in glasbeniki, bi mogli v marsičem veljati tudi za arhitekte — in narobe. Problemi umetnosti so enoviti, menja se le snov, sredstvo za izražanje. Ta sorodnost sili arhitekte k intenzivnemu sodelovanju z ostalimi panogami umetnosti, posebno še zato, ker ločeno sama zase nobena ne more živeti, ker se te medsebojno izpopolnjujejo in se vse izživljajo v prostorih, ki jih oblikuje arhitekt.

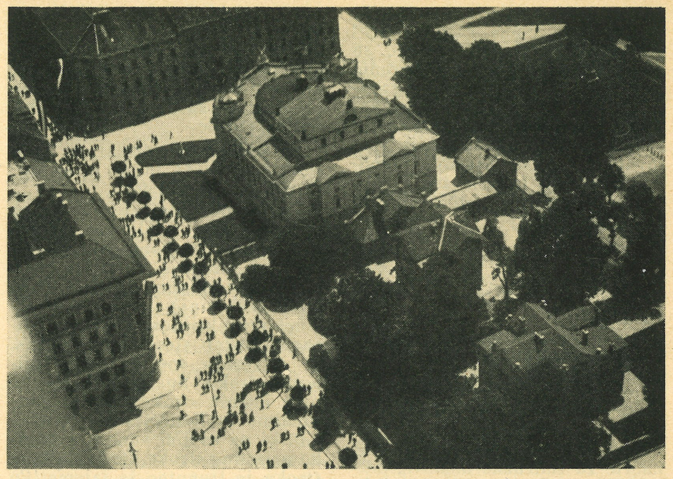
S tem nikakor ni zmanjšana vloga gradbenih inženirjev, ki pri arhitektonski tvorbi sodelujejo z znanstveno metodo in objekt realizirajo ali pa nam sestavljajo nove elemente, s katerih spretno uporabo se nam

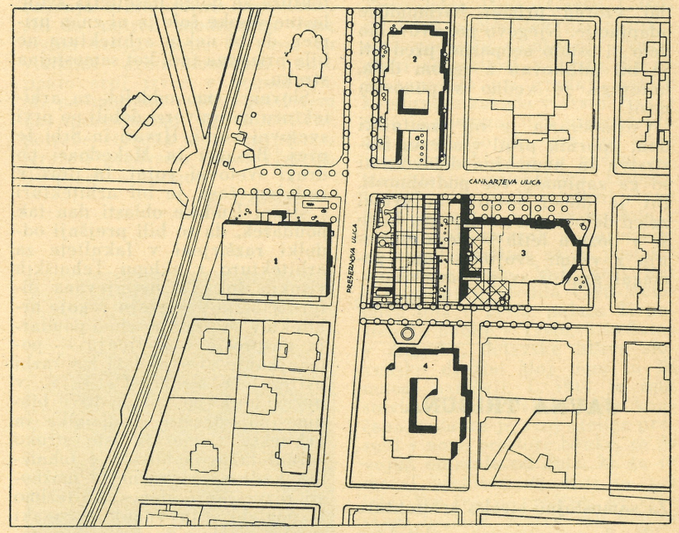
odpirajo nove izrazne možnosti in nadaljnji razvoj naše stroke — arhitekture.

Skratka: arhitekt je tisti, ki oblikuje človeku, družini in družbi potrebne prostore in predmete za pravilno in vsestransko izživljanje in manifestiranje v gospodarskem, političnem in kulturnem pogledu. V prehodni dobi v socializem so te naloge dobile raziskovalni pionirski značaj in njih pravilna rešitev zahteva to posebno tenkočutno in dalekovidno poznavanje stvarnosti, ako hočemo, da bo arhitektura kot del kulturne nadgradnje čimprej dosegla vidne uspehe.

Da bi to mogli doseči, moramo arhitektu priznati njegovo vlogo v družbenem in kulturnem življenju, njegovemu delovanju pa samostojno arhitektno stroko.

DAS

V centru Ljubljane so potrebne urbanistične adaptacije

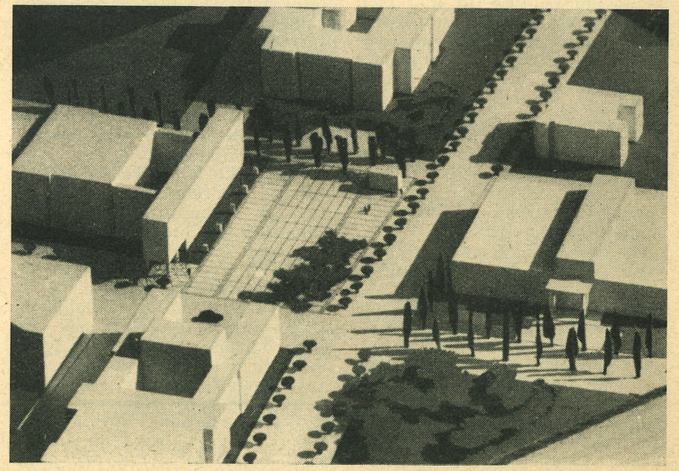
Mnogo urbanističnih ureditev, ki so znamenitosti evropskih mest, je nastalo tako, da je razvijajoče se mesto zajelo več manjših mestnih delov in jim dalo novo lice s tem, da jih je povezalo v enoten koncept.

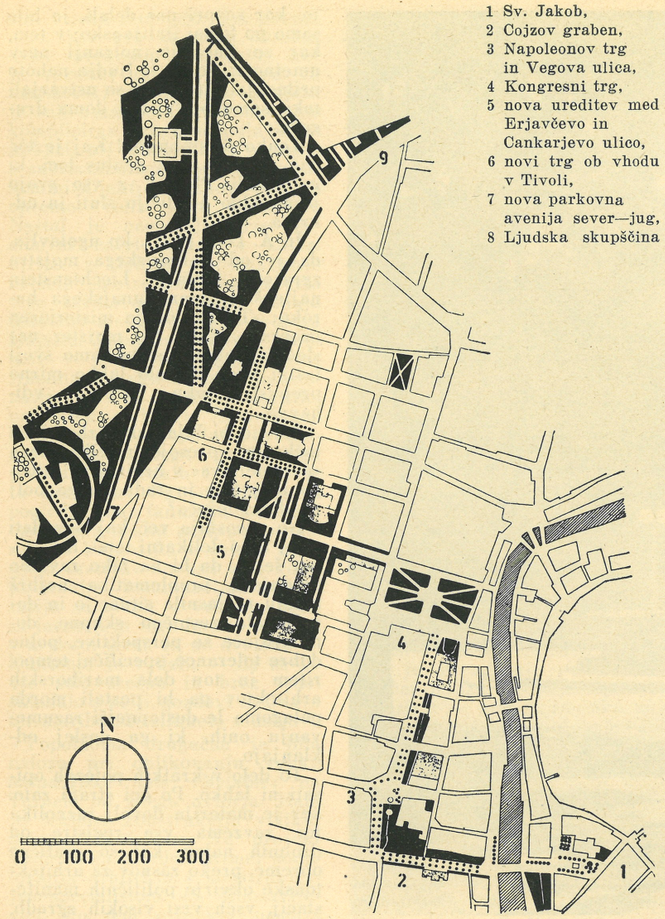
Nekaj podobnega poznamo v moderni Ljubljani. Med obema vojnama je ves sistem cest od Sv. Jakoba, Cojzovega Grabna, Vegove ulice do Kongresnega trga postal nekaj novega, lepšega, širšega. Iz zanemarjenih cest, gmajn in dvorišč so s skromnimi sredstvi, pa s premislekom nastali predeli, ki dobro ustrezajo predstavi o večji Ljubljani in so z enim mahom rešili mnogo komunalnih in splošno urbanističnih vprašanj. Razen cest, hodnikov in zelenja smo s temi posegi dobili še prostore za javne zgradbe in spomenike.

To zdravo politiko urbanističnih adaptacij bi morali nadaljevati. Priložena skica shematično prikazuje nadaljnje povsem realne možnosti, kako na pred vojno začete predele na podoben način navezati nove.

Predvsem bi kazalo povezati ves kompleks med Cankarjevo in Erjavčevo ulico v eno samo zasnovo, ki bi s svojimi dimenzicami (cca. 330 × 120 m) dala Ljubljani nekaj prestolniške širine, ki jo tako pogreša. Z malo fantazije si je lahko naslikati možne lepote in prednosti take ureditve. Razen izrednega prostora za važno javno zgradbo bi nastale možnosti za neštete javne spomenike in edinstveno, na jug obrnjeno sprehajališče.

Med muzejem, obema galerijama in opero nastaja nadaljnja možnost za tak prijem, pri čemer bi bilo treba žrtvovati le dve vili, ki v ta del ne spadata. Pred vhodom v Tivoli bi nastal trg, ki ga tam zelo potrebujemo za razne

Skica urbanističnih adaptacij v centru Ljubljane

Legenda k ilustracijam na strani 44 od zgoraj navzdol:

Pogled iz aviona na predel novega trga ob vhodu v Tivoli

Skica ureditve novega trga med Moderno galerijo (1), Narodno galerijo (2), Opero (3) in Nar. muzejem (4)

Model istega trga. Narodna galerija je razširjena do stavbne črte Cankarjeve ulice, Operi dodano novo upravno poslopje

sprejeme, prireditve, promenadne koncerte in razstave na prostem.

Prav tako bi bilo treba dati Tivoliju bolj trden značaj, ki bi se moral v glavnem naslanjati na ohranitev obstoječega koncepta kostanjevih alej in mu dodati novo parkovno avenijo v smeri sever—jug predvsem zaradi potrebne zvezne pešpoti med severno in južno Ljubljano. Tivoli bi se bolj kot doslej odprl soncu, nova hrbtenica pa bi dala možnosti za mnoge ureditve, ki jih ta park potrebuje. Na preurejen Tivoli s parlamentom bi bilo lahko navezati bodoči upravni center na sedanjih zemljiščih JDŽ in raznih obratov ob Celovški cesti.

B. Kocmut

GRADBENA KRONIKA

Mariborsko pismo

Tega ni mogoče zanikati: dela mariborskih arhitektov se drži odij nekega — outsiderstva. Nekega outsiderstva, ki zadeva v raznih odtenkih tako rezultate kot cilje in metode dela mariborskih prizadevanj in ki je bilo včasih tudi zelo ostro formulirano ter spravljeno v zvezo z bližino — Gradca.

Te sodbe so padale na povsem subjektiven način. To ni noben očitek, kajti to tudi drugače biti ne more. Tu smo na območju, ki je za vsako dialektiko zelo trnjevo in pravzaprav nedosegljivo. Že pri samem poizkusu diskusije se nam izvije vse bistveno iz rok in vselej je tu ostanek, ki je iracionalen. Ta sfera je dostopna intelektualni analizi le do neke meje, katere ni mogoče prekoračiti. V tem je težava in tragika za onega, ki naj se brani in odtod bi moral tudi izvirati občutek odgovornosti onega, ki izreka neke očitke v tej smeri.

Toda o nečem le ne more biti dvoma: kdor hoče o takih stvareh govoriti, mora vedeti o zemlji, ki je dala Maribor in o mestu samem nekaj več kot to, da raste tu vino in da so na Pohorju smučarski tereni.

Kajti šele, če smo živeli v neki pokrajini neko daljšo dobo, če smo z glavo in srcem, v mislih in občutkih doživljali njene značilnosti in posebnosti, pomlad, zimo, jesen in poletje, ves ta ritem utripanja rojstva in smrti, rasti in odmiranja, bomo nekega dne spoznali ono notranjo zakonitost, ki jo tu priroda predpisuje ustvarjajočemu človeku. Šele tedaj bomo iznenada doumeli, zakaj je ta ali ona forma taka in nič drugačna, zakaj je uporabljeno to ali ono gradivo na določenih delih zgradb, zakaj je urbanistična zasnova kraja prav taka kot je in potem bomo spoznali, da je poleg človeka-ustvarjalca še drug ustvarjalec, ustvarjalec, ki snuje v neprimerno razsežnejših časovnih dimenzijah: priroda.

In za to gre v našem primeru. Gre za tisto specifičnost topografske in klimatske situacije, ki sta osnovna podlaga vsega razvoja v polnem pomenu te besede. Tudi gradbenega razvoja od urbanističnih zametkov do zadnjega detajla, od konstruktivnih premis do formalnih podrobnosti. Gre za imponderabilije onega, kar združujemo pod pojmom — genius loci. Ta genius loci je možno v celoti in v vsej njegovi razpredenosti le intuitivno doumeti in je odločilno važen za uspeh dela. Čim bolj ga vsrkamo vase, tako da nam preide v kri in meso, tem trajnejše bo ono, kar smo naredili.

Maribor je središče pokrajine, ki ima svoj raznolik in oster profil.* Imanentna in specifična zakonitost te pokrajine se manifestira intuitivnemu očesu na tisoč načinov do zadnje poteze življenjskega stila, ne nazadnje v gradbeni podobi Maribora, ki

* *Prim. izredno zanimivo razpravo dr. Antona Melika »Celovec, Maribor, Gorica, Trst« (»Nova obzorja«, št. 7-8, leto 1951).*

Arh. Milan Černigoj: Fontana na Leninovem trgu. Foto A. Vončina, Maribor

je docela enkratna in svojstvena ter se zrcali v bogati vrsti arhitekturnih spomenikov in urbanističnih ansamblov.

Predvsem je tu grad, najbrž najmočnejši vtis, ki ga Maribor nudi. Nekaj čudnega je s to zgradbo. Kot celota ni to nobena klasično dognana arhitektura. Nasprotno: na njej je — rekel bi — mnogo surovega, morda kar barbarskega. In vendar veje iz svojeglave ritmike njenih arkad in vse raskavosti njenih gmot nekaj genialno prepričevalnega, kar ni mogoče definirati. Na tej pojavi leži blesk naravnost razburljive veličine, ki je čas ne more naglodati — in spričo nje naša uboga beseda utihne. Posebno v svetli lunini noči, ko je mesto prazno in tiho, ko so drobne partije zabrisane in padajo velike sence na posamezne arhitekturne člene, posebno tedaj zaživi njena presunljiva plastika do neverjetno svojstvenega izraza. Nekaj zdravega in grčavega je v teh gmotah, nekaj, kar korenini ravno tu in nikjer drugje, nekaj stalnega, in če jih gledamo, nas pogled nanje same dela močne, zakoreninjene, stalne.

Zgradili so ta grad v glavnem Comaschi iz severne Italije. Ta grad je tak, da si ga ni mogoče zamisliti ne v Ljubljani (posebno tu ne), ne kje drugod. Tak, kakršen je, daje Mariboru svoj poseben značaj in je kot tak specifično mariborski. Kaj je tu vzrok, kaj učinek? Vplivi so tu medsebojni, niti se prepletajo sem ter tja, gre za neizrečeno fin organski proces. Kakšna bi bila mariborska arhitektura, ki bi nastala za njim brez njega? Ne vemo. A gotovo bi bila nekoliko drugačna kot je.

Leta 1905 je rekel Plečnik dr. I. Prijatelju glede Ljubljane sledeče (»Naši zapiski«, leto III., št. 10.—11.): »... V preteklosti smo imeli umetnost, ki je razodevala bližino Italije, a obenem tudi našo umetniško vsebino. Res je, da smo dobivali nekatere umetnike naravnost iz Italije, a to, kar so pri nas delali, je bilo samo po formi italijansko; v tem, kar se imenuje notranji nerv umetnosti, so se ti ljudje nehote prilagajali nam, ker so ustvarjali tako samo pri nas, a doma drugače.«

Tenko prisluhnimo! Kaj je to? Nič drugega, kot genius loci, ki ga mladi Plečnik z vso svojo jasnovidno erudicijo sluti in odkriva.

In A. Loos pravi, ko ugotavlja, da je od italijanskega mojstra zgrajena palača Liechtenstein najlepši primer dunajskega baroka: »Tu se dogaja misteriozen proces... Celo tuj mojster naj sledi v nekem mestu samo svoji lastni vesti. Ostalo lahko mirno prepusti zraku, katerega vdihava.«

Ali ne bi bila taka izhodiščna točka za presojo mariborskega »outsiderstva« v arhitekturi mnogo bolj fair in tudi mnogo bolj na dlani ležeča?

Ne preostaja več kaj povedati o tej tako delikatni temi. Kvečjemu še to, da bi na tako ravnino dvignjena problematika najbrž kmalu razjasnila situacijo in dovoljevala resnično skupne, dopolnjujoče se perspektive, polne dobre tolerance, specifični tempo, ritem in ton dela mariborskih arhitektov pa bi postali morda polagoma le dostopnejši razumevanju onih, ki ga doslej odklanjajo.

To delo v kratkih potezah opisati ni lahko. Po eni strani zato, ker je materija dovolj raznolika ter zavzema vse registre od drobnih nalog, kot so grafične opreme, preko zasnov za arhitektonske okvirje političnih manifestacij, vseh vrst visokih zgradb, ki jih zahteva naša doba, pa tja do urbanističnih rešitev; po drugi strani zato, ker je nemogoče podati ono podrobno delo vseh mogočih podrejenih nalog gradbeniške narave, ki je za porušeni Maribor tako značilno in tako neverjetno obsežno, delo, ki je moralo biti opravljeno in se opravlja, ker je neizbežno v trdi stvarnosti današnjih dni.

Prav tu pa se zrcali neka mariborska posebnost, in sicer nek elementarni in življenjski odnos do tehničnega dela samega po sebi, nek rešpekt pred vsako, tudi »nezanimivo« nalogo, pa naj bo to adaptacija, baraka ali tovarniška ograja. Je to neka tiha in vztrajna vera, da v zadnjem bistvu ne gre za velikost in pomembnost naloge, temveč za način brez napuha, s katerim se je lotimo in za strast, s katero se borimo za popolnost njene rešitve.

V pogledu nalog, ki so navadno arhitektova domena, se bom omejil na prerez, ki podaja brez posebne sistematike nekatera važnejša dela zadnjega časa. Kot prvi tak projekt navajam *LIP Limbuš* (M. Černigoj), ki je nastal v teku leta 1950. Kot prvega zato, ker gre za zelo obsežno delo, predvsem pa zato, ker je rezultat izredno tipičen za mariborski način dela, projekt je zelo »mariborski«. Nenavadno kompliciran program, poln kompliakcij pri tehnološkem procesu, z zabrisanimi mejami med gradbenimi objekti in njihovo strojno opremo: velik lesni kombinat. Nastal je neobičajno čist zazidavni načrt celote, v kateri utripa z železno konsekvenco princip smotrenosti. Vsaka črta tega zazidavnega načrta izdaja tehnično zrelost in hvali svojega mojstra. Nobenih grafičnih artizmov v podajanju, dolga vrsta frapantnih listov z vsemi podrobnostmi strojne ureditve: skratka perfekten elaborat. Arhitektura brez pretenzij, popolno obvladanje industrijskega gradbenega jezika brez vsakih fraz. Kje je tu fantazija? Po »mariborskih« pogledih nima fantazija nobenega opravka z nekim prekipevanjem, z neko bujnostjo, z nekim iskanjem »svežih« novosti in s kompliciranimi kombinacijami. Fantazija se zrcali v velikem redu in jasnosti in tega ima ta projekt v zvrhani meri. In ne dvomim — kombinat je v delu — da se bo vse zelo srečno in brez trdot skladalo s polji, gozdovi in Dravo ter mariborsko silhueto v daljavi.

Popolnoma drugačna je bila naloga pri oblikovanju velike *industrijske hale* »*Metalne*« na Teznem od istega avtorja. Hala je jeklena konstrukcija velikih izmer, 115 × 51 m. Ta projekt predstavlja zgleden primer sodelovanja arhitekta s konstrukterjem-specialistom (S. Milosavljević). Po tem projektu nastaja industrijska hala, ki je do podrobnosti izoblikovana v duhu svoje jeklene konstrukcije. Ta zgradba gre kot na vzmeteh in je polna harmonije proporcij in čistega detajla, predvsem pa človeku odpre oči za bistveno važnost merila pri oblikovanju zgradb v jekleni konstrukciji. Hala bo dograjena v drugi polovici tega leta.

Južno od Ptujske ceste in v odnosu do kapitalnih objektov »Tovarne avtomobilov« je zasnovano in deloma že zazidano — kar še dolgo ne pomeni dovršeno — *stanovanjsko naselje* te tovarne (L. Humek). Koncept je velikopotezen, se združuje v mestni smeri z *naseljem* »*Metalne*« (J. Černigoj) ter se spretno prilagojuje Ptujski cesti. Centri obeh naselij dajejo formalno ogrodje in so prometno dobro povezani s tovarnama. Vendar pa bolehata oba projekta za naš današnji občutek — idejna načrta segata še v leto 1947 — na neki trdoti. Če realizacija obeh naselij, v kolikor se to do danes vidi, tudi sicer marsikje ni uspela, je to manj pomanjkljivost zasnove, kot pa zaenkrat še nejasnih organizacijskih osnov za tako delo, odnosa do projektiranja nizkih zgradb, komunalnih naprav ter tipskih projektov posameznih zgradb. Drži pa tudi, da manjka obema naseljema neka samo ob sebi umevna organičnost, tudi odnosi mas so dovolj problematični.

Maribor ima znatne fizkulturne potrebe. S tem v zvezi sta nastala dva projekta: v sebi zaključena *celota teniškega kluba SSD Polet* z 12 igrišči, center-courtom in novo klubsko hišo (J. Černigoj) ter do zadnjih podrobnosti organizirani in vsem kompliciranim funkcionalnim zahtevam ustrezujoči projekt *novega stadiona NK Branika* (M. Černigoj in D. Raić). Tribuna tega stadiona predstavlja prav tako duhovito kot drzno, morda kar predrzno, prostonosno leseno konstrukcijo. V formalnem pogledu je tribuna komponirana s posebno vervo in v svojem značaju izvrstno pogojena.

Za naše arhitekte docela novo področje je sodelovanje pri projektih za hidrocentrale. V zadnjem času je nastal *projekt za hidrocentralo Vuzenica* (H. Drofenik). Najbolj značilno za to delo je stremljenje po čimbolj jasnem izrazu, pravilni uporabi materiala — kar je za take naloge tudi tehnično posebno važno — ter neko zelo intenzivno iskanje skladja s prirodo.

Za Guštanj nastaja velik projekt (D. Umek) za *zgradbo z dvorano in družabnimi prostori* v težišču novega naselja, ki se tu izgrajuje. Isti avtor je dal tudi zelo lepo rešitev *internata in industrijske šole (GEDES Ljubljana)*. Jasna, v funkcionalnem pogledu docela brezhibna zasnova je glavna oblika tega zelo prikupnega projekta. Nadaljnja njegova odlika je skrajna zadržanost v oblikovanju: vse je povsem preprosto, glavni akcent vhoda, dobro sedeča okna, zelo organsko zasnovana streha, to je vse — a zveni.

V notranji arhitekturi je treba predvsem omeniti lani dokončano »*Veliko kavarno*« (H. Drofenik). Ta kavarna je opremljena v velikem stilu in z nenavadno dragocenim materialom. Je to kompozicija iz enega kova in s popolno doslednostjo in še večjim znanjem zdetajlirana in izvršena. Mojstrovina funkcionalnosti zase je kuhinja. Prostor izredno lepih proporcij pa je mala restavracija v I. nadstropju, vsa v orehovem lesu z žilami iz belega javorja in profiliranim stropom iz sadre.

Naj še omenimo zanimivo variacijo na temo »*lastni dom arhitekta*« (S. Dev), ki je nastala v zadnjem letu. Menim, da je ta miniaturna arhitektura dovolj »mariborska«. Treba je videti, kako je tu z malimi sredstvi mnogo doseženo, nek maksimum stanovanjskih vrednot ob največji preprostosti. Mala zgradba ima tudi ljubeznivo zunanjščino in vse na njej izdaja desetletja izkušenj v tehničnem detajlu in ekonomiji.

Maribor se je ob dvanajsti uri lotil svoje *urbanizacije*, ki so jo izdatno podpirali zaradi bombardiranja porušeni bloki in zgradbe. Nastal je idejni načrt (L. Humek), ki je v strokovnih krogih že dovolj znan in je vzbudil mnogo pozornosti. Odlikuje ga velikopoteznost in realizem hkrati. Sedaj nastajajo podrobni načrti. In lepo je zasledovati, kako preprosto — brez velikega intelektualnega balasta in teoretskih špekulacij — pristopa avtor k temu delu. Kot pristen urbanist ve, da je za dober rezultat samo eno vodilo: imanentna zakonitost, ki jo vsebuje vsakokratna situacija, katero mora intuitivno doumeti in z vso konsekvenco izluščiti. Tudi to je — »mariborsko«. Spraviti nekaj, kar je že na pol ali pa še dalje razvito, v nove tire, je trdo delo. Počasi, oprezno, kos za kosom predelava v dostojno oblačilo pisano obleko iz cunj, v katero je zavil Maribor svoje ude — pol kot berač, pol kot pustna šema. To delo zahteva pogled naprej, ki organizira na realnih tleh, oblikovalno silo, zahteva pa predvsem potrpežljivost, žilavost in ljubezen.

V urbanističnem detajlu in ansamblu ima Maribor že nekaj tradicije iz predvojne dobe. Toda oba v zadnjem času *preurejena parka na Slomškovem trgu in Leninovem trgu* daleč prekašata to tradicijo tako po velikopotezności rešitve, kot po intenziteti okusa in občutja. Park na Slomškovem trgu je majhen, a poln lepega starega drevja. Ogrodje je dala prometna osnova, ki je izsilila diagonalno izpeljavo. V njegovi osi je okrogel bazen za otroke, s čednim obrobnim tlakom, ki spretno rešuje konflikte, ki jih povzroča padec terena. Kolbičeva bronasta plastika s svojo rafinirano kretnjo in silhueto bazen lepo dopolnjuje in je izvrstno pogojena v merilu.

Park na Leninovem trgu je mnogo prostornejši. Večji del njegovih površin je zelen, z zelo lepo izpeljanimi potmi in zgledno zdetajliranimi novimi klopmi. Del parka ob gimnaziji je tlakovan s kamnom in tudi sicer strožji v svojem izrazu. Bodisi, da gre to na naš rovaš neposredne bližine gradu ali pa morda samo na rovaš potegnjenih proporcij tlakovanega pravokotnika in njegovega oblikovanja, vsekakor je poseben čar tega dela Leninovega trga velik. Škoda pa je, da so oni štirje elegantni kandelabri iz umetnega kamna, ki so tako koncizno omejevali in oblikovali prostor, s tem, da so enake postavili tudi drugod po Leninovem trgu, izgubili velik

del svoje prostorninske funkcije in postali več ali manj dekor. Tudi nek optični nemir se je sedaj polastil vse obširne ploskve Leninovega trga.

Največja dragocenost pa je *kamniti vodnjak* (M. Černigoj), postavljen z dobrim instinktom na sredino tlaka. Ta vodnjak ima vse, kar spada k resnični umetnini: velikopotezno preprostost, skladnost z okolico, fantazijo, kulturo in siguren okus. Nekaj neizrekljivo milega, prirodnega je na tem vodnjaku in vsej situaciji — zdi se, kot da je že danes zavit v koprene brezčasnosti in anonimnosti. To pa je morda najboljše, kar lahko rečemo o nekem delu.

Čeja

VZGOJA ARHITEKTOV

Študijske prakse na fakultetah za arhitekturo

Pred vojno na arhitektnih oddelkih tehniških fakultet obvezne študentske prakse ni bilo, uvedena je bila šele po vojni po vzoru tehniških srednjih šol. Počitniško prakso je treba izvršiti na katerem koli gradbišču ali v biroju, ki je pripravljen sprejeti praktikante. V zadnjih letih je bilo več poskusov, da bi v to vnesli nekoliko več reda, in sicer na ta način, da mora praktikant predložiti fakulteti potrdilo o opravljeni praksi, govori se pa tudi o tem, da bi se prakse vršile pod vodstvom profesorjev, ne da bi pri tem prav vedeli, kako bi se to moglo realizirati.

Dosedanji način prakticiranja daje dijaku srednje tehnične šole vsaj to, da dobi neko konkretno predstavo o svojem bodočem poklicu, za študente TVŠ pa to gotovo ne velja. Za njih ni toliko važno, da pridejo s stroko v slučajen stik, kot to, da se spoznajo s tehniko kot kompleksom, ki predstavlja organsko dopolnitev teoretskega znanja, ki si ga morejo pridobiti na fakulteti.

Počitniška praksa študentov arhitekture se v vsej državi opravlja popolnoma mehanično in v mnogih primerih brez pravega smisla. Študent izkoristi svoj dolžni mesec v najboljšem primeru za to, da na kateri koli zgradbi sledi eni ali drugi fazi gradnje, kakor pač nanese. V večini primerov je na gradbišču nepričakovan gost, ki ga je treba zaposliti z nekim pomožnim administrativnim delom, s kopiranjem načrtov in grafikonov, ali pa je celo prepuščen samemu sebi, da se sprehaja po gradbišču in si ogleduje. Redkokdaj se najde kdo, ki bi ga opozoril na stvari, ki jih sam ne more opaziti ali ki bi na kakšen drug način dal študentski praksi nek pedagoški smisel.

V takšni luči se kaže ves nesmisel naših želja, da bi študent že v času študija opravil svojo pripravniško dobo in da bi po diplomi bil takoj uporabljiv za odgovorno mesto v operativi. Neurejeno prakticiranje — trikrat po en mesec v petih letih — nikoli ne bo moglo dati onega, kar daje pripravniška doba v prvih letih po končanem študiju, če ima mladi arhitekt srečo, da lahko sodeluje s starejšimi kolegi, ki so pripravljeni njegovi teoretski vzgoji dodati še sistematično praktično znanje.

Ni dvoma o tem, da smisla, ki bi ga naj praksa imela, ne bomo nikoli dosegli z našim dosedanjim načinom študijskih praks, ker so daleč od tega, da bi v katerem koli pogledu bile res študijske.

Odgovor na vprašanje, kako bi to stvar uredili, leži globlje in se veže na vprašanje moderne vzgoje arhitektov sploh. Naš način je v celoti konservativen, prevzet od drugih narodov v fazi dobre, solidne splošne teorije s sorazmerno majhnim številom predmetov. Osnovno misel, da je študenta mogoče uvesti v tvorni mehanizem arhitektonske dejavnosti s samim dociranjem in demonstracijo in da je pouk tembolj intenziven, čim več predmetov vključimo v študijski načrt, ohranjamo, nastajajočim protislovjem pa se poskušamo izogniti z nepotrebno zgodnjo specializacijo in s priznavanjem potrebe po večji praksi. Vprašamo se, ali ne obstaja nevarnost, da študent od vedno večjega števila raznih predavanj, tečajev in specializacij konec koncev ne bo znal mnogo več ali pa celo nič o sami arhitekturi? Ni važno, če študent *mnogo ve*, važno je, da nekaj *zna* in se na tej osnovi lahko splošno razvija in kasneje izpopolni z raznimi specializacijami.

Dosedanji mehanični način pouka na fakultetah za arhitekturo, ki je v bistvu sumiranje med seboj več ali manj neodvisnih predmetov, nujno vodi le v delno obravnavanje posameznih predmetov in s tem v specializacijo. Čas, ki je določen za študij arhitekture, je tako kratek, da je komaj mogoče doseči ono osnovno znanje, ki je potrebno arhitektu in vzporedno s tem vzbuditi neke kreativne sposobnosti.

Če govorimo o tem, da je samo 5% študentov arhitekture nadpovprečno sposobnih, ali ni to bolj znak krize vzgoje, kot pa resnični dokaz, da je velika večina študentov arhitekture zgrešila? Prava vzgoja bi morala ta odstotek občutno zvišati, vzporedno s tem pa znižati skupno število študentov arhitekture.

Vidimo torej, da nas problem praks vodi zelo daleč v vprašanje pouka sploh. Učiti se arhitekture pomeni predvsem spoznavati se s svetom funkcije, svetom gradiva in konstrukcij, s svetom form, istočasno pa doseči sposobnost in pogum za reševanje konkretnih arhitekturnih nalog.

Študentu so potrebne teoretične osnove, ki ne bi smele postati abstraktne, temveč jih mora vedno spremljati neposredno doživljanje. Namesto vedno večjega števila predmetov moramo iskati njihovo sintezo, pouk splošnih predmetov prenesti v laboratorije, konstruktivna preskuševališča in eksperimentalna gradbišča in tam eksplicirati teorijo.

To so ideje, o katerih se danes mnogo govori, postavlja pa se vprašanje, kako naj v naših prilikah ostvarimo te težnje.

Naj omenim razvoj na ljubljanski fakulteti, ki gre — vsaj v glavnih obrisih — že v nakazani smeri.

Ko sta profesorja Plečnik in Vurnik v začetku dvajsetih let odprla možnost vzgoje arhitektov v Sloveniji, sta se omejila na majhne naloge, celo samo na predmete umetne obrti, toda vsaka študija je bila realna, temeljila je na konkretni potrebi in možnosti obrtniške izvedbe. Učila nista samo študentov, temveč istočasno tudi obrtnike. Od tod izvira dobra harmonija projektanta in izvajalca, ki je tipična za naše prilike.

Po vojni je fakulteta ta princip v največji meri obdržala in navadili smo se, da fakulteta za arhitekturo sodeluje pri vseh važnih vprašanjih, projektih in izvedbah. Tako smo danes v stanju, da nudimo študentu največjo možnost, da arhitekturno operativo spoznava z realizacijami projektov, pri katerih je sam sodeloval. V višjih letnikih morejo naši profesorji na ta način sami izdajati potrdilo o izvršeni praksi.

Intenzivno delamo na tem, da bi se fakulteta močneje povezala z zunanjimi raziskovalnimi instituti, da bi se na ta način pouk čim bolj približal stanju tehničnega razvoja doma in v svetu. Ves pouk bi sčasoma moral dobiti tak značaj, da bo študentu nudil priliko, da neposredno spozna napredno tehniko, da se navadi kreativno misliti in čutiti preko nje.

Praksa se mora pričeti v tehničnem laboratoriju s prvimi letniki, preko eksperimentalnih gradbišč in izvedbe šolskih projektov in končati s čim več samostojno izvedenimi praktičnimi deli.

Prepričan sem, da bi se mnoge od gornjih misli mogle ostvariti tudi na ostalih jugoslovanskih fakultetah, posebno manjših, če bi za to našle dovolj dobre volje.

E. Ravnikar

IZ VSEGA SVETA

Položaj arhitekture v svetu

Iz švicarske revije »Werk« 1951, št. 3, objavljamo izvleček iz članka arhitekta Alfreda Rotha o sodobnih problemih arhitekture.

V *Franciji* trenutno prevladuje vpliv Perretjeve šole: arhitektura betona, često »reprezentančnega« značaja in vezana na veliko heroično tradicijo (primer obnova Le Havrea). Na drugi strani je od realizacij najbolj interesantna velika Le Corbusierjeva stanovanjska enota v Marseillu. Toda zdi se, da se mlada generacija bolj malo navdušuje nad živimi raziskovanji in problemi naše dobe.

Popolnoma drugačna je situacija v *Angliji*. London je trenutno ono mesto v Evropi, kjer se o problemih arhitekture in urbanizma najbolj intenzivno razpravlja. V vsej deželi ima obnova v splošnem in izgradnja šol in stanovanj še posebej popolnoma moderen značaj. Grupa MARS (CIAM), ki združuje najbolj aktivne arhitekte, je zelo upoštevana. Kar se tiče *Nizozemske*, se povojna situacija, ki je bila sprva zelo konfuzna, ugodno vedri. Glavni center: Rotterdam.

V *Danski* in *Švedski* se grade številne moderne pomembne zgradbe. V Švedski se manifestira koncepcija, ki je precej romantično-nacionalna. *Finska* ustvarja moderno arhitekturo — v veliki meri po zaslugi genialnega vzora A. Aalta —, katere koncepcija je v skladu z nesporno vitalnostjo in na visoki estetski višini.

V *Italiji* je — v razliko s Francijo — na delu mlada generacija, ki je polna navdušenja in sprejemljiva za vse oživljajoče vplive. *Zapadno Nemčijo* karakterizira še nekakšno oklevanje, toda interes za moderne ideje je pri njeni mladini zelo živ in lepo razvit na nekaterih univerzah.

Položaj v Švici. Splošne povojne pogoje karakterizira blagostanje, prosperiranje, varnost, toda te prednosti spremlja pretirana želja po lahkem življenju in neznosna tendenca k nevedoželjnosti. To so napake ki jih je mogoče deloma objasniti v preteklosti z moralno depresijo zaradi nacističnih dogodkov v Nemčiji, in kot reakcijo na strašno okolno situacijo, ki jo je ustvarila vojna. Najbolj značilen simbol tega nazadovanja je morda »psevdotradicionalni« stil (Heimatstil), ki je žalostno križanje Hollywooda in Berchtesgadena.

Kar se tiče *Severne Amerike*, vsakdo ve, da je tam danes akcijsko območje za najboljše arhitekte vsega sveta, vključno tudi Amerikanca Fr. Ll. Wrighta. Moderno gibanje podpira vsa dežela, v posebno veliko oporo pa so mu številne visoke šole, »Arts Centers« itd.

V *Braziliji*, *Argentini* živahna aktivnost s prevladujočim vplivom Le Corbusierja. *Kanada*, *Južna Afrika*, *Avstralija*, *Izrael* i. dr. so prav tako aktivne. *Indija* se pripravlja na velika dela.

Sovjetska Rusija in *države pod njenim vplivom* tvorijo popolnoma oddvojeno skupino. SZ je vsa moderna raziskovanja obsodila za dekadenco in malomeščanstvo. Tradicionalna in pompozna arhitektura se smatra za najbolj adekvaten izraz ljudske demokracije. V *Češkoslovaški* sicer še delujejo arhitekti, ki so dovzetni za raziskovalni duh, toda bilo bi zanimivo zasledovati, kakšne načrte jim bo mogoče realizirati.

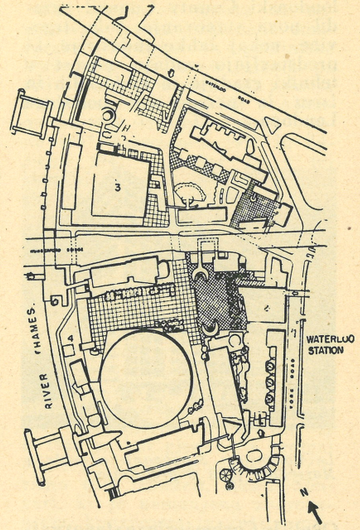
Britanski festival 1951

3. maja se je v Londonu začel Britanski festival, organiziran ob stoletnici velike razstave v Londonu 1851, ki je ostala trajno zapisana v zgodovini sodobne arhitekture zaradi Paxtonove kristalne palače, prve zgradbe v duhu moderne arhitekture.

Cilj te razstave je dvojen. Pri angleškem prebivalstvu mora vzbuditi zavest o kulturnem in civilizatornem razvoju angleškega ljudstva, vsemu svetu pa mora posredovati predstavo o življenju in uspehih angleškega ljudstva in doprinos Anglije k svetovni civilizaciji.

Sejmišče, ki obsega 18 ha, leži v osrčju Londona na južnem bregu Temze, nasproti westminsterske palače, ki simbolizira kontinuiteto angleških demokratičnih institucij. Stara in nova Anglija si tu stojita naproti.

Dominantni element nad vsemi razstavnimi zgradbami je aluminijasti »vertikalni element«, 75 m visok in 12 m dvignjen od tal, ki sta ga na podlagi zmage v širokem natečaju zgradila arhitekta Powell in Moya. Podnevi blesti v zraku, ponoči je razsvetljen od znotraj s svetlobnimi nitkami po vsej dolžini. V natečaju za zgradbo festivalske restavracije je

Situacija razstavnega prostora: 1 palača odkritij, 2 vhod Waterloo, 3 koncertna dvorana, 4 vertikalni element

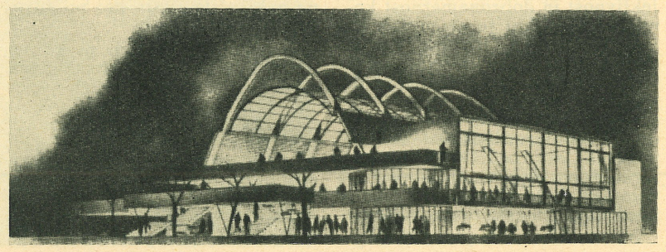
dobil prvo nagrado Leonardo Manasseh, ki je zgradil veliko galerijo, pomaknjeno nad reko in s steklenim plesiščem.

Med tridesetimi festivalskimi zgradbami izstopa edina trajna zgradba — koncertna dvorana, ki jo je projektiral Robert Matthew in ki bo tudi po zaključku festivala ostala trajni glasbeni center Londona. To je center festivala narodne glasbe, ki svojih nastopov nima samo v Londonu, temveč tudi v drugih angleških mestih.

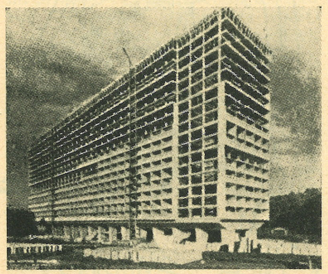
»Palača odkritij« je gigantska, šotoru podobna stavba, s 110 m v premeru, kar ji bo dalo sloves »največje katedrale na svetu«. Njena aluminijasta streha, podprta z jeklenimi oporami, se dviga od višine 13.5 m pri žlebu do 27.5 m na vrhu. V tej polkrogli je kronika britanskih geografskih in znanstvenih raziskovalcev od Cooka in Livingtona do Newtona in Darwina.

Za arhitekte najbolj zanimive nove zgradbe pa niso na sejmišču na južnem bregu Temze, temveč v vsej soseščini mesta, kjer je

Vhod Waterloo je največji od vseh petih vhodov, ki vodijo na razstavišče. Projektant Gordon Tait, je uporabil ojačeni beton za glavne lamele in jih napel z lesenimi loki, ki se dvigajo 18 m visoko.

londonski County Council zgradil nova stanovanja, šole, trgovine, nekaj lahke industrije, ki predstavljajo zadnjo novost v tehniki gradnje in materialih in izrez iz perspektive bodočega Londona.

Le Corbusier: Stanovanjska enota v Marseilleu pred dograditvijo

Okoli le Corbusierjeve stanovanjske enote v Marseilleu

Le Corbusierjeva sedemnajstnadstropna stanovanjska hiša v Marseilleu je skoraj dovršena. Oktobra 1950 pa je francoski minister za obnovo in urbanizem s posebnim dekretom osnoval študijsko komisijo, ki naj v zvezi z dovršitvijo te stavbe (1) predlaga rešitev, kako naj se ta zgradba najbolje izkoristi, (2) predlaga najemne pogoje za stanovanja in trgovine in pravilnik o solastništvu in (3) prouči vsa vprašanja, ki bi jih minister postavil glede te zgradbe. Komentarji k temu dekretu so bili v francoskih strokovnih krogih zelo različni. Revija »L'architecture française« n. pr. trdi, da iz teksta tega dekreta sledi, da se pravzaprav še niti ne ve, kako naj bi se ta zgradba uporabila. Ista revija ironično trdi, da se ta zgradba verjetno ne bi dala uporabiti niti za žandarmerijsko vojašnico, kot se je to zgodilo z znanimi 15-nadstropnimi montažnimi stavbami v Drancyju pri Parizu. Navaja pa tudi neke — baje resnične — predloge, po katerih naj bi se ta zgradba uporabila za kak azil tipa »Réfuge de l'Armée du Salut« v Parizu, češ da je ta azil delo istega arhitekta.

Ni nam znano, kakšni vzroki so prisilili ministra za obnovo, da je osnoval študijsko komisijo, v objektivnost in dobronamernost komentatorjev, kot je omenjeni, pa tudi ni zaupati. Sigurno pa je vsekakor to, da sta tako uporabnost kot usoda Le Corbusierjevih zgradb v današnjem času in v sedanjih francoskih razmerah še precej problematična. Šele čas bo pokazal, ali Le Corbusierjeve zgradbe po svoji zamisli prehitevajo čas ali pa niso na pravi poti resničnega človeškega napredka.

B. H.

Kako ljudje najrajši stanujejo

Belgijski Rdeči križ je skupno z Institutom za socialna in ekonomska vprašanja na univerzi v Bruxellesu pripravil anketo, da bi ugotovil, kako ljudje najrajši stanujejo. Anketa je na osnovi 40.000 odgovorov dala naslednje rezultate:

1. Kje rajši stanujete?
   - v individualni stanovanjski hiši . . . 94,9%
   - v najemni hiši . . . 5,1%
2. Kje rajši stanujete?
   - v individualni stanovanjski hiši z vrtom 93,4%
   - v individualni stanovanjski hiši brez vrta 1,6%
   - v najemnem stanovanju v mali hiši . . 1,8%
   - v najemnem stanovanju v veliki hiši . 3,2%
3. Kaj ste rajši?
   - lastnik svojega stanovanja 95,2%
   - najemnik 2,9%
   - sostanovalec pri starših 1,9%

Vsekakor veljajo ti rezultati ankete predvsem za današnje stanje v zapadnih kapitalističnih državah, vendar pa so izredno prepričljivi in značilni. Po njih moremo sklepati, da bi podobna anketa, izvedena pri nas, ravno tako dala prednost individualni stanovanjski hiši pred najemnim stanovanjem v blokih, čeprav bi ta prednost sigurno ne prišla do izraza v tako veliki meri. *B. H.*

RAZSTAVE

Razstava švicarske arhitekture

Ljubljana, Moderna galerija, 18. II.—3. III. 1951.

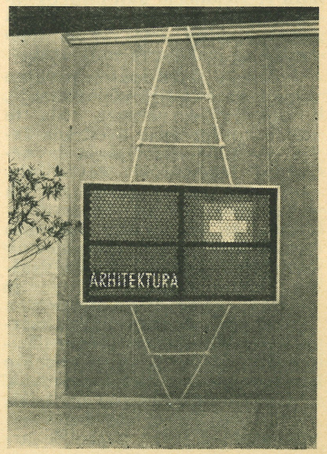
Od decembra 1950 dalje je po Jugoslaviji potovala razstava sodobne švicarske arhitekture, ki jo je pripravila švicarska ustanova »Pro Helvetia« s sodelovanjem Zveze švicarskih arhitektov (BSA), Švicarskega društva inženirjev in arhitektov (SIA) in arhitektnega oddelka tehnične visoke šole (ETH) v Zürichu. Po Beogradu in Zagrebu je obiskala Ljubljano in Sarajevo, v Skopju pa zaključila svojo pot po Jugoslaviji.

Razstava, ki obsega preko tri sto fotografij najpomembnejših realizacij švicarskih arhitektov od 1930. leta dalje, kaže rezultate dvajsetih let prizadevanj švicarskih arhitektov, da bi svoji domovini dali lice tehnično razvite in kulturno napredne dežele, kar jim omogoča ne samo visoka raven njihove tehnike, temveč tudi mirni razvoj dežele, v kateri že generacije ne poznajo grozot in uničenja vojn.

Centralni mozaik pokrajinskih fotografij, ki prikazujejo naravno okolje ustvarjanja švicarskih arhitektov, kaže ogromno sličnost z našo slovensko pokrajino. Prav zaradi tega je bila razstava švicarske arhitekture za slovenske arhitekte še prav izredne vrednosti in je pomenila za nas mnogo več kot samo zbirko fotografij neke tuje arhitekture.

Največji del razstave prikazuje švicarske stanovanjske zgradbe: individualne hiše, enonadstropna stanovanjska naselja in večnadstropne najemniške stanovanjske zgradbe. Pri individualnih hišah, med katerih avtorji srečamo znana imena Roth, Haefeli, Steiner, Kopp, Dunkel in druga, vidimo, da se sodobna švicarska enodružinska hiša v veliki meri oslanja na gradnjo v tradicionalnih materialih (les, kamen, opeka), da se poskuša čimbolj prilagoditi naravi in se strniti z njo v organsko celoto in da v svoji solidni zunanjosti ne išče efektov kot n. pr. ameriška arhitektura. Naselja enodružinskih hišic, samostojnih ali stopničasto grupiranih v vrsti po 2 do 10 skupaj, kot so n. pr. naselje Zollikerberg (1944), ki obsega 52 hišic, ali Schwamendingen-Zürich 1946 (250 enodružinskih in več večdružinskih hišic s prodajalnami, otroškim vrtcem in centralnim družabnim poslopjem) in še mnoga druga nam pričajo o veliki skrbi švicarskih arhitektov za delovnega človeka, ki stoji v središču sodobne arhitekture v svetu. Večstanovanjske najemniške hiše so v primerjavi z enodružinskimi v manjšini, vendar tudi pri njih občutimo težnjo arhitektov, da bi z njihovo tehnično izpopolnitvijo, pestrostjo tlorisnih rešitev in prijazno zunanjostjo

Vhod na razstavo švicarske arhitekture v Ljubljani

Razstava švicarske arhitekture v Ljubljani. Projektant abs. arh. Oto Jugovec

nadomestili prednosti individualnega stanovanja, ne da bi pri tem zapadli v enoličnost nam dobro znane gradnje v blokih.

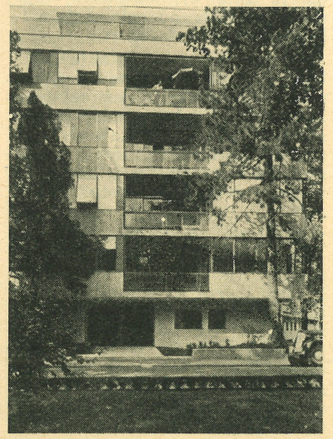
Stanovanjska naselja dopolnjujejo otroški vrtci in šole, po večini grajene na paviljonski način, v zelenju, z diferenciranim tlorisom in zavestjo, da šola danes ni več temen in mrzel hodnik z razredi, temveč svetel delovni prostor mladega človeka, ki naj bo prikupen in ga navdaja z voljo do dela. Šola v Davosu (R. Gabarell) kaže veliko prilagoditev elementom alpske arhitekture v nasprotju z onimi iz Basla, Züricha in drugih mest, ki se v svoji gradnji čistih ploskev odražajo od stilnega okolja mest. Od visokošolskih zgradb prikazuje razstava dograditev baselske univerze (1939) in univerzo v Freiburgu (1941), ki v svoji betonski ornamentiki kaže močne vplive Perretjeve arhitekture. Od strokovnih šol moremo spoznati kmetijske šole v Bülachu (1943), Reinachu (1944) in drugod, nadalje še izredno zanimivo obrtno šolo v Bernu (1939) itd. Kasarna A. Meilija v Luzernu (1935) dokazuje, da je tudi kasarna lahko prava arhitektura in da je zato tembolj nepravilno iz stanovanjske arhitekture delati »kasarne«.

Poseben del razstave obsegajo upravne in industrijske zgradbe, ki jih predstavljajo Rentenanstalt bratov Pfister v Zürichu (1939), zgradba policijske centrale v Baselu (1941), ki se v svoji strogi funkcionalnosti ostro odraža od gotskega okolja, kemična tovarna prof. O. R. Salvisberga (Basel 1939), ki preseneča s svojo čisto arhitekturo, tovarna kolesnih delov v Schaffhausenu (1945), tiskarna A. Meilija v Baselu (1943), pokrito tržišče Vevey (1935) in še mnoge druge, ki kažejo raznolikost švicarske arhitekture v vsej njeni širini.

Med razstavnimi zgradbami se odlikuje švicarska pokrajinska razstava v Zürichu 1939 po glavnem projektu prof. Hofmanna, pri kateri so sodelovali vsi znani Švicarji (Egender, Burkhardt, Maillart i. dr.) in švicarski paviljon na pariški svetovni razstavi 1937.

Od simetrične, stroge nacionalne biblioteke v Bernu (Oeschger) in težke obokane, kamnite arhitekture Umetnostnega muzeja v Baselu 1936 (Christ, Bonatz) se mnogo razlikuje lahka plastična kantonalna knjižnica v Luganu arh. Tanija, ki zopet po drugi strani s cerkvijo v Bellinzoni kaže možno naslonitev na elemente romanske arhitekture, katere so prosti v svoji cerkveni arhitekturi Moser, Egender in drugi.

Arh. O. & W. Senn: Stanovanjski blok. Basel. 1935

Razvedrilu in športu so namenjene mnoge prikazane smučarske, klubske in počitniške koče na gorah in ob jezerih, pa tudi zračne, sončne in zelenja polne ureditve kopališč v Allenmoosu 1939 (Haefeli, Moser), Oltenu 1937, Lausanneu 1937 in Zürichu 1941. Egender je v tej skupini pokazal še svoj pokriti stadion v Zürichu 1939.

Sanitetno arhitekturo Švice reprezentirata kantonska bolnica St. Gallen iz l. 1940 in velikopotezni kompleks kantonske bolnice v Zürichu, ki ga od l. 1946 gradi skupina AKZ.

Elegantno kombinacijo gledališča, kina in plesnega lokala predstavlja Burkhardtov Corso-Teater v Zürichu. Med gledališči omenimo še zanimivo leseno odprto gledališče v Schwyzu iz l. 1941 in kot gledališče urejeni avditorij. »Kongresna hiša« v Zürichu 1939 (Haefeli, Moser, Steiger), ki je namenjena zborovanjem, kongresom in večjim prireditvam, ter razpolaga z vsemi potrebnimi stranskimi prostori, predstavlja ob splošnem pomanjkanju javnih zborovališč tudi za nas aktualno rešitev.

Humana nota, naprednost v zamisli in izvedbi, kvaliteta v celoti in detajlu, širina obravnavanja in najnaprednejša tehnika dajejo švicarski arhitekturi odlike, ki jo stavljajo v prvo vrsto sodobne arhitekture.

Ob razstavi švicarske arhitekture in ob spominu na razstavo »Arhitektura narodov FLRJ« se nam zopet budi želja, da bi dobili novo in boljšo razstavo jugoslovanske sodobne arhitekture, ki bi nas dostojno reprezentirala doma in v inozemstvu. Morda bi bila pot preko republiških, nacionalnih razstav, ki bi zbrale vse široko gradivo s področja ene republike, iz katerega bi mogli črpati material za zvezno razstavo, najsigurnejša pot k temu cilju. *if*

Razstava del Franka Lloyda Wrighta

Firenze, Palača Strozzi

V Firenzah je bila otvorjena razstava fotografij, maket, projektov in barvnih fotografij arhitekture velikega ameriškega arhitekta F. L. Wrighta. Razstava obsega dvajset dvoran v palači Strozzi. Po pisanju časopisov je to do danes največja razstava arhitekture v Evropi. Razstava je bila prenesena v Firenze iz Muzeja moderne umetnosti v New Yorku, kjer je bila odprta celi dve leti. Na razstavo je iz Amerike prišel sam F. L. Wright in množica arhitektov iz Italije in drugih evropskih držav. Italijanska vlada je Wrightu izkazala največja priznanja. Ves italijanski tisk piše o delu in pomenu tega »titana sodobne arhitekture«.

PREDAVANJA

Vzhodna stran palače sekretariata OZN v New Yorku

Palača sekretariata OZN v New Yorku

Prof. arh. E. Ravnikar,
Ljubljana, 22. I. 1951

S predavanjem prof. Ravnikarja o palači sekretariata OZN v New Yorku je DAS začel serijo predavanj, katerih namen je, da med arhiteki vzbudijo večjo diskusijo o sodobnih problemih arhitekture, ostale ljudi pa spoznajo s problemi in tendencami sodobnega razvoja arhitekture.

Palača sekretariata OZN, ki jo je projektiral svet 10 arhitektov različnih narodnosti pod vodstvom arh. Harrisona, graditelja Rockefellerjevega centra v New Yorku, je prvi zgrajeni objekt v kompleksu OZN v New Yorku, ki obsega površino 450 × 150 m (7 ha) med 1. avenijo, 42. in 48. cesto in morjem. Palača je visoka 170 m, široka 105 m, globoka 21 m in ima 45 etaž. Izvedena je v jeklenem skeletu, zalitim z betonom. Ogrodje tvori 11 travejev na distanci 8.55 m v vzdolžni smeri in 4 traveji v prečni smeri. Vsak montažni element ogrodja tehta 21 ton. Tehnična oprema upošteva najmodernejše pridobitve sodobne kurjave, razsvetljave, ventilacije, ozvočenja itd.

Mnenja strokovnjakov so o palači sekretariata OZN zelo različna: dočim je večina nad novim objektom navdušena, pa se pojavljajo tudi mnenja, da je to tvorba mrtve sedanjosti, zaostala za razvojem arhitekture za 20 let. Pojavljajo se pomisleki tudi proti sami višini palače, češ da je s svojo višino le eden med mnogimi nebotičniki in zato ne prihaja do posebnega izraza. Nekateri so mnenja, da bi 12-etažna, relativno nizka zgradba na stebrih vzdolž vse obale, vse ostalo pa park z manjšimi objekti, bila morda boljša rešitev, ki bi v nekem oziru dosegla efekt londonskega parlamenta.

Arhitektura 1951

V drugem in tretjem desetletju tega stoletja so po vsem svetu zrasle stavbe, ki so jih takrat imenovali moderno arhitekturo. Četrto desetletje pa smatra to oznako za preveč enostavno. Ko je bila na vsej črti izvojevana bitka proti ponovnemu oživljanju stilov, je postalo jasno, da bo preteklo precej časa, preden bo arhitektura, ki je zavzela njihovo mesto, mogla potrditi enakovrednost s prejšnjimi vidnimi kvalitetami.

Mlajši arhitekti štiridesetih let so s hvaležnostjo sprejeli znanstveno svobodo, za katero so se borili njihovi predniki, in so v želji, da bi jo izkoristili, začeli posvečati stilu več pozornosti. Iskali so tako človečanski kot znanstveni ideal. Sedaj je v svitu petdesetih let ugoden čas, da poskusimo odgovoriti na vprašanja, ki jih stavlja sedanja zmeda oznak, teženj in razvojev. Ali napredujemo od negativne k bolj pozitivni moderni arhitekturi, ali pa nas nekatere naše reakcije vodijo nazaj v nesrečne stare čase, ko je šlo za stil zaradi stila? Kaj od tega predstavlja široko cesto, vredno raziskovanja in kaj slepo ulico, v katero bi se zatekel edinole tisti, ki ne bi hotel kljubovati neznani prihodnosti? Predvsem pa, ali je možno v tem iskanju najti načela, da bi mogli jasneje videti pot naprej?

Ni nujno, da bi tukaj govoril o revoluciji v arhitekturi, ki je v dvajsetih letih odvgrla jarem eklekticizma in s tem končala ekstravagantnost, potratnost in vulgarnost stilizma 19. stoletja. Znano je, da arhitekti vsega sveta — ki so spoznali, da se morajo držati praktičnega duha in so se že zaradi civilizacije vključili v življenje svojega časa — iščejo *novo* in mednarodno srednjo pot. Prav v teh letih je poklicni arhitekt razvil socialno zavest in se je začel zavedati, da je gradnja prav toliko umetnost, kot fizično utelešenje sodobnih vrednot in da je zato arhitektonski standard neločljiv od splošnega življenjskega standarda.

Dandanes je v arhitekturi čas krize ne zato, ker potrebujemo moderno arhitekturo, temveč zato, ker smo jo dobili. Sedaj je nastalo vprašanje, v katero smer naj arhitekt razvija svojo umetnost, da bi mogla igrati pozitivno vlogo v modernem svetu?

Čeprav so pionirje teh predvojnih let (može kot Van de Velde, Le Corbusier, Perret) imenovali »funkcionaliste« (beseda, ki ima različen pomen za različne ljudi), so bile njihove oči uprte na oživljanje poezije v konstrukciji, kot so jo prvotno uporabljali v gotskem stavbarstvu, in na novo estetiko, osnovano na ritmu in racionalizaciji moderne znanosti.

Danes stavbam te dobe odpuščamo njihov negativen značaj, ker so bile pozitivno zanikanje prejšnje brezpomembne dobe stilizma. Dejansko se ta stilizem še skriva v ozadju, zlasti v meščanskih hišah v Franciji in Angliji, v trgovskih hišah in kolegijih v Ameriki in v sentimentalnem naconalizmu, ki se vtihotaplja v dansko in nizozemsko arhitekturo družinskih hišic. Še več: žilavi stari praktiki neo-georgijanske omledne tehnike so si prilastili psevdofunkcionalni stil, ki je brez kvalitete ali smisla in s tem močno otežkočili splošni javnosti izbiro med dobrimi in slabimi načrti.

Zgodovino arhitekture bi lahko napisali z izrazi oblike in vsebine, teh dveh komponent umetnosti, ki sta na pravi dialektični način vedno v opoziciji, ustvarjajoč s tem napetost, ki je glavni vir arhitektonske vitalnosti. Arhitekti imajo po svoji naravi in vzgoji smisel in čut za formo. Toda odkar je industrijska revolucija razkrojila kulturno enotnost in je arhitektura izgubila stik z življenjem, je bil potreben zavesten napor, da se znova odkrije vsebina. Naravno, vsebine je več vrst, ne izključujoč pri tem simbolično in asociativno vrednost stilistične arhitekture 19. stoletja, ki so jo vsaj usposabljale, da je lahko izražala izobilje energije gospodujočega trgovskega sveta. Prav stavbe s tako vsebino služijo kot spomeniki dobe, v kateri so nastajale. Globlja vrsta vsebine ima tako moralno kot ilustrativno vrednost. Seveda je cilj vsebine, da postane arhitektura pomembna tudi za druge, ne le za arhitekte, ki bi bili povsem srečni z arhitekturo čiste forme. To je temelj za iskanje stila, za katerega se zdi, da prevladuje na področju arhitekture te samozavestne dobe. Vprašanje je, kako doseči v visoko industrializirani, znanstveno zasnovani arhitekturi vsebino, ki jo bo približala vsakomur in ji omogočila doseči mesto, ki ji povsem naravno pripada kot ljudski umetnosti in posredniku patriotičnih čustev.

Poleg preračunanega funkcionalizma, ki je v veliki meri izoblikoval moderno arhitekturo, je še funkcionalna tradicija, ki sega nazaj v zgodovino. Čeprav ta tradicija ni dovolj zavestna, da bi jo lahko imenovali filozofijo arhitekture, ima vendar vso silo in vztrajnost globoko ukoreninjenega instinkta.

Vzporedno s spreminjajočimi se historičnimi stili so vedno obstajale stavbe, nastale pretežno iz inženirskih zahtev, ki so dobile svoj arhitektonski značaj bolj od pravilne uporabe razpoložljivih sredstev kot od uporabe stilističnih zakonov. Mostovi in kmečki domovi, pomoli, svetilniki in drugi splošni objekti v obmorskih krajih in v notranjosti dežele to dokazujejo ne glede na dobo, v kateri so nastali. V našem lastnem času smo se nenadoma zavedli, da *imajo lastnosti*, ki odgovarjajo našim težnjam, morda zato, ker se radi odzovemo načinu arhitekture, ki je navdihnjen od funkcionalizma.

Pozdravljamo dokaze, ki govore, da segajo korenine naše moderne arhitekture globlje, kot smo mislili. Marsičesa se moramo učiti od te funkcionalne tradicije, zlasti neskončnih možnosti lepote oblike, ki so neraziskane in ki nastajajo iz poudarka konstrukcije.

Ko je moderna možnost prevoza in prometnih zvez razširila idejo industrijske dobe, je bilo nujno, da se je porodila misel na mednarodni značaj arhitekture. Širokemu prevzemanju vseh modernih pridobitev gradbene znanosti in tehnike mora slediti tudi splošna estetika.

Danes se zdi, da vodi pot pred nami v treh glavnih smereh. Prva izmed teh je tesno povezana z istimi zgodovinskimi in tehničnimi spremembami, ki so povzročile funkcionalno revolucijo. Lahko bi jo imenovali *smer skrajne uporabe mehanizacije.* Njeni razlogi bi bili v glavnem tile: vsa naša sodobna civilizacija sloni na nadomeščanju ročnega dela s strojno proizvodnjo in možnost, ki je arhitekturi dana, da ustvari nekaj, kar bo v soglasju z duhom našega časa, leži v tem, kar lahko izluščiš iz tega značilnega razvoja. Bolj enostavno povedano: življenje postaja čedalje bolj mehanizirano in arhitektura mora temu slediti ali umreti.

Mi smo s serijsko proizvodnjo, množično izdelavo in drugimi načini dela, ki izvirajo iz mehanizacije, to že v širokem obsegu sprejeli kot osrednje dejstvo našega časa in smo njegove zahteve že mnogo preiskovali.

Dejansko je najboljša moderna arhitektura dobila veliko navdihov od ideje neke strojne estetike in novega stališča natančnosti in elegance, ki so nam ga pokazali strojni proizvodi. Zavedamo se, da smo komaj pričeli raziskovati možnosti zidanja s standardnimi, tovarniško izdelanimi sestavnimi deli in možnosti, kako bi ustvarili nekaj, kar bi učinkovalo povsem mehanizirano.

Lahko že tudi vidimo, kam nas te tendence logično vodijo: v dehumanizacijo stavbarstva, tako da bi arhitektura postala okvir za eksistenco, namesto izraz človekovega prizadevanja. Hiša bi postala tako neizrazita kot škatla za čevlje. Ni pa nujno, da bi bil ta razvoj obsodbe vreden, dokler imamo odprte oči.

Primer take umaknitve zidanja v nevtralnost geometričnih diagramov nam nudi tradicionalna japonska hiša, ki so jo v teku neštetih stoletij skrčili v preprosto ogrodje, ki ima za osnovo nekaj nespremenljivih dimenzij. Izkazalo se je, da je to kar zadovoljivo, vendar ne za sproščenje človekovih ustvarjalnih nagonov, ki ga mora iskati v slikanju, vrtovih, notranji opremi in pokrajini.

Zato je za to arhitekturo logična posledica mehanističnega cilja, da preneha biti umetnost in samo še oskrbuje s čim večjo storilnostjo in ekonomičnostjo diagramatično ozadje, tako neosebno kot je avto, in pusti, da se muhe človekovega duha izživljajo drugod. Morda je to prava pot, ki bi jo morali hoditi, ali vsaj končni rezultat, ki ga bomo morali sprejeti, če predpostavimo neizbežnost neomejene mehanizacije. Po drugi strani pa je morda prišel čas — sedaj že lahko predvidevamo bodočnost, ki nam jo prinaša mehanizacija — da se spomnimo, da so stroji orodja, ki naj jih uporabljamo prav toliko in tako kot nam to prija, in nič več.

Druga izmed smeri, v katerih se zdi, da se arhitektura giblje, bi lahko označili kot *zavestno humanizacijo.* To je organsko približanje v nasprotju z mehanističnim. Poudarja koncentracijo na organskem in vidnem namesto na tehničnem izgledu.

Obstoja struja, po kateri bi bilo edino upanje za moderno arhitekturo, če bi poudarjala krajevne značilnosti in ustvarila nov regionalizem, sloneč na podnebju, materialu in socialnih zahtevah. Ta naj bi izpodrinil novi internacionalizem, značilen za tretje desetletje dvajsetega veka.

Na Švedskem in v Švici imamo vzglede tradicije strukture in proporcij, ki imajo očitno krajevni značaj, dasi temelje na funkcionalističnem gibanju. Toda arhitektura, ki bi skušala zavestno pridobiti krajevni značaj, bi se kaj lahko izprevrgla v sredstvo, s katerim bi se skušala izogniti obveznostim, ki jih dolguje čedalje bolj zedinjenemu svetu, čigar problemov se ne da rešiti s sentimentalno skrbjo za čare in možnosti lokalne topografije.

Tretja struja, ki bi jo lahko imenovali *socialnorealistično,* vedno poudarja, da je arhitektura enostavno odsev časa, ki jo ustvarja. Meni, da bi morali arhitekti stopiti v življenje svojega časa s tem, da dajo svoj podoben doprinos za dvig življenjske ravni. Namesto da bi poskušali obnoviti ljudsko zanimanje za arhitekturo s tem, da ustvarjamo stavbe, ki so čim bolj prijetne za oko, naj bi osredotočili svoje delo na to, da na čim praktičnejši način pokažemo ljudstvu vlogo, ki bi jo arhitektura morala imeti. Vpreči bi namreč morala proizvode znanosti v človekovo rabo in prinesti smotrnost, red in sistem v svet, ki sedaj trpi zaradi zmede smotrov in zaradi preobilice tekmujočih sistemov. To sklepanje se pa ne tiče več ahikteture, ker potem ne bi bila več vzrok, temveč samo še posledica. Pravilen odgovor na to je, da ne zanikujemo dokazovanja, da je dobra arhitektura stranski produkt dobre družbe, toda vztrajamo na veljavnosti že omenjenih načel: da prav tako, kot je arhitektura oblikovana po okolnostih, jih tudi sama ustvarja. Ona sama je eno izmed sredstev, s katerimi so možnosti moderne znanosti prikazane prepirljivemu svetu, in sama določa podnebje — vzpodbujajoče ali moreče — v katerem bo nastala naslednja stopnja rasti. Tri tendence, ki sem jih orisal: prvič, arhitektura kot veja moderne mehanizacije, drugič, arhitektura kot odsev človekovih prizadevanj, in tretjič, arhitekture kot socialna služba, seveda ne izključujejo druga druge. Koristno je, da jih analiziramo, ker dobimo tako podlago za kritiko, ki nam pomaga, da zagledamo obrise vzorca, ki se pričenja dvigati iz nasprotujočih si tendenc povojnega sveta. Ko se bo dvignil, vemo, da bo držalo eno, in to je, da bo tako ali drugače temeljil na znanstvenih principih, ki so na dnu vsake sodobne misli, filozofije in tehnike.

Napredek znanosti je temeljno dejstvo našega časa, ki ga ne more zanikati noben izgovor na čustvene ali narodnostne vzroke, nobeno vztrajanje — čeprav potrebno in pametno —, da je treba ohraniti povezanost človeštva. Ta dva, znanost in človeštvo namreč, nista sovražna drug drugemu.

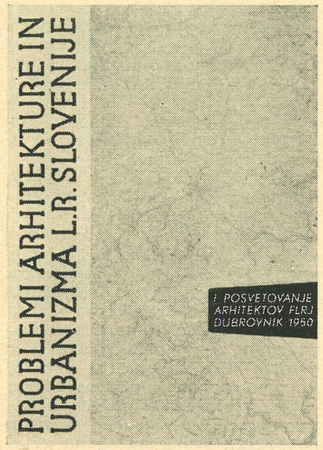
Iz vsega tega lahko sklepate, da smo angleški arhitekti v veliki zadregi. Strokovnjak, izvežban v rabi naravnega materiala, strokovnjak, okoli katerega se je sukala v preteklosti vsa arhitektura, je izginil. Njegovo mesto še ni zasedeno. Razum in izkušenost arhitektov se še nista docela prilagodila zahtevam s strojem narejenih proizvodov, njihovi obliki, rabi in njim odgovarjočemu mestu. Toda polagoma bo ta zmožnost prišla in ker kvaliteta v arhitekturi pripada eksaktnemu in ne približnemu, bo arhitektura bodočnosti bolj popolna arhitektura preteklosti.

Anthony Chitty
R. I. B. A., London

V seriji predavanj, ki jih je organiziralo DAS v Ljubljani v prvi polovici 1951, sta gornjima predavateljema sledila še inženir Obradović iz Beograda o »Montažni gradnji v Franciji« in profesor arh. Turina iz Zagreba o »Razvoju športnih borilišč«.

V okviru predavanj Ljudske univerze je prof. arh. Marjan Mušič govoril o »Lepotah arhitekture LR Slovenije«. *Uredn.*

KNJIGE

Problemi arhitekture in urbanizma LR Slovenije

Izdala arhitektna sekcija DIT Slovenije, Ljubljana 1950. 14 : 20 cm. 115 strani.

Referati savjetovanja arhitekata i urbanista u Dubrovniku 1950

DIT Hrvatske — sekcija arhitekata. Zagreb 1950. 14 : 20 cm. 60 strani.

Referati za I. savetovanje arhitekata i urbanista Jugoslavije

»Naučna knjiga«, Beograd 1950. 16 : 22 cm. 308 strani.

V treh tiskanih brošurah in treh ciklostiranih zvezkih je 56 arhitektov za I. posvetovanje arhitektov FLRJ predložilo 61 referatov z vseh področij arhitekture. Demokratizacija javnega življenja je pripeljala do pravilnega sklepa, naj predložijo arhitekti svoje referate svobodno. S tem je bila preprečena kakršna koli sugerirana pot.

Če ocenimo prispevek arhitektov posameznih republik, moramo ugotoviti, da smo Slovenci uredili brošuro, ki je sicer grafično, formalno in vsebinsko kvalitetna, vendar šablonska, kar vzbudi vtis, da se arhitekti niso dovolj zainteresirali, saj so za posamezne teme predložili le po en, kvečjemu dva referata. Prispevali niso niti enega načelnega članka o arhitekturi, čeprav vemo, da je to vprašanje pri nas trenutno v težišču dogodkov. V opravičilo moramo povedati, da so bili za avtorje kakor tudi za tisk postavljeni minimalni roki. Srbska brošura obravnava skoraj vsa področja. Tiskana je v cirilici, čemur naj bi se izogibali v naši strokovni literaturi, in brez kazala, da se človek težko znajde. Arhitekti se posebno zanimajo za problematiko gledališča, medtem ko nihče ne obravnava javnih administrativno-upravnih zgradb (Beograd — Predsedstvo vlade, palača Borbe, Tanjuga, uprava NM itd.). Isto velja za hrvatske arhitekte, ki niso prispevali niti enega referata o javnih zgradbah, čeprav imajo svojo problematiko (glej Arhitekturo št. 1—2 1950 — Segvić). Da niso prispevale referatov o arhitekturni preteklosti naši na dediščini najbogatejši republiki Bosna in Makedonija, je razumljivo, ker še nimajo dovolj domačih strokovnjakov.

Zanima nas predvsem vsebina referatov. V čem so arhitekti istega mnenja, oziroma kje si nasprotujejo. Danes smo si v določenih problemih arhitekture — funkcionalnost, formalizem, konstruktivizem — dokaj edini, vendar smo v analizi obširne arhitektonske problematike šele na začetku. Kolikor globlje bomo v obravnavanju in diskusijah prodirali, čimbolj bomo detajlirali, tem večkrat bomo ugotavljali, da so mnenja različna in da si nasprotujejo, kar pa more doprinesti le k živahnosti, zanimivosti in koristnosti razpravljanja. Osnovna misel, ki se kakor rdeča nit vleče skozi referate, je, da je specializacija arhitekta sicer potrebna, da more doprinesti mnogo h kvaliteti, da pa se mora — in to je značilno za vse referate — obravnavati današnji problem ustvarjanja v eni ali drugi izmed specializacij vedno kot integralni del edinstvenega arhitektonskega koncipiranja. Tehnična forma — notranja oprema — interieur — stanovanje — prostor — urbanizem — komunalno planiranje — regionalno planiranje je za vse arhitekte zaključena veriga. Dokončno se je izkristaliziralo mnenje- da je tesen odnos s »sosedom« osnovna nujnost. Projektant stanovanj ne more mimo notranje opreme, niti mimo urbanističnega okvira stanovanja. V kolikor smo danes postavljeni pred izgradnjo večjega stanovanjskega ali industrijskega kompleksa, se nam izgradnja pokaže kot problem sodelovanja mnogih strokovnjakov. Toda tudi pri manjših realizacijah naj bi se projektant vedno posvetoval s specialistom »sosedom«.

Pojavlja se načelno *vprašanje projektiranja in lika arhitekta.* Arhitekt je lahko projektant z vrsto zgoraj navedenih specializacij, toda tej veliki skali različnih področij je skupna osnova: kultura, tehnika, umetnost (arh. Strižić). Citiram dalje: Arhitektura ni samo tehnika in ekonomika. Ona je istočasno tudi umetnost (arh. Macura). In to, kar smo od osvoboditve najbolje napravili — Moskovska ulica v Zagrebu — je monotono in deluje hladno. Mnogokrat delamo brez umetniškega vživljanja (V. Ribnikar). Pojavlja se vprašanje umetniške umetniške komponente, iracionalnosti, filozofije in občutja v arhitekturi. Pojavlja se vprašanje kreativnosti arhitekta in s tem v zvezi vprašanja normativov, modularjev, proporcijskih diagramov in velikih projektivnih zavodov — vprašanje obstoja arhitekture.

Karakteristiko dela in razvoja odlično podaja arhitekt Macura in je vredno, da ga citiram: Značaj dela dobe od leta 1949 je naslednji. Izvršiti je treba v najkrajšem času veliko projektov, paziti pa samo na tehnično kvalitetni minimum. Vprašanje formiranja in razvoja arhitekture z vsemi komponentami se ne postavlja. Ostajamo na bazi tehničnega gradbeništva. Kvantiteta projektov zahteva koncentracijo vseh strokovnjakov. Nastanejo veliki projektivni biroji. Velika organizacija birojev ima za posledico njihovo birokratizacijo. Arhitekt ni več kreator. Projektant zgubi stik s človekom, za katerega ustvarja. Dela po predpisih in po navodilih za mizo, postane anonimen. Osebnost arhitekta je ubita, bližamo se položaju v Sovjetski zvezi. 1949. leta se situacija menja. Operativa je prenatrpana s projekti. Malenkostni zastoji so krivda investitorjev. Kapaciteta projektiranja je prerasla kapaciteto operative. Današnja osnovna naloga je projektiranje kvalitetnih objektov. Arhitektura se pojavlja kot miselni proces treh komponent: funkcionalne, konstruktivne in umetniške. Veliki biroji ostajajo pri starem načinu dela; predominacije konstruktivne komponente.

Večina arhitektov je mnenja, da je tukaj potrebna *temeljita reorganizacija.* Revidirati moramo tudi norme, ki naj bi se dokončno uzakonile šele pri eksperimentalnih izkušnjah. Predlog, da bi se uporaba modularne mreže v projektiranju posplošila, je ostal precej osamljen. Predlog podpirajo predvsem industrijci in projektanti montažnih stavb. Kar se projektiranja tiče, so si vsi edini, da si moramo prizadevati sforsirati natančen gradbeni program, vpeljati široko uporabo novih materialov. Izogniti se moramo sugestiji »malih količin« pri štednji, ker so le-te integralni del ogromnih količin v naši veliki izgradnji (arh. Potočnjak).

Če pogledamo referate o notranji opremi, ugotovimo, da nam manjka začetni člen naše verige — *tehnična forma.* Formiranje tega področja arhitektovega delokroga je šele v embrionalnem stanju in si moramo prizadevati, da dohitimo naskok inozemstva. Študij notranje opreme mora odigrati svojo važno vlogo posebno v stanovanjski izgradnji, kjer se že pojavlja kot gradbeni element (vzidane omare, predelne stene). Mnogo naših ljudi je med vojno izgubilo vso opremo, večina stanovanj je opremljenih s starim pohištvom in težkimi »garniturami«, »reprezentativnimi« jedilnicami in saloni brez praktične vrednosti. Dognati bomo morali standardne komade pohištva z možnostjo svobodne kombinacije, uporabiti nove načine proizvodnje in nove materiale (lesna vlakna, odpadki, aluminij, steklo, kamen).

Prišli smo do *stanovanja.* Arhitekti obravnavajo ločeno montažni in tradicionalni način gradnje. Pri tipizaciji naših stanovanj poudarjajo vsi važnost študija socialnega karakterja družine, številčnega sestava družine, načina življenja in navad. Stanovanje rudarja je drugačno kot stanovanje kmeta ali stanovanje inteligenta, in sicer ne toliko po kvaliteti in velikosti kot po notranji organizaciji in razporeditvi prostorov. Kljub še tolikim ekonomskim spremembam bo ostalo stanovanje prostor, v katerem bo še nadalje potekal znaten del človekovega življenja (T. Klemenčič). Večina arhitektov opozarja, da gre brzina vedno na račun kvalitete tako pri projektiranju kakor v operativi ali pri prezgodnji vselitvi stanovalcev v nekodončana stanovanja ali stavbe. Vsi poudarjajo važnost, da ima projektant vrhovni nadzor med gradnjo, vendar ne v smislu šefa gradilišča. Gradilišča naj bi bila koncentrirana in že vnaprej opremljena s komunalnimi napravami. V ves proces moramo vpeljati več ljubezni in študija človeka, kulturni in higienski način bivanja pa popularizirati z vsemi razpoložljivimi sredstvi.

V današnji stanovanjski stiski, ki je v primeri z ostalimi republikami v Sloveniji največja (prošnje za stanovanja: Kranj 38,7 % od števila obstoječih stanovanj, Ljubljana 17,7 %, Beograd 14,8 %, Zagreb 10,2 %), dobiva montažni način gradnje poseben pomen. Montaža si bo utrla pot le, če bo cenena, kvalitetna, estetska in če bo omogočala hitrejšo gradnjo. Naši začetki so borni. Desetine stavb dveh, treh tipov pomeni šele osnovo organizacijskih prijemov. Nekateri arhitekti so mnenja, da je bodočnost arhitekture v montaži in polmontaži kot edinih racionalnih postopkih in možnostih velike proizvodnje. Nemontažno naj bi se gradili le manjši in raztreseni objekti. Montažno pa je treba graditi na koncentriranih gradbiščih z možnostjo dela na tekočem traku. Začeti moramo s prefabrikacijo, tipizirati montažne elemente in standardizirati mizarske izdelke. Poseben študij bo zahteval kuhinjsko-sanitarni blok (arh. Bártolić). V posebnih institutih bomo morali eksperimentalno študirati nove gradbene materiale iz odpadkov industrije. Izpopolniti moramo transportni sistem za prenos prefabriciranih elementov na gradbišče.

Sedem referatov obravnava *javne zgradbe.* Dva arhitekta tolmačita kompliciranost notranje organizacije zdravstvenih objektov. Toda medtem ko arh. Kliska ostaja na temeljito študiranih tehničnih osnovah, skuša najti arh. Platner poseben sanitarni oblikovni izraz.

O evoluciji problematike današnjega gledališča piše arh. Pantović. Vsebina referata so nove ideje od Van de Veldea preko Wrighta do Gedesa — stare oblike ne odgovarjajo več, novi cilji in nove funkcije oblikujejo nove forme. V dolgem referatu kritizira arh. Potočnjak naše nove gledališke objekte s tehničnega vidika in navaja slabe primere realizacij ali adaptacij (Mostar, Osijek, Novi Sad). Glede na napake, ki so bile storjene, poudarja važnost šolanja mladih arhitektov v inozemstvu, sodelovanje s komisijami UNESCO, doma pa iskanja tipov malih in srednjih gledališč.

Bolj kot kdaj koli prej pa se pojavlja pri nas vloga arhitekta v *industrijski arhitekturi.* Industrijska izgradnja pomeni praktično izgradnjo celih kompleksov in stanovanjskih naselij. Zanimiv je referat arh. Mendelsona, ki karakterizira vlogo arhitekta v dveh fazah kapitalizma, dokler gradnja industrijskih objektov v tretji fazi — socializmu ne preide v domeno arhitekture. Pogonski objekti so se podvrgli disciplini arhitekture, arhitektura s svoje strani upošteva pogoje industrije. Naloga arhitekta je, da se bori za lokacijo industrije, za popoln gradbeni program. Konstrukcija je rezultat ekonomije, predpisov varnosti, razpoložljivega gradiva in načina gradnje. Prometna shema nudi karakter zazidave, karakter stavbe pa njen prerez (arh. Gregorič).

Centralizacija ali decentralizacija industrije je vprašanje zase in posega v *regionalno planiranje in urbanizacijo mest.* Dva slovenska arhitekta zastopata teorijo decentralizacijo industrije in mest, pri čemer se opirata na modernizacijo prometa. Vloga centrov našega modernega mesta, njihova rekonstrukcija ali premestitev so teme mnogih referatov, ki so nadvse poučni. Izboljšanje urbanistične tehnike, komunalne tehnike, ozko sodelovanje arhitekta-projektanta objektov z arhitektom-urbanistom so predpogoji zdravega razvoja mest in regionov. Vprašanje zelenja postavlja arhitekt danes z estetskega, pa tudi že s higiensko-biološkega stališča (arh. Bogosavljević). V sklop urbanističnih rešitev spada tudi rekonstrukcija deloma porušenih kompleksov zgodovinske vrednosti (Zadar) in pa delikatna inkorporacija novih stavb v zgodovinske predele. Ta dela je mogoče izvršiti le v sodelovanju arhitekta s konzervatorjem in spomeniškim varstvom, s tem pa smo prišli že do *arhitektonske dediščine.*

Materialni spomeniki iz preteklosti predstavljajo važne izvore za politično, ekonomsko in kulturno zgodovino, kakor tudi za arheologijo, etnografijo in sociologijo. Do kakšnih interesantnih zaključkov nas vodi sistematični študij naše dediščine, nam je prikazal arh. Grabrijan v referatu o orientalni hiši.

Če tako študiramo referat za referatom, moremo na koncu z zadovoljstvom ugotoviti, da se velika večina jugoslovanskih arhitektov zaveda svojega poslanstva. Iz vseh referatov je vidna borba za kvaliteto arhitekture in

Z zasedanja I. Posvetovanja arhitektov FLRJ, Dubrovnik 1950

za pravo mesto arhitekta v našem družbenem procesu in borba za globoko človeško obravnavanje problemov. Napisani referati predstavljajo zanimivo knjigo petletnih izkušenj domačih strokovnjakov.

Kar sem napisal, more le v najmedlejših črtah orisati vsebino teh brošur, ki bi ne smele manjkati v knjižnicah naših arhitektov, študentov, komunalnih strokovnjakov in vseh, ki jim je važna bodočnost naše arhitekture.

B. Gaberščik

Nikola Dobrović: Urbanizam kroz vekove — I — Jugoslavija

»Naučna knjiga«, Beograd 1950. 23,5 × 31 cm, 416 strani, 955 ilustracij, cena 420 din.

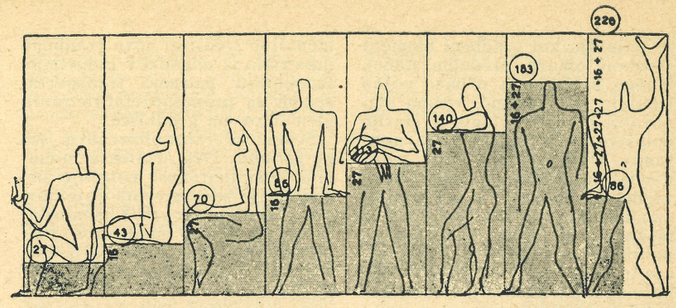
V povojni jugoslovanski knjižni in revijalni literaturi so dela s področja arhitekture izredno redka, zato se vsak arhitekt in sploh vsak kulturno razgledan človek iskreno razveseli vsakeg najmanjše publikacije na tem področju.

V Beogradu izišla knjiga »Urbanizam kroz vekove — I — Jugoslavija«, katere avtor je redni profesor fakultete za arhitekturo TVŠ v Beogradu, arhitekt Nikola Dobrović, pomeni v naši strokovni publicistični suši z ozirom na zbrani material velik doprinos k proučevanju problematike urbanizma v Jugoslaviji.

Knjiga obsega pet delov. Prvi del obsega glavni zgodovinsko-urbanistični fond v zvezi z razvojem družbe; drugi del tehnično in strokovno dokumentacijo razvoja mest v jugoslovanskem Primorju od Trsta do Bojane; tretji del reprodukcije mest iz notranjosti države, ki so razvrščena po posameznih pokrajinah; četrti del nudi krajši ilustrativni pregled mestnih parkov, zgodovinskih vrtov in dvorcev, nacionalnih parkov in prirodnih lepot v Jugoslaviji; peti pa obsega reprodukcije in strokovni prikaz del naših prvih graditeljev doma in v tujini.

Obžalovanja vredno je, da tehnična stran knjige ni na višini vrednosti njenega materiala. Za knjigo s takšno dokumentarno vrednostjo bi morali imeti boljši papir in tisk, posvetiti bi ji pa bilo treba tudi več pažnje v likovnem pogledu, saj je notranja razporeditev skrajno neurejena in mehka vezava popolnoma neustrezajoča. Kvaliteto knjige po nepotrebnem znižuje tudi pomanjkanje vsakega preglednega vsebinskega kazala, kar čitatelja sili, da zaradi vsake malenkosti prelista celo knjigo. Prav tako bi ji bilo treba nujno priključiti izvleček v tujih jezikih, sicer je za inozemstvo praktično brez vrednosti. Naloga naših urbanistov in zgodovinarjev je, da knjigo podrobneje analizirajo in ocenijo.

if

Mere »Modulorja« izhajajo iz človekove višine

Le Corbusier: Le Modulor

Collection Ascoral, Paris 1950. 14,4 × 14,6 cm, 239 strani.

Modul in »Le Modulor« sta pravzaprav dve različni stvari: ena mrtva, druga živa. Tak vtis sem dobil ob prebiranju Le Corbusierjeve knjižice »Le Modulor«.

Module je rodilo delo samo zaradi olajšanja in lažjega sporazumevanja ljudi v delovnem procesu. Prvotni modul je bila določena mera nekega elementa v zgradbi, reliefu, sliki, kateri so bile podrejene vse ostale dimenzije. S to osnovno dimenzijo so vse ostale v enostavnem aritmetičnem razmerju, ali pa je ta izhodišče geometrijske sheme, ki tvori ogrodje kompozicije. Oba načina pa težita k istim rezultatom, tako da se medsebojno dopolnjujeta in potrjujeta. Ker so prvotno vsi merski sistemi izhajali iz dimenzij človeškega telesa (palec, prst, pedenj, komolec, laket, seženj, noga, čevelj, korak) ali iz orodja in orožja (kopje, sekira, kar pa je bilo tudi v odnosu do delov človeškega telesa), je človek vedno meril vsak predmet z merili, ki jih je nosil tako rekoč s seboj. Narodi, ki še danes uporabljajo takšne merske sisteme, delajo to še vedno pri projektiranju in gledanju.

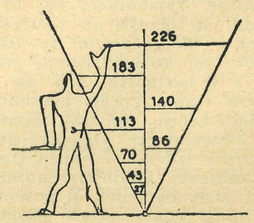
Toda z modulom, ki je »človeška dimenzija«, so stari narodi delali abstraktne sheme za komponiranje, katerih uporaba je dovedla do neupoštevanja človeške velikosti. Kompozicijsko so stavbe dovršene, toda le glede na svoje notranje odnose in pravila; postopoma se izgublja razmerje posameznih delov zgradbe do človeka.

Z uvedbo metrskega sistema (1 m = $^1/_{10,000.000}$ del četrtine zemeljskega meridiana) se menjajo vse vrednosti pri istih kompozicijskih shemah, ker na nobeno enoto, na nobeno dimenzijo — če je modul enota merskega sistema in so ostale dimenzije z njo v enostavnih aritmetskih odnosih — ne moremo več enostavno prenesti naših telesnih mer.

Module iščejo projektanti in industrijci iz različnih nagibov. »Lažje« projektiranje, odpravljanje odpadkov, enostavne kote glede na merski sistem. Tudi za olajšanje pouka si jih nekateri žele. Z modulskimi mrežami se dobi potrebno »kritje«, češ, saj je vse po določeni mreži ($^1/_8$ m, $^4/_3$ m itd.) in je torej »lepo in popolno«. Takšni špekulativnosti se ne izogne niti Le Corbusier, ko prikazuje različne mreže na podlagi svojega »Modulorja« in se veseli najrazličnejših kombinacij iz določenega števila modulorskih pravokotnikov. Mislim pa, da je to bolj veselje in občudovanje Le Corbusierja nad svojo igračo-izumom in žilavostjo Modulorja, ki je gibek, kot pa neka onemoglost, kajti Le Corbusier sam Modulorju odkaže mesto, ki mu pripada. Ko se mu v ateljeju na rue de Sevres 35 pohvalijo, da je neka risba narejena s pomočjo »Modulorja«, jih zavrne, naj jo zbrišejo, če jih »Modulor« vodi do slabih stvari. »Modulor« namreč ni eliksir za nerodneže. Edino kar Le Corbusier priznava, so oči in njih sodba. »Modulor« ne ustvarja talenta, daje le skalo z neštetimi kombinacijami, izmed katerih je treba znati prave izbirati. Torej, kaj je pravzaprav »Le Modulor«?

Osnova mu je višina človeka, zato se more ta osnova menjati od naroda do naroda, od kontinenta do kontinenta. Ker je človeško telo proporcionirano po zlatem rezu (zato Modul-or), deli Le Corbusier navzdol in veča navzgor svojo osnovno mero po tem proporcu ter dobiva v delitvi navzdol vedno dimenzije, ki so tudi uporabne za urejevanje človeškega bivališča, opre-

Diagram mer po »Modulorju«

me, orodja. S tem so izmed dimenzij od 0—∞ izbrane popolnoma določene mere. Ta izbor primerja Le Corbusier z glasbo, ki si je izmed tonov, ki jih je mogoče izzvati na struni in slišati, tudi izbrala le za uho ugodne skale, s katerimi so ustvarjene kompozicije. »Le Modulor« je neke vrste skala, v kateri so si dimenzije oddaljene tako, da je vsota sosednjih enaka vsaki prihodnji; razmerja med njimi pa so urejena po pravilih zlatega reza.

Le Corbusier je meril egipčanske, pompejanske, bizantinske, gotske in druge arhitekture, in sicer tiste dele, ki so se mu zdeli posebno lepo in ugodno dimenzionirani, ter je na njih naletel na mere, ki jih je imel tudi »Le Modulor«. Razgovarjal se je z graditelji ladij, ki so mu navajali zopet sami od sebe dimenzije z »Modulorja«. Pred meseci je bilo v naših listih poročilo, da so nekje zgradili najmanjši avto (dolžina 226 cm, višina 86 cm, širina 113 cm), kjer se zopet pojavlja »Le Modulor«. Le Corbusier je pregledal tudi mere zabojev, ki jih priporočajo zaradi ekonomičnega nakladanja razne prevozniške družbe in tudi te mere se vrte okrog »Le Modulorja«. Ima torej tudi potrdilo praktikov, ne le estetov. Po Modulorju so likovno urejene že tudi nekatere revije. Marsejska hiša je zasnovana po merah, ki jih daje »Le Modulor« v celoti in v vseh detajlih; tovarna v Saint-Dieu tudi. »Le Modulor« je bil že v rabi pri projektiranju pohištva. Gornje mere nad človekovo postavo je Le Corbusier uporabil pri komponiranju sedeža Združenih narodov v New Yorku. Tako je skušal v igri po dimenzijah ogromnih blokov in prostorov med njimi najti neke odnose, ki naj bi obvladovali in urejali s svojo skladnostjo vsaj določen okoliš v sicer splošnem neredu med nebotičniki; »Le Modulor« v urbanizmu. Torej »Le Modulor« v velikem in malem, pri gradnji mest, v grafiki, v arhitekturi, v tovarni, v pomorstvu, na vlakih in v skladiščih — povsod, kjer je človek.

Posamezne velikosti »Le Modulorja« bi mogle biti označene za projektante in risarja s črkami na traku; v vsaki deželi pa bi k njim pripisali še krajevni merski sistem za izvajalce, ker tega »Le Modulor« ne more nadomestiti; on je le orodje za projektiranje.

Knjižica »Le Modulor« je polna duhovitosti in Le Corbusier je vrgel v svet novo misel. Tako ostaja on navkljub vsemu zaletavanju in očitkom, da dela »stroj za stanovanje« in »nehumano« arhitekturo med tistimi redkimi arhitekti, ki s svojimi idejami pretresajo in vznemirjajo vse ostale. Njegova »machine à habiter« upošteva vse človeške potrebe, tudi individualnost, ugodje in občutek. Kot mora avto zadostiti vsem mogočim terenskim in vremenskim prilikam ter različnim ljudem, tako precizno naj ustreže tudi stanovanje, ki je po njegovem »stroj« v tem smislu. To »machine« je treba le pravilno razumeti, z vsem, kar spada k udobnemu življenju (kurjava, zračenje, osvetljava, čisti materiali, zelenje, mehanizacija, minimalno pospravljanje, borba proti prahu) in zmanjšuje ter odvzema človeku vsa moreča vsakdanja hišna opravila, ki zavirajo človeka pri izpopolnjevanju osebnosti. Le Corbusierja v izrazih bolj zanaša način pisanja in »poezija« izraza; gledano v celoti pa je njegovo stališče jasno.

Njegova »nehumana« marsejska hiša je komponirana po »Le Modulorju« (15 kot), ako vzamemo njeno formalno stran. Stavba plava v čudovito lepi in fantastični pokrajini med morjem in Alpami, med oljkami na eni in snegom na drugi strani. Je graciozna svoji ogromnosti navkljub, nosi v sebi »merilo«. Kje zadaj so v tem na primer milanske stanovanjske stavbe, ki so po dimenzijah in etažah za polovico manjše in nižje in pri tem okorne, trde, težke in surove! Programsko bi marsejska stavba zadostila našim zahtevam, ki jih imamo do stanovanj in družbenega izživljanja, ker tvori stavba majhno mestece z vsemi potrebnimi ustanovami. Doslej je to največja zgradba, ki je zasnovana edino po Modulorju.

Večkrat se čudimo in vprašujemo, zakaj so naše stare kmečke hiše in gospodarska poslopja dobro zasnovana in komponirana, česar o poznejših in današnjih ne moremo trditi. Menjajo se razmerja zid : streha, zid : okna, zid : les, polno : prazno in razmerje stranic vsakega poedinega elementa ter proporci prostorov. Zanimivo bi bilo ugotoviti, ali je med vzroki propada naše podeželske arhitekture tudi prehod na metrski sistem in s tem izguba naravnega merila in morda mer, ki jih daje tudi »Le Modulor«. Tu bi morda mogli dobiti novo potrdilo za arhitekturo po »človeški meri« »Le Modulor«.

M. Župančič

Alfred Roth: The New School

Edition Girsberger, Zürich 1951. Kolekcija Civitas, 19 × 25 cm, 224 strani, trojezični tekst.

Naraščanje prebivalstva rodi v vseh državah nujnost izgradnje vedno novih šolskih poslopij od otroških vrtcev preko osnovnih šol pa vse do splošnih in strokovnih srednjih šol, ki mladega človeka pripravljajo za vstop na univerzo. Skrb za gradnje novih šol je v vseh državah med bistvenimi pogoji za vzgojo zdravega naraščaja in mirno lahko rečemo, da je stanje vzgoje otrok izraz kulturnega standarda vsakega naroda. Problemu šole posvečajo vso pažnjo pedagogi, zdravniki, psihologi, arhitektova naloga pa je, da vse zahteve pedagogike, medicine in psihologije materializira in harmonizira.

Alfred Roth se je šolskega problema lotil kot arhitekt in knjiga »The New School« je rezultat njegovega dela izredne kvalitete, ki lahko služi kot primer koristnega mednarodnega sodelovanja pri problemu, ki arhitekte vseh dežel enako zanima in zato med seboj zbližuje.

Knjiga je razdeljena na štiri dele, ki obsegajo problematiko šole v vsej njeni širini: Šola v stanovanjski enoti in urbanističnem kompleksu, Šola in njeni elementi, Izbrani primeri, O važnosti okolja za moralno in estetsko formacijo otroka. Posamezna poglavja so med seboj povezana in se dopolnjujejo. V zaključku teži avtor k preciziranju novih pogledov arhitekture na šolske zgradbe.

Enaindvajset izbranih primerov šol iz vsega sveta, ki sistematično prikazujejo najnaprednejše realizacije novih šol v svetu, ilustrirajo številne fotografije in sheme. Vsak primer je obdelan po naslednjih točkah: tip šole, situacija, razporeditev prostorov, konstrukcija in materiali, razni komentarji, razredna enota. Razporeditev primerov je metodična: prikazani so različni tipi šol od pritličnih paviljonskih do dvo- in trinadstropnih poslopij, ki so grajena po novem konceptu enote razredna krila.

Ob knjigi, ki prikazuje napredna stremljenja gradnje šol v vsem svetu, se nujno poraja zahteva, da tudi mi sistematično proučimo stanje izgradnje naših šol in pri tem izvedemo komparacijo s stanjem v svetu, za katerim ne smemo zaostati.

if

Ing. arch. Vladimir Turina: Ideas and Proposals for a New Sporting Architecture (Arhitektura savremenog sporta — studije)

Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb. 69 strani, 28,3 × 26,5 cm.

Problem športne arhitekture je po vojni v zvezi z naglim razvojem športa pri nas postal eno izmed najbolj razgibanih delovnih področij za arhitekta. Pred vojno smo imeli samo enega splošno znanega športnega graditelja, ing. Bloudka, avtorja svetovno znanih planiških skakalnic, po vojni se je temu imenu pridružila še zagrebška projektantska grupa ing. arch. Vladimirja Turine, ki je z zmago na velikem natečaju za olimpijski stadion v Beogradu leta 1947, s svojim nastopom na mednarodni razstavi športne arhitekture v Londonu ob priliki XIV. olimpiade l. 1948 in na mednarodni razstavi v Stockholmu l. 1949 vzbudila pri nas in v inozemstvu velik interes za delo in poti mladih jugoslovanskih arhitektov na področju športa.

Brošura, ki je rezultat treh let dela in študija arh. Turine in njegovih sodelavcev, arhitektov in študentov, in ki poleg študije »Stadion v arhitekturi« obsega izvršni projekt za stadion v Zagrebu (1946—48), prvonagrajeni projekt za olimpijski stadion v Beogradu in idejni projekt za kombinirano plavališče Sušak-Reka, predstavlja prvo delo te vrste pri nas, ki se po svoji vsebinski in likovni strani uvršča med naše najkvalitetnejše strokovne publikacije po vojni.

Dvojezični, angleško-hrvatski tekst odpira tej publikaciji pot ne samo pri nas, temveč tudi v svet in ji na ta način omogoča, da postane ena izmed mnogih vezi, ki povezujejo napore strokovnjakov vseh dežel in krepijo mednarodno sodelovanje, kar je bil njen glavni namen. *if*

REVIJE

Likovni svet

Ljubljana 1951

V luksuzni, v usnje oz. platno vezani izdaji in opremljen z mnogimi barvnimi in enobarvnimi ilustracijami, ki predstavljajo višek današnjih slovenskih in jugoslovanskih tiskarskih zmožnosti, je v uredništvu Lojzeta Gostiše, arh. Dušana Grabrijana in prof. Zorana Dideka izšel »Likovni svet« za leto 1951. Bolj zborniku kot reviji slična vsebina obsega naslednje članke: Spomeniki in nagrobniki narodnoosvobodilnega boja, Arhitektura in zidno slikarstvo pri nas (E. Ravnikar), Dediščina narodov FLRJ v arhitekturi (D. Grabrijan), Slovensko slikarstvo v dobi realizma (I. Cankar), O naših panjskih končnicah (B. Orel), Razstava Gojmir A. Kos-France Pavlovec (I. Cankar), Razstava kiparja I. Zajca in slikarja B. Jakca (K. Dobida), Pismo iz Pariza (V. Pilon), Figuralna dediščina arheoloških dob v Sloveniji (J. Kastelic), Kipar Janez Lipec (E. Cevc), Pohorsko steklo (F. Baš).

Planen und Bauen

Berlin, avgust 1950

Mislil bi, da je obnova in izgradnja v Nemški demokratični republiki — v nasprotju z Zahodno Nemčijo — hitra, obsežna in učinkovita in da so njihove strokovne revije polne naprednih tehničnih zamisli in novih izvršenih del. Avgustova številka te revije, ki jo izdaja Tehniška zbornica v Berlinu, pa ima sledečo vsebino: odlikovanje nemških tehnikov s Stalinovo nagrado za njihov doprinos k obnovi industrije v Sovjetski zvezi, petletni plan NDR, znanost v demokratični državi, formalizem in realizem, gradnja mest v SZ, gradbe v SZ (samo Leninov mavzolej, postaje moskovske podzemne železnice in nove visoke zgradbe v Moskvi), o hitri gradnji (seveda v SZ) ter lupinaste kupole (tudi v SZ).

To naj bi bili torej problemi, ki naj zanimajo arhitekte NDR v dobi obnove in izgradnje nove demokratične države. Pet od osmih večjih člankov te revije obravnava snov iz SZ, trije članki so teoretičnega, netehničnega značaja, nikjer pa poročil o uspehih obnove v Vzhodni Nemčiji, o problemih izgradnje, o dovršenih delih, o nalogah za bodočnost, kar bi morala biti osnovna vprašanja v dobi obnove in izgradnje resnično demokratične države. Razlog za to more biti le eden: obnove in izgradnje v Vzhodni Nemčiji *ni* in njihove strokovne revije morajo biti le poslušni prevodniki vpliva in hvalisanja vladajoče birokratske kaste v Sovjetski zvezi. *H. B.*

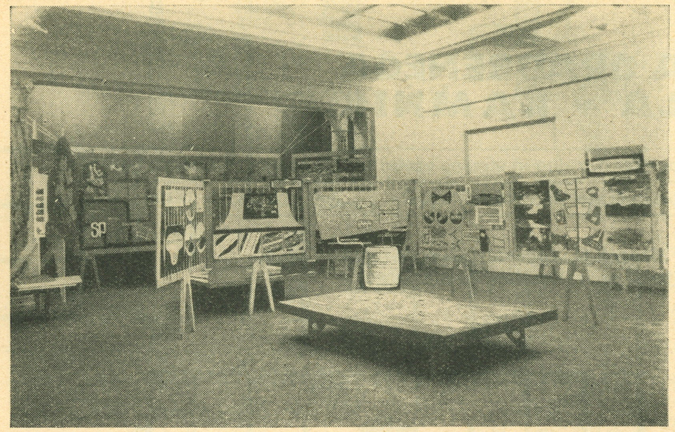
Arhitektura ČSR

Praha, IX. letnik, 1950

Če listamo po IX. letniku »Architekture ČSR«, vidimo, da je vsaka številka pravzaprav razdeljena na dva dela, in sicer je prvi del posvečen slavospevu sovjetske arhitekture in poln fotografij, ki jih povečini poznamo že iz sovjetske revije »Arhitektura i stroitelstvo«, med katerimi seveda ne manjkajo obvezni posnetki postaj moskovskega metroja in palače sovjetov. Skratka, to je druga, skrajšana izdaja sovjetske revije, samo na boljšem papirju. V vseh člankih ideološkega značaja se kot rdeča nit vleče ugotovitev, da je razvoj arhitekture v ČSR možen samo z aplikacijo izkušenj sovjetske arhitekture. Pri vsem tem pa ugotavljajo, »da se arhitektura ZSSR zelo pogosto obrača h klasicizmu«. Revija prinaša tudi projekte iz držav izven sovjetskega bloka s previdnimi komentarji. Komentatorji sicer priznavajo kvaliteto arhitekture, vendar nikoli ne pozabijo omeniti, da je »kozmopolitska«.

Drugi del, ki je mnogo zanimivejši, je posvečen arhitektonskim problemom v ČSR. V deželi z razvito industrijo in visoko kulturo je stanovanje osnovni problem, zato mu revija posveča večino svojega prostora. Projekti in številne znanstvene analize dokazujejo, da so se češki arhitekti resno in v vsej širini lotili reševanja stanovanjskega problema. Zanimivo je, da pri tem lahko ugotovimo, da se napredni arhitekti prav nič ne držijo tega, kar od njih zahtevajo »ideološki« članki in bi vneti kritik pod njihove projekte prav lahko pripisal, da so tudi ti »kozmopolitski«. Raziskavanja stanovanjskega problema so češke arhitekte privedla do mnogih zanimivih rešitev. Težnja, da bi zadostili visokemu standardu čeških delovnih ljudi in ekonomskim pogojem, jih je privedla do tega, da so pričeli s poskusi, da bi tradicionalni pravokotni tloris stanovanjskega bloka spremenili v križni. Na račun prečnega zračenja in neenakovredne orientacije stanovanj glede na sonce so namesto običajnih dveh stanovanj različnih velikosti na en podest z zadovoljitvijo vseh zahtev družbenega standarda. Z zvišanjem števila stanovanj na podest so prihranili ne samo material, potreben za konstrukcijo stopnjišč itd., temveč tudi prostor, ki gre v korist sobam, predvsem dnevni sobi.

Od javnih zgradb, publiciranih v »Architekturi ČSR«, je najzani-

Zvezna higienska razstava, Opatija 1950. Arh. O. Jugovec

PROPAGANDA

PODJETJE OSVOBODILNE FRONTE

LJUBLJANA • MIKLOŠIČEVA CESTA 7

IZVRŠUJEMO

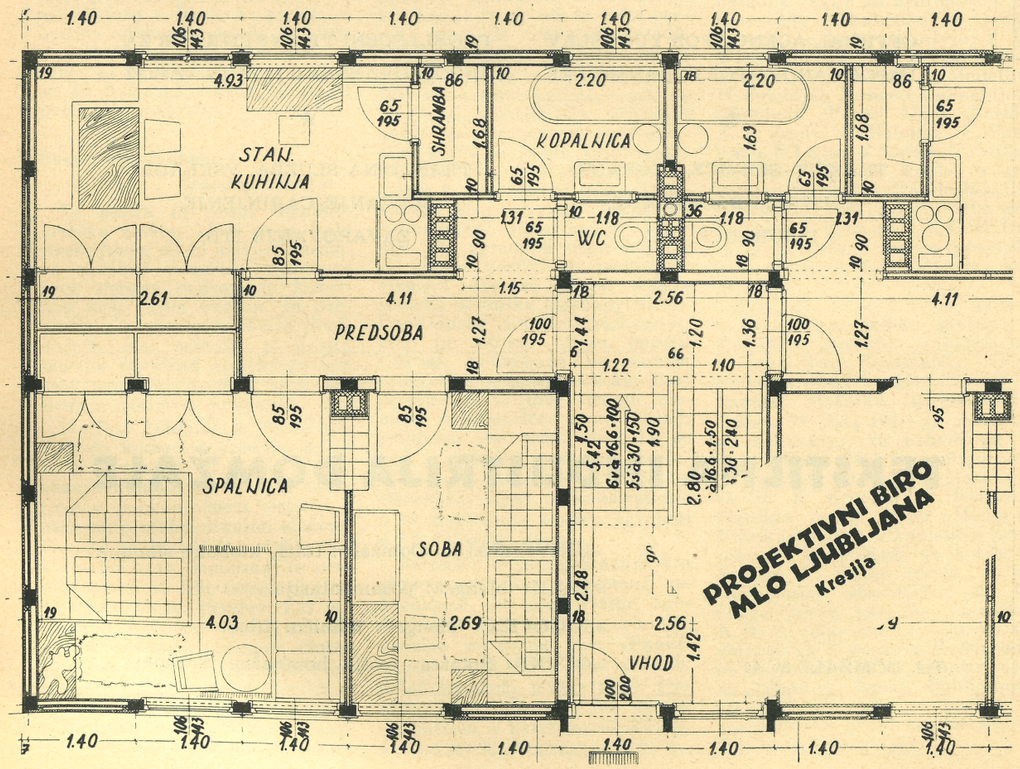
po lastnih načrtih notranje in zunanje dekoracije za izložbena okna, poslopja, razstave, dvorane in propagandne objekte.

IZDELUJEMO

dekorativne paneje, dekor. slike za izložbena okna, grbe in portrete v vseh velikostih.

IZDELUJEMO

modele (makete) poslopij, plastične črke, napise, društvene znake itd.

INDUSTRIJA GRADBENEGA MATERIALA - KAMNIK

proizvaja zidno in strešno opeko ter žgano apno najboljše kakovosti

producente di mattoni, tegole e calce spenta di ottima qualità

Sedež MENGEŠ, telefon Mengeš 11, čekovni račun Narodne banke FLRJ, eksp. Ljubljana, podr. Domžale št. 6131-40200-6

INTERNATIONAL FREIGHT FORWARDERS

PODJETJE ZA MEDNARODNO ŠPEDICIJO

TRANSJUG-LJUBLJANA

YUGOSLAVIA

JUGOSLAVIJA

OFFICIAL AGENCY FOR YUGOSLAV IMPORT AND EXPORT TRANSPORTS

★

TRANSIT-SERVICE, STORAGE, CUSTOMS BROKERAGE, INSURANCE ETC.

POOBLAŠČENI TRANSPORTER ZA JUGOSLOVANSKI UVOZ IN IZVOZ

★

TRANZITNA SLUŽBA, VSKLADIŠČEVANJE, CARINJENJE, ZAVAROVANJE ITD.

TEKSTILNA INDUSTRIJA DOMŽALE

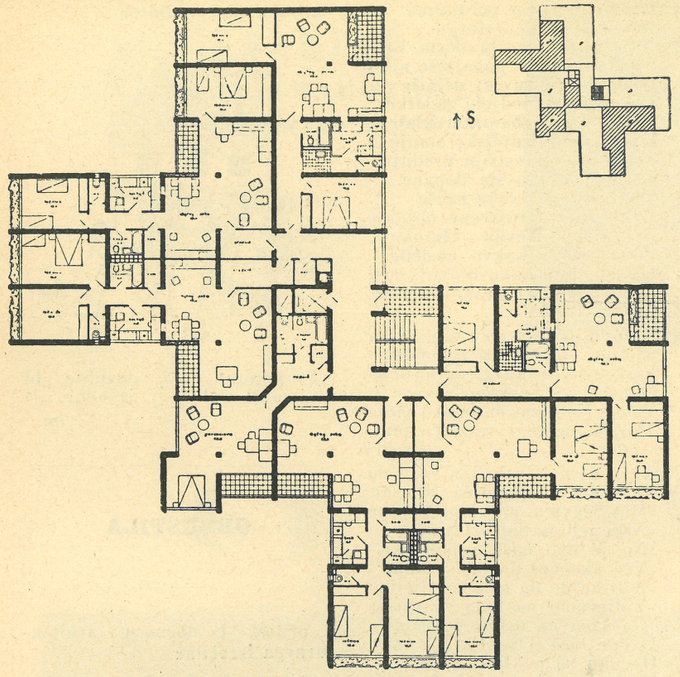
»UNIVERSALE« Domžale: tulci, klobuki, slamnik

»TRAK« Mengeš: posamentarija

»JUGOFILC« Mengeš: tehnični filci

»OTEKS« Šmarca: frotir, bombažne tkanine

Tel. DOMŽALE št. 44

Arh. František Jech s sodelavci, Praha: Študija stanovanjskega bloka s 7 stanovanji v enem nadstropju

mivejši projekt ljudskega umetnika Jiřija Krohe za fakulteto za arhitekturo v Brnu, ki pa ga je kritika odklonila, češ da ne kaže socialističnega realizma, ker »v njem ni izražena doba, v kateri se je delavski razred mogočno polastil oblasti«. *U. V.*

Bauen und Wohnen

München, 1950/11-12

Ta pestra in resna zahodnonemška revija, ki v vsem kaže stremljenje, da bi ustvarila osnove sodobne nemške arhitekure brez slepega podrejanja kakršnim koli tujim vzorom in prekinila z neslavno tradicijo predvojnih let, prinaša v svojih zadnjih številkah preteklega leta med mnogimi drugimi tudi naslednje zanimive prispevke.

Walther Schmidt in Boris von Bodisco tolmačita gradnjo šestih šolskih zgradb v raznih vaseh okraja Suidan, ki so bile zgrajene v polmontažnem sistemu z enakimi prefabriciranimi elementi, toda po različnih načrtih raznih arhitektov. Tipizirani in prefabricirani so bili leseni okvirji stenskih plošč (modul 1,25 m), okenski in vratni okvirji s krili, strešni povezniki, stropne plošče in elementi predelnih sten. Tipizacija teh elementov je dopuščala še vedno dokaj različne tlorisne rešitve, ki so zagotovile prilagoditev zgradb lokalnim potrebam in krajevnemu okolju. Prihranek nasproti normalni individualni gradnji je že za teh šest šol ocenjen na 15 % vrednosti zgradb.

Hans Eckstein tolmači vzroke, zaradi katerih se obnova nemških mest proti pričakovanju ne izvaja na industrijski, montažni način gradnje, temveč se v glavnem gradi po starih tradicionalnih metodah. Kot primer stremljenja k naprednejši gradnji prikazuje dve izvršeni poizkusni polmontažni stanovanjski koloniji. Pri zgradbah obeh kolonij je glavni nosilni in izolacijski element obenem 25 cm debela stenska betonska plošča iz zdrobljene opeke dimenzij 26,5 cm širine in 250 cm višine (modul 1,25 m), betonirana na samem gradbišču, teža ok. 500 kg. Prefabricirani so tudi stropni elementi in stopniščne rame v kosih približno iste teže. Montaža se vrši s pomočjo portalnih žerjavov. Notranje stene so ometane. Štirietažni bloki te konstrukcije s 96 stanovanji so bili zgrajeni v 72 delovnih dneh.

Bernhard Siepen prikazuje dva sistema gradnje stanovanj na Švedskem, in sicer vrstne enodružinske hiše za mnogočlanske družine in sistem tzv. »Punkthäuser«, t. j. do 8 etaž visokih, daleč vsaksebi postavljenih stanovanjskih hiš z enim samim stopniščem, s katerega so dostopna vsa (4—6) stanovanja ene etaže. Zato to niso običajni dolgi bloki, temveč v tlorisu močno razčlenjene centralne stavbe. Oba sistema gradnje stanovanj kažeta za naše merilo izredno visok stanovanjski standard, precizno izdelavo ter bogato, toda resno in enostavno arhitektonsko obdelavo. Vrstne hiše so štirisobne z jedilno nišo v kuhinji, ki je pa švedskem predpisana, s stranišči v obeh etažah, z vzidanimi omarami in vsemi ostalimi prostori, potrebnimi v enodružinski hiši z vrtom. Visoke stanovanjske zgradbe pa imajo tri- in štirisobna stanovanja s posebnimi garderobnimi prostori. Seveda so te stavbe opremljene z dvigali in jaški za odmetavanje smeti, v kleti pa imajo s stroji opremljene pralnice, sušilnice, likalnice in čistilnice ter zakloniščе, ki služi za shrambo otroških vozičkov in koles. Navadno ima vsaka taka visoka hiša tudi skupno sobo za igranje otrok ob slabem vremenu ter male jasli za otroke zaposlenih mater.

Arhitektonsko so vrstne kot tudi visoke hiše zelo pestre in razgibane ter kljub ostri klimi svetle in zračne ter položene v skrbno negovane obsežne zelene površine. *H. B.*

L'Architecture d'Aujourd'hui

Paris, št. 33, 34, 35

Štev. 33. (december 1950-januar 1951) vodeče francoske in mednarodne revije za arhitekturo je posvečena urbanizmu v južni Ameriki, o katerem pišejo: P. L. Wiener in J. L. Sert o generalnih regulacijskih načrtih za Medellin (Kolumbija), Tumaco (Kolumbija), Chimbote (Peru), Lima (Peru); A. E. Reidy, F. Bolonha, C. Portinho, F. Lopas, S. Santos, D. Astracan, G. de Souza Aguiar o urbanizaciji centra Rio-de-Janeira (Brazilija); Maurice Rotival o urbanizmu v Venezueli; E. Gebhard in M. C. Roca o novem generalnem planu za Bahia Blanca (Argentina).

Štev. 34. (marec 1951) obravnava moderne šolske zgradbe s številnimi primeri realizacij v Franciji, Švici, Nizozemski, Veliki Britaniji, Švedski, ZDA, Braziliji, Panami, Meksiku in Venezueli.

Štev. 35 (maj 1951) je posvečena arhitekturi in urbanizmu v francoskem Maroku. Študijam R. Etiennea »Romanski Maroko«, O. in E. Ecocharda »Islamski Maroko« in A. Bloca »Moderni Maroko« sledijo urbanistični projekti za Rabat-Sale, Casablanco, Keknes in druga mesta, dalje stanovanja, zdravstvene in še druge javne zgradbe. Maroška A. A. je izšla prav v času, ko se delegati za II. kongres Mednarodne zveze arhitektov pripravljajo na odhod v Rabat. Publicirani material jim odkriva pogled v arhitekturne probleme dežele, v katero se odpravljajo.

Urbanizam-arhitektura

Zagreb 1951, št. 1-4

V začetku septembra je izšel prvi zvezek letošnjega letnika zvezne revije »Urbanizam-arhitektura«, ki je združil 4 številke, da bi v njih obširno prikazal problematiko in realizacije generalnega urbanističnega plana Beograda. Ta specialna številka, ki jo je uredil arh. Oliver Minić, izčrpno obravnava historične, prirodne, ekonomske, prometne in druge pogoje razvoja sodobnega Beograda, katerih študij je izražen v generalnem urbanističnem projektu Beograda, ki ga je Mestni ljudski odbor sprejel 20. oktobra 1950.

Ob tej najnovejši monografiji zvezne revije se nam zopet — kot že pri mnogih prejšnjih zvezkih »Arhitekture« — pojavlja vprašanje, če ne bi za takšne obširne teme bilo bolje izdajati posebne publikacije, reviji pa dati značaj resnične »revije« dela in problemov, ki ga pri njej vse preveč in vedno bolj pogrešamo.

Stremeti moramo za tem, da se bosta reviji »Urbanizam-arhitektura« in »Arhitekt« medsebojno dopolnjevali in skupno dostojno reprezentirali napore jugoslovanskih arhitektov pred domovino in svetom.

if

HUMOR

Skup svih skupština arhitekata u gradu Dubrovniku

Arhitekti znajo biti včasih tudi humoristi, ki skrbijo za svoje in drugih razvedrilo. Licencia poetica sicer tudi njih zanaša malo proč od čistih dejstev in dogodkov, toda skozi smeh lahko povedo več kot v navadni besedi. Objavljamo pesem o dubrovniškem posvetovanju, ki seveda ni obsegalo samo »kavge« in »večere«, ampak tudi pomembne posvete in sklepe, o katerih je bila javnost že obveščena.

Uredn.

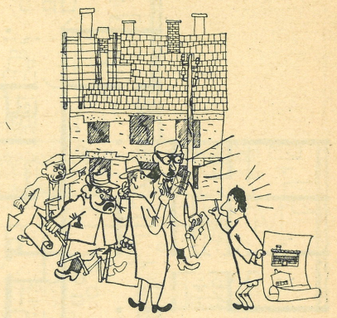
Bože mili, na svemu ti hvala,
Što se čini u tom Dubrovniku.
Navalila sila i orgija
Sve na izbor arhi-arhitekta.
Dočeka ih Kozlić̆u Miloše
Na lijepoj stanici Dubrovskoj.
Smjestio ih lijepo gospodski,
Dočeka ih ka rođenu svojtu.
Neke vrže kuli u podrume
Neke baci na mansardu gornju.
A hrani ih koljem i kupusom
I šalatom i patatom raznom.
A radno im vreme propisao
Od izjutra, kako grane sunce
Pa do mraka, do zvjezde
[Danice.
Al' tu braća tvrda srca bila
Pa od oka suzu ne pustila.
Izidoše pet-šest pobratima
Pročitaše neke referate.
A u njima svašta dosta beše,
Svašta dosta — ponajviše ništa.
Onda braća savjet učiniše
Da među se podjele zadatke.
Jedan uze Urbanizam kleti
Drugi uze Kirajdisko stanje
Treći uze industrije gradnju
Ostalima kako šta dopane.
Montažeri montažu uzeše
Neki drugi društvene objekte.
A brat Iva, Neven i Deroko
Prihvatiše nekakvo nasleđe
Da ga djele kako no su vješti.
Računaju: biće svakom dosta.

Bože mili, na svemu tebi hvala,
Sad da vidiš čuda golemoga
Kad se stvori kavga od nasleđa.
Dohvati ga Šegviću Nevene
Viče: »Ne dam 'or je ovo moje,
Tko mi uzme — razbiću mu
[glavu.«
Al se ne da Grabrijan vojvoda.
Vuče sebe, ne pušća Nevenu:
»Moj Šegviću, moj lepi Nevene,
»Nije tebi tatko ostavio,
»No je ovo naše zajedničko,
»Već ako ćeš da tebe ostane
»A ti hajde da megdan djelimo
»Vidjećemo na kom će ostati
»Na kom će ostati nasleđe.«
Da ne beše Djordja i Ivana
Hoćahu se poklati vitezi,
Zlaćanima da s' pobodu noži.
No se i ta kavga završila
Kad al eto arhi-arhitekta
Zasjednuli u sred Dubrovnika
Otvorili debat-diskusiju...
Sad da vidiš Jozefa Kortusa
Kad zakači Dobrović Nikolu
Zakači ga ispod džigerice
Pod rebarce, gdje mu srce bije.
Al se ne da Nikola vojvoda
Već on veli djetetu Jozefu:
»Moj Jozefe, čedo moje drago,
»Davno tebe nisu otimali
»Nijesu te salvalj batina.
»Nego, znadni, nek je znano
[svima:
»Ako li me budeš zavitlavo
»Ja ću postat Zloković Srdjane
»Promjeniću ime i prezime.
»Onda znadni da ti j' crni
[petak
»Beri kožu na šiljak, dijete.
»Tresnuću te među oči čarne
»Oba ću ti oka ispanuti...«

Malo bilo — dugo ne trajalo
Stišala se i ta grdna gužva.
Al sad dođe skup svijeh
[skupština.
Sad nam valja zaključak
[don'jeti.
Otpoče se čitanje predloga.
Svaki veli: — mi smo bili
[kratki,
— U svakoga čitanja dva sata.
Dosadi se sirotinji raji.
Te je željna večere i vina.
Pak riješi složno jednoglasno:
Komisija sjutra nek zasjeda
Neka ona s tijem trlja glavu.
A mi hajdmo, braćo i družino,
Hajdmo, braćo, da povečeramo.

Milan Maksimović

Arhitekt na gradbišču

Projektant: »Če dovolite, bi pripomnil nekaj k izvedbi...!«

im

OBVESTILA

K prilogi »Iz domačega arhitekturnega izročila«

Priloga »Iz domačega arhitekturnega izročila« je nastala iz potrebe, da velike vrednote našega kulturnega izročila čim bolj približamo vsem onim, ki imajo z arhitekturo kakršen koli stik. Poleg sodobnih problemov arhitekture, ki so najtesneje povezani z našo stvarnostjo, smo dolžni razvijati najboljše tradicije in rezultate preteklosti, v katerih prihajajo do polnega izraza kulturne manifestacije naših narodov v vseh značilnostih. Na prilogah v obliki lista bodo podani najpomembnejši arhitekturni spomeniki različnih stilnih obdobij, od romanike do klasicizma, v arhitekturni risbi in fotografijah, dopolnjeni s kratkim, zgoščenim tekstom. Poleg teh prilog, na katerih bodo na osnovi znanstvene proučitve predstavljeni spomeniki arhitekture, bo »Arhitekt« v posebni rubriki Razgledov pri-občeval tudi vse ono živo, le malo poznano gradivo iz arhitekturne in urbanistične zakladnice, ki je na kakršen koli način najtesneje povezano z življenjem in je polno kreativnih pobud. V tej zvezi vabi uredništvo vse arhitekte k sodelovanju s prošnjo, da preko naše revije pomagajo bogatiti vednost o arhitekturnih lepotah naše domovine, predvsem pa, da pripomorejo k razčiščenju vprašanj glede vključevanja poedinih arhitekturnih spomenikov ali njih skupin v novi kompozicijski sestav, kar prihaja v poštev predvsem v historično pogojenih urbanističnih področjih, ki so najtesneje povezani z novo funkcijo socialistične preobrazbe.

Uredn.

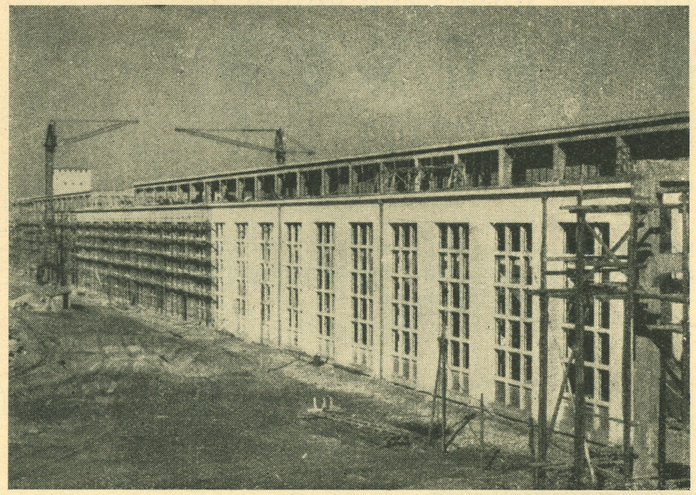
ANTIKVARIAT
CANKARJEVE ZALOŽBE
LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA CESTA 16

kupuje in prodaja
antikvarične znanstvene
in leposlovne knjige

A. ČERNE - GRAVEUR
LJUBLJANA, DVORNI TRG 1
TELEFON 38-61

ŠTAMPILJKE
ETIKETE
TISK Z
JEKLOREZA

GRADIS

GRADI VSE VAŽNEJŠE INDUSTRIJSKE OBJEKTE V SLOVENIJI

DIREKCIJA:
LJUBLJANA
BOHORIČEVA UL. 24

ŽELEZARNA
ŠTORE

ŠTORE PRI CELJU
Tel.: Celje št. 108, 144, Štore št. 1

izdeluje: SM-jeklo v blokih ~ Valjane proizvode: kvadratne gredice, lahko šipkasto jeklo okroglega, kvadratnega, oglatega, poluokroglega, osmerooglatega preseka v različnih dimenzijah in kvalitetah ~ Valje ~ Vodovodne cevi do premera 400, fazonske komade, težke in lahke kokile in najrazličnejše odlitke po naročilu ~ Šamotni izdelki: fazonske opeke, specialne mase, šamotni malter v različnih kvalitetah po naročilu

INDUS TVORNICA KOŽE - LJUBLJANA

Tel. 25-28

NUĐA: donju kožu, gornju kožu (kravina), tehničku kožu (specialnu za ortopede)

PRERAĐUJE: iz vlastite kože sve kožarske predmete za pogon tekstilnih tvornica (pogonsko remenje svih vrsti, udarne pete, manšone, Vignonke, pikere vegetabil. pamučne svilarske, hvatače remenje i spojke i razne ostale tekstilne utensilie

REPUBLIŠKO MONTAŽNO PODJETJE

TOPLOVOD

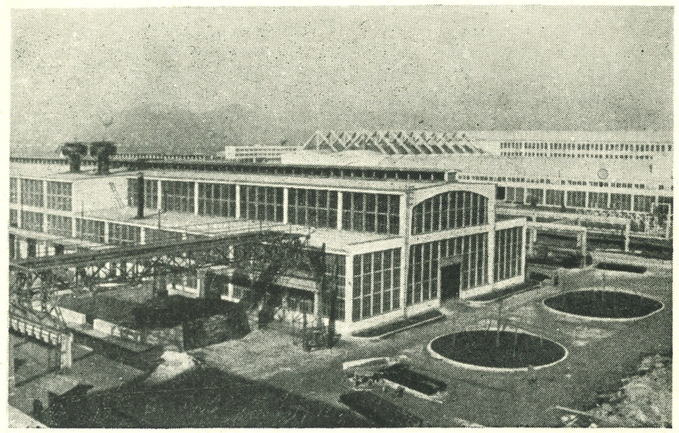
LJUBLJANA - ILIRSKA ULICA 15

Tel. 29-11

vrši montaže sanitarnih naprav, toplovodnih, vročevodnih, nizko in visokotlačnih parnih kurjav, prezračevalnih in klima naprav, industrijskih instalacij ter vseh vrst elektroinstalacij

SLON HOTEL
SLON RESTAVRACIJA
SLON KAVARNA
SLON SLAŠČIČARNA

Državno gostinsko podjetje
HOTEL SLON - LJUBLJANA
Tyrševa cesta 1 - Telefon 26-44

TITOVI ZAVODI — ÉTABLISSEMENTS DE TITO

LITOSTROJ

LJUBLJANA

Telefon interurban: 38-11 do 38-19
Brzojavi: LITOSTROJ, Ljubljana
Tekoči račun: Narodna banka FLRJ, Centrala za LR Slovenijo, Ljubljana št.: 602-36166-1

Téléphone interurb.: 38-11 à 38-19
Télégrammes: LITOSTROJ, Ljubljana
Compte courant: Narodna banka FLRJ, Centrala za LR Slovenijo, Ljubljana št.: 602-36166-1

IZDELKI:

Vodne turbine - Pelton, Francis, Kaplan

Hidravlični regulaterji

Vodne črpalke propelerne, polaksialne

Specialne vodne armature, zasuni in zaklopke vseh vrst na ročni, motorni ali hidravlični pogon s samodejnim ali ročnim upravljanjem

Mehanizmi za hidromehansko opremo

Mački za žerjave

Odlitki - surovi in obdelani iz strojne litine

PRODUITS:

Turbines hydrauliques - Pelton, Francis, Kaplan

Régulateurs hydrauliques

Pompes à hélice, semiaxiales

Équipements hydrauliques spéciaux- vannes robinets et vannes de tous systèmes servis à bras, par moteur ou par un système hydraulique avec commande automatique ou à bras

Mécanismes pour l'équipement hydromécanique

Chariots pour les grues

Pièces en fonte - en état brut et usiné de l'acier fondu

Komentarji

Gradimo

AKADEMIJA UPODABLJAJOČIH UMETNOSTI V PROKRUSTOVI POSTELJI

13. IV. 1951

Pa se ti spomnijo na Uradu za regulacijo Ljubljane, že ko so bili temelji postavljeni, naj si Akademija postavi pritlično stavbo, češ da bi enonadstropno poslopje ob Poljanski cesti zapiralo vsem prebivalcem v Ciril-Metodovi ulici pogled na Ljubljanski grad. —

Človek bi razumel, če bi si lahko mislil, da tovariši, ki jim je zaupana ureditev in preureditev Ljubljane ne hodijo po mestu in ne opazijo, da vsaj polovica Ljubljančanov ne vidi iz svojega stanovanja Ljubljanskega gradu in vendar žive tam. Ako se jim ravno zahoče ogledati si Grad, stopijo malo na ulico in ta se jim pokaže v vsej svoji mogočni sivini.

Tako torej! Ker polovica Ljubljančanov iz svojega stanovanja ne vidi Gradu, naj ga ne vidijo še ostali, da ne bo razlik! Kdor hoče videti Grad, naj gre na cesto. Kdor pa se bo po delu hotel sprehoditi in odpočiti med zelenjem, bo moral kmalu daleč ven iz mesta, kjer je trave in drevja za vse dovolj, mesto bomo pa kar povprek zazidali do zadnjega kotička. Saj živeli bomo vendarle . . .

Slovenski Poročevalec

Kako je z ljubljanskimi kulturnimi spomeniki

14. JUNIJA 1951

Levi orjak semeniškega portala, za njim nezazidane, na široko zevajoče odprtine.

Nasproti, na severni steni stolnice je Quaglijeva freska (po Janezu Wolfu l. 1872 obnovljena), danes v zelo razpadajočem stanju.

Večkrat smo poročali v besedi in podobi, da se bo »Navje« obnovilo in ohranilo, pa ni izgledov; razvoj uničevanja gre svojo pot . . .

dvoriščna stran starih Križank. Tu je lep venec vzidanih kamenitih spomenikov, med njimi eden zelo dragocen; saj je bil še pred nedavnim objavljen v »Tovarišu«, takrat še v lepo ohranjenem stanju; danes so ti spomeniki preteklosti po večini okrušeni, ker so baje bili za »starčo« pobalinstvu. Cesar niso doslej na njih poškodovali, bo uničil dež; prav tam zijajo vrzeli manjkajočih strešnih opek.

Kaj pa drobni polplastični spomenik ki je bil v dolbini nekdajnega podrožniškega hotela Bellevueja, redko delo v marmorju pokojnega kiparja, profesorja Alojzija Repića? Ta se je tudi razbil, ostalina pa je dolgo časa ležala v bližnjem jarku pod stezo

Kaj pa tiste lepe bele, v rokokojskem slogu ustvarjene lončene peči, bogate po okrasju in izdelavi, — lepota tudi za razvajeno oko sladokusca, — ki so bile še do nedavno v okras in ponos nekdajnim Gruberjevim sobanam (v poslopju današnje Poštne direkcije na Sv. Jakoba trgu.)? Ni jih več! Odstranili so jih kot navlako in so žalostne končale v črepinjah na smetišču.

Del Robbovega vodnjaka; nekateri deli so občutno poškodovani, vrhnja okrasna, marmorna blazinica je celo odbita. Ena najlepših umetnin našega mesta nujno zahteva, da jo bolje ohranimo.

Te vrste niso mišljene kot obtožba, so le opomin ali vsaj prošnja ljubiteljev našega mesta, da se zaščiti to, kar imamo.

Bolje je ohranjevati, kakor pokvarjeno dopolnjevati. To je dragocena dediščina naših očetov, ki so nam jo izročili v varstvo in okras, nasproti tujcem so naš ponos; če pa bi šlo tako naprej, bi zapravili vero v svoje delo in čas

E. Justin

Ne prvi — in najbrž ne zadnji — glas vpijočega v puščavi, razvoj uničevanja ljubljanskih kulturnih spomenikov pa gre svojo pot . . . Kaj misli o tem Mestni ljudski odbor? Ali pa bo treba koncem koncev iz kulturno čutečih meščanov sestaviti še posebno Društvo za očuvanje ljubljanskih kulturnih spomenikov, ki se bo aktivno zavzelo za očuvanje našega mesta?

Prosimo fotografa, da pride na Žale

30. IV. 1951

Pred dnevi sem bil s študenti na Žalah. Težko smo verjeli svojim očem: vse starejše listnato drevje in zlasti breze na ljubljanskem pokopališču so obglavljene in okleščene tako, kakor to more storiti le človek, ki ne spoštuje ne življenja in ne lepote. Izvršeni hudi rez je sedaj po tavljen na ogled Ljubljani, ki pravi, da je kulturno središče Slovenije. Kdo je dal ukaz za tako nekulturno dejanje?

Ni nikogar, da bi začel preganjati s pokopališče razno betonsko navlako in nešteto kričavih grdobij — našli so se pa ljudje, ki uničujejo še tiste redke lepotne elemente, ki usmiljeno zastirajo premnoge pomanjkljivosti in napake v celotni podobi današnjega pokopališča.

Naj povem: tudi ob grobu Cankarja in Župančiča štrle sedaj v pomlad le gole brezove rogovile. Tisti, ki nimajo posluha, da bi čuli živo drevo, ki mu je sedaj čas brstenja, naj pridejo, da čujejo vsaj besedo našega Otona: »Mesarji!« J. C.

Gradimo

Odgovor tov. J. C., ki želi fotografa na Žale

7. V. 1951

Vprašal bi rad tega tovariša J. C., kje je bil vsa leta nazaj, da je komaj sedaj opazil, da se vrbe in breze na pokopališču obrežejo vsakih toliko in toliko let in to v pretežni večini po naročilu strank, da ne kvarijo spomenikov in da se preveč ne razbohotijo.

Sicer se ne čutimo dolžne, da bi tovarišu J. C. na dolgo in široko razkladali kaj in kako, kajti tudi njemu se ni zdelo potrebno, da bi poiskal »mesarje«, kakor nas v članku imenuje, ter se predhodno pozanimal, zakaj in kako smo opravili to delo.

Obenem mu pa povemo, da se čutimo dorasle svojemu poklicu in da v polni meri odgovarjamo za vsa naša dela, ki sodijo v vrtnarsko stroko.

R. J.

Namesto komentarja nekaj dokumentarnih slik o »doraslosti« avtorjev svojemu poklicu. Ker v »polni meri odgovarjajo za vsa svoja dela«, bi jih bilo res koristno poklicati na odgovor.

Vox

PRINTED IN YUGOSLAVIA